

Alexandria

PERIODIEKE UITGAVE
(VERSCHIJNT DRIEMAANDELIJKS)
NIEUWE REEKS XVI, 1 1950.

koninklijke
geschied-en-oudheid-
kundige kring van de
antwerpsche kempen

«TAXANDRIA»

Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige
Kring der Antwerpse Kempen

Bestuur

- Ere-Voorzitter: Karel van Nijen, Beheerder, Tempelhof, Beerse.
Voorzitter: Anl. van den Hove d'Erlsenryck, rechter, Mermansstraat, 6, Turnhout.
Onder-Voorzitter: A. Claes, Inspecteur L.O., Oude Vaartstraat, 24, Turnhout.
Stedelijke Afgevaardigde: Lode Peeters, Schepen-Volksverlegenwoordiger, Eigenaarsstraat, 51, Turnhout.
Secretaris: E.H. J. Nuyts, Aalmoezenier der Gevangenis, de Merodelei, 189, Turnhout.
Penningmeester: Fr. De Vel, Advokaat, Mermansstraat, 22; Turnhout.
Bestuursleden: (in alphabetische orde)
Fr. Boone, Sociaal Assistent, Herentalsstraat, 28 Turnhout.
Baron R. de Borrekens, Burgemeester, Kasteel, Vosselaar.
Ch.-Alf. Van Bael, Afgevaardigde-Beheerder, Oude Vaartstraat, Turnhout.
J. Caron, Beheerder, Grote Markt, Turnhout.
G. De Geeter, Ingenieur-Bestuurder Stads Openbare Werken, Guldensporenlei, 14, Turnhout.
Adr. Glénisson, Burgemeester, Meerle.
Em. Van Hemeldonck, Hoofdinspecteur-Letterkundige, Vosselaar.
Conservator van het Museum: R. Peeters. Stadsarchivaris, Otterstraat, 3, Turnhout.

Ieder bestuurslid rekent het zich tot een aangename plicht om belangstellenden alle gewenste inlichtingen te verschaffen.

NOTA

De lijst van onze leden zal in het eerstvolgende nummer worden gepubliceerd.

TAXANDRIA

PERIODIEKE UITGAVE (VERSCHIJNT DRIEMAANDELIJKS)
NIEUWE REEKS XVI, 1, 1950

GEDENKSCHRIFTEN
VAN DEN KONINKLIJ-
KEN GESCHIED- EN
OUDHEIDKUNDIGEN
KRING VAN DE ANT-
WERPSE KEMPEN

Druk. G. CROLS-VERWILT, Oude Vaartstraat 27, TURNHOUT.

De Parochie Ravels.

door Petrus DE MEYER, o.f.m.

Met het schrijven van dit artikel bedoel ik geenzins een volledige «geschiedenis» te leveren van de aloude Sint-Servaasparochie. Maar deze enkele gegevens kunnen bijdragen tot betere kennis der parochie, en wellicht eens dienen om de «Geschiedenis» van kerkelijk Ravels op te stellen.

Vooruit mag ik hier wel bekennen dat het archief over Ravels zeer belangrijk is. Ik eindig deze studie met het opgeven van de bijzonderste bronnen, handschriftelijke en literaire.

1. DE DUBBEL-KERK.

Ons is onbekend wanneer de eerste bidplaats te Ravels werd opgericht. Zeker is het dat hier een bidplaats bestond vóór 1200. We treffen de namen van **Publo** en **Ravenslo** (1) aan in een akte van 1211. Het patronaat van deze dubbelkerk behoorde toe aan het Sint-Servaaskapittel van Maastricht, dat ook aan Ravels Sint Servaas als patroon gaf. In een akte van 1211 schenkt dit kapittel het patronaat van Poppel en Ravels aan Wenemaer, zevende abt van de abdij te Tongerlo. (1) Aan deze nu het recht één pastoor voor de twee kerken te benoemen. (2)

Samen met het gehucht «de Hegge» vormden Poppel-Hegge-Eel-Ravels een aaneengesloten parochie. (3) Deze behoorde tot het bisdom Luik, maakte deel uit van het aartsdiakonaat van de Kempen en hing af van het dekenaat Beek (= Hilvarenbeek).

2. Zelfstandige KERK.

Het jaar 1550 bracht in onze streek veel verandering op kerkelijk gebied. Vooreerst richtte de paus nieuwe bisdommen op in de Nederlanden. Poppel werd aan het bisdom 's Hertogenbosch gehecht. Het gehucht «de Hegge» werd aan Weelde gegeven. Ravels hing nu af van het nieuwe bisdom Antwerpen en van het dekenaat Breda (4). Dank zij deze scheiding der dubbel-kerk mocht Ravels, in 1550 dus, een eigen residerende «presbyter» of pastoor bezitten.

De vermoedelijke eerste pastoor van Ravels is Reniers Schoyans, die de parochie bediende vanaf 1550 tot 1577. Wel ontmoeten we nog in 1646 een zeker Jan Lombaerts,

die, pastoor van Poppel, ook de parochie Ravels bediende. Deze Lombaeris nochtans zal wellicht enkel «deservitor», plaatsvervanger, geweest zijn in afwezigheid van de pastoor, die toen Paul Florentius (Floren) was. Deze staat op de lijst van de Ravelse pastoors aangeduid als pastoor van 1625 tot 1655. (5)

3. TOESTAND VAN DE PAROCHIE IN 1570.

Pastoor Schoyans zond in 1570 een verslag aan de «zeer geëerden, voorzichtigen en wijzen man, heer ende heer zegeldrager van de zeereerweerdigen bisschop van Antwerpen» en beschreef in zijn verslag o.a. de volgende bijzonderheden :

«De kerk van Ravels is een «*quarta capella*», een «vierde kapel» (6). Vermits de abt van Tongerlo, de patroon van de kerk, al de tienden zo kleinere als grotere, optrok, bezat de pastoor zelf geen inkomsten, tenzij de kleine bijkomstige vergoedingen en het casueel van de jaargelijden, die bestonden in het zingen van vigiliën en de jaarmissen. Daarvoor mochten, hij en zijn koster, ontvangen negen «viertels tarwe». Daarbij was de pastoor verplicht ieder Zondag en Feestdag de Mis te celebreren en het «woord gods» te verkondigen 's Zondags. Vermits het inkomen van de kerk niet groot was, moest deze enkel het «vierde» der «belasting» betalen, terwijl een parochie met meerder inkomen voluit het bedrag moest geven. (7)

4. KAPELANIEËN of ALTAARKAPELLEN.

Door kapelanie verstond men een stichting met jaarlijks inkomen, of «beneficie», waardoor de beneficiant belast werd een of meer missen per week in een bepaalde kapel of aan een bepaald altaar op te dragen. (8)

Bij de benoeming van pastoor Schoyans, bestonden te Ravels vijf kapelanieën: a) Onze Lieve Vrouw (de voornaamste); b) de HH. Servaas, Anna en de Goddelijke Zaligmaker; c) het H. Kruis; d) Sint Pieter; e) Sint Adriaan, in de kapel op het gehucht «den Eel».

A. Kaplanie van Onze Lieve Vrouw.

Deze kapelanie bestond in de kerk en aan het altaar van O. L. Vrouw. De stichters ervan waren inwoners en «parochianen» van Ravels zelf en ontworpen deze stichting met het oog op hun zielerust. Hier volgen de namen : Walter Clamans, Jan Thomas, Hendrik Kemp, Walter Wouters, Niklaas Ghiels, Maria Hebschaeps en Agnes de Koster, vrouw van Pieter Kynschot.

In een akte van 11 Mei 1432 keurde Jan van Heynsberch, bisschop van Luik, deze kapelanie goed, met toestemming

van Theodorik, abt van Tongerlo, «collator» van de dubbel-kerk, en met de goedkeuring van Willem, deken van het Concilie van Hilvarenbeek.

De «rector capellanie» of bedienaar van deze kapelanie werd door de stichters zelf aangeduid. De abt van Tongerlo stelde deze dan voor aan de deken van Hilvarenbeek, die het recht bezat de keus te bevestigen en de gekozene als «rector» te benoemen. Volgens het voorschrift van de bisschop moest de rector een «clericus» of wereldlijk priester zijn. «Of, voegde monseigneur erbij, moest de kandidaat zo'n ouderdom bereikt hebben, zo dat deze hetzelfde jaar van zijn benoeming tot de waardigheid van het priesterschap kon verheven worden».

Alzo gebeurde het te Ravels. De eerste rector van de kapelanie van Onze Lieve Vrouw was Jan Thomas, oud 24 jaar en theologant; maar het jaar zelf van zijn benoeming werd hij priester gewijd.

Voor de wijding van het «altaar» en de aanstelling van de nieuwe rector, waren de stichters verplicht, klaar en duidelijk, de «goederen», die ze aan de kapelanie schonken, te omschrijven en in een brief vast te leggen. Daarna pas werd rector Jan Thomas, door Willem, deken van Hilvarenbeek, met al de voorgeschreven plechtigheden en volgens de kerkelijke voorschriften, tot het altaar van O. L. Vrouw geleid en daar openlijk als rector aangesteld.

De verplichtingen waren: ieder week twee missen celebreren aan het voornoemd altaar, of doen celebreren, tenzij wettige redenen voorhanden zijn die dit beletten. Indien door zorgeloosheid (wat God verhoede!) een mis niet gecelebreerd werd, dan was de rector verplicht, bij bemiddeling van de meesters van de H. Geesttafel, een zak tarwe aan de armen van Ravels te laten uitdelen.

Vermits de bisschop de kapelanie met het «matricularia» van de kerk had verenigd, werd op het hart van de rector gedrukt ook voor de zielen, hem toevertrouwd, zorg te dragen en de dienst in de kerk te verrichten.

In de brief van goedkeuring van de bisschop van Luik vinden we de opsomming van de goederen aan de kapelanie van O. L. Vrouw te Ravels geschonken:

1) Ieder jaar twaalf zakken tarwe en de opbrengst van de erfelijke renten op de goederen van Walter Clamans.

2) Ieder jaar twaalf zakken tarwe met erfelijke overeenkomst op de goederen van Walter Thomas, eerste rector.

3) Jaarlijks vier zakken tarwe en de erfelijke renten op het huis en het «domistadium» (grond die rond het huis ligt), gelegen te Turnhout, op het gehucht «Hospitalis» genoemd, en voor 't oogenblik door Willem Sluyters bewoond. (9)

4) Jaarlijks vier «oude grooten» (10) en de erfelijke cijnsen op de goederen van Walter Wouters, te Ravels.

5) Jaarlijks vier zakken tarwe en de erfelijke renten op de goederen die Geeraard Reyns en Jan van Ghynshoven te Weelde bezitten.

6) Jaarlijks een halve zak tarwe, met erfelijke overeenkomst (ook door de erfgenamen na te komen schikking), op de goederen van Niklaas Hebschaeps.

7) Vier zakken, ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van Maria Hebschaeps.

8) Vier zakken tarwe, ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van Agnes de Koster, vrouw van Pieter Kynshot.

9) Twee zakken graan, ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van Jan Kemp.

10) Een «oude pond» (11), ieder jaar en de erfelijke cijns op de goederen van Pieter Swilden.

11) Vier zakken graan, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van Katrien Bathen.

12) Jaarlijks drie en half «penningen» (denarii) en de erfelijke cijns op de goederen van Jan Petri.

13) Een halve «oude grooten», ieder jaar en de erfelijke cijns op de goederen van Niklaas Jans.

14) Vier zakken tarwe, ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van Niklaas Ghiels.

15) Een «oude penning», ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen, een stuk land, genaamd «opt Lokeren».

16) Een zak tarwe en een «oude grooten», ieder jaar, met erfelijke renten op de goederen van Pieter, bijgenaamd Cleynhennes.

17) Twee zakken tarwe, ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van Jan, genaamd Clamans.

18) Twee zakken tarwe, ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van de heer Willem, in Weelde.

19) Een zak tarwe, ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van Paul van Olmen, in Weelde.

20) Een zak tarwe, ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van Pieter de Koster (custodis)

21) Een zak tarwe, ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van Christina Ghiels.

22) Een zak tarwe, ieder jaar, met erfelijke overeenkomst, op de goederen van Jan Ghiels.

23) Een zak tarwe, ieder jaar, en een erfelijke rente; op de goederen van Michaël Ghiels.

24) Een halve «ouden grooten» en een erfelijke cijns op de goederen van Niklaas Jans. (12)

Al deze goederen waren dus klaar aangeduid in 1432. Toen Schoyars pastoor werd te Ravels, bezat deze stichting een jaarlijks inkomen van vier zakken (ongeveer 13 liters de zak), eene maat en half rogge, met daarbij de opbrengst van gronden, wei- en bouwland, d.is. dertig stuivers («stuferos»). Daaraan was verbonden de plicht twee missen per week te celebreren.

In 1570 was rector van de kapelanie en het «matricularia» de «heer en magister Scats, priester van het bisdom Luik (13). In afwezigheid van rector Scats, bediende pastoor Schoyans de kapelanie.

Het bijgevoegd «matricularia» bezat een inkomen van acht Rijns gulden, alles inbegrepen, d.is. de last en de dienst, zo dat het inkomen niet veel méér bedroeg. Dit werd (1570) bediend door Korneel Kiebooms (14). In 1594. bezat deze kapelanie geen eigen rector meer onder pastoor Paulus Everaerts, en had nu een inkomen van negen zakken tarwe. In 1606 had de abt van Tongerlo het «Stipendium» verhoogd.

B. Kapelanie van de HH. Servaas, Anna en van de Goddelijke Verlosser.

Als eerste rector van deze kapelanie treffen we Jaspard Ameldoncx aan. Hij was een «clericus» uit het bisdom Kamerijk. Voor inkomen ontving hij acht ponden rogge en twee Rijns gulden, de opbrengst van een weiland. Daarvoor was hij verplicht te zorgen dat er mis gelezen werd, ieder week, en eene om de veertien dagen.

In zijn verslag spreekt pastoor Schoyans enkel van de kapelanie Sint-Servaas (en H. Anna). In 1594 nochtans worden de drie titularissen opnieuw vernoemd. De kapelanie bezat toen een inkomen van acht zakken tarwe en drie Rijns gulden. Een rector nochtans ontbreekt. (15) In de opgave van de kapelanieën, in 1594, krijgt deze van Sint-Servaas een afzonderlijke plaats: «altare sancti Servatii». Een rector was er niet, maar de abt van Tongerlo schenkt de opbrengst van dit beneficie aan Paulus Everaerts, «deservitor», pastoor van Ravels. Deze heeft hiervoor twee landerijen en jaarlijks een zak tarwe. (16) Het «matricularia», zonder rector, wordt bediend door Sebastiaan Bartholomei. Deze ontvangt daarvoor acht Rijns gulden.

C. Kapelanie van het H. Kruis.

Aan deze kapelanie was verbonden wekelijks twee Missen te celebreren met een inkomen van achttien Rijns gulden (16). In het pastoreel verslag van 1570 wordt ze niet vernoemd.

D. Kapelanie van Sint-Pieter.

Zoals de voorgaande was ze belast met wekelijks twee Missen en bezat een inkomen van achttien Rijns gulden. (17) In 1570 spreekt pastoor Schoyans er niet meer over. Was ze ook afgeschaft?

E. Kapelanie van Sint-Adriaan.

Deze was de enigste die buiten de parochiekerk bestond, namelijk op het gehucht «den Eel» en was toegewijd aan de martelaar Sint-Adriaan. Ze was dus een «gehucht-kapelanie».

Zeer oud is deze kapel. Het Sint-Servaaskapittel te Maastricht bezat reeds in 1165 een «mansus» (18) te «Eele», «Hof» dat ze in 1165 aan de abdij van Tongerlo schenkt. (19)

In 1437 treffen we te Eel een kapel aan, afhankelijk van Ravens, die bekend stond als een beroemde begankenisplaats ter ere van Sint-Adriaan. (20)

Deze kapelanie, gesticht wellicht in 1437, bezat een jaarlijks inkomen van twintig ponden rogge en vier Rijns gulden. Maar daarmee was er een wekelijkse Mis aan verbonden. In 1570 werd ze bediend door voornoemde Jasper Ameldoncx. Warner Frans van Son (Sonnius) bisschop van Antwerpen, deze kapelanie van St-Adriaan bij de parochie inlijfde (21). werd tot rector benoemd «de heer ende magister» Huibrecht Walscaerts, presbyter van het bisdom Kamerijk». Zijn verplichting bestond met wekelijks Mis te celebren, alsook op de feestdagen van Onze Lieve Vrouw. daarom bezat deze kapelanie een inkomen van eenentwintig «viertels (22) tarwe. Hierbij bezat ze een klein huis met een stukje grond, genoemd het «Smeyers bempdecken», ter waarde van ongeveer vier Rijns gulden. Vermits rector Walscaerts afwezig was, bediende pastoor Schoyans deze kapelanie. (23)

Ravels-Eel is een van de gehucht-kapelanien, die het tot parochiekerk heeft gebracht. (K.B. 29 April 1896).

5. ONTWIKKELING VAN DE PAROCHIE RAVELS.

Op 23 Mei, 1606 bezocht deken Lieven De Smidt vergezeld door Jan Bathen, pastoor te Merksplas, andermaal de parochie Ravens waar Suys pastoor was. Het «matricularia» werd bediend door «mgr Cornelius Swanen, conjugatus, bone eruditionis». Deze heer hield er een school open. Daarvoor trok hij jaarlijks acht gulden. De H. Geesttafel was magertjes begiftigd. Hij vond er een tinnen kelk, een open doopvont. Het H. Sacrament werd in een behoorlijk en fatsoenlijk tabernakel bewaard onder slot. De herstelling van de kerk vorderde flink.

In 1609 telde Ravels 289 kommunikanten. Aan het hoofd van de parochie stond «modernus d. Adrianus Suys», kloosterling van de abdij van Tongerlo. (24) Onder zijn bestuur verdeelde Jan Miroeus, bisschop van Antwerpen, het bisdom in zes dekenaten. Meteen kwam Ravels onder het dekenaat Hoogstraten.

Reeds onder het pastoraat van Paul Florentii (1626-1655) trokken de Minderbroeders van Herentals naar Ravels om daar te preken en statie te houden. Alzo kwamen de Paters, op 3 September 1632, de «kermisse prediken...». Op 13n Mei 1639 hielden ze de feestrede op het patroonfeest, Sint-Servaas. (25)

De parochie zal wel aangegroeid zijn, vermits in 1680, «die regeerders des dorps Ravels» een aanvraag doen aan de bisschop van Antwerpen om een «onderpastoor» te krijgen. Pastoor Norbertus Hermans had zijn verlangen aan de abt van Tongerlo uitgedrukt en deze heer zelf schreef de brief. Omdat dit dokument, zo belangrijk, tevens de toestand van de parochie en de schone gevoelens van de inwoners weergeeft, aarzel ik niet deze oorkonde in oorspronkelijke stijl hier te laten drukken.

Ravels, 20 septembre 1680.

« Aen syne hoogweerdichste Heere den biscoep van Antwerpen.

» Geven met behoorelycke reverentie ende eerbiedinghe
» te kennen die regeerders des dorps van Ravels, hoe dat sy
» supplianten alleenelyck binnen den voornoemden dorpe
» syn versien (voorzien) van eenen heere pastoor, wesende
» gestelt wt de abdije van Tongerlo, waervan sy dagelyckx,
» ende principalycken op sondaghen, heylichdaghen ende
» andere groote feestdaghen maer en konnen gediend wesen
» van eene misse; d'welck waerdor de supplianten groo-
» telyckx syn geincommodeert, ende haer onmogelyck is
» deselve tsamen te konnen hooren, alsoo sy hen gelyck niet
» en konnen absenteren wt henne huysinghe ende den voor-
» seyden dienst te gaen hooren, ende alsoo anderssiens;
» dwelck veroorsaect datter veele, jae somwylen het derde
» paert derselver gemeeyntenaren geene misse en konnen
» hooren. Dat deselve gemeeynte oversulckx seer noodich
» hebben eenen onderpastoor, cappellaen oft ander prister,
» van den welcken sy dagelyckx, emmers ten minste op al-
» sulcke sondaghen ende andere diergelycke feestdaghen
» wegens de heylighe kercke ingestelt, konnen versien wor-
» den van eene vroeghmisse oft anderssints.

» D'welck de supplianten oock voorgedraghen ende te
» kennen gegeven hebben aen syne eerweerdichste heere
» den prelaat van Tongerlo; den welcken het selve aen de

» supplianten niet en heeft te consenteren, ten ware by de
» selve supplianten daer toe geffectueert ende te weghe
» gebracht worde eene somme van hondert gulden jare-
» lyckx.

» Welcke somme aen die supplianten onmogelyck is te
» konnen opbrengen, vermits sy haer grootelyckx vinden
» beswaert, ende steecken in sware lasten veroorsaecht
» door voorgaende ende menichte groote ende sware inle-
» geringen, winterquartieren, siekten als andersints; ende
» waerdoor sy gekomen syn tot groote armoede.

» Ende want den voorseyden heere pastoor ryckelycken
» wt seekere hoeve cum attendentiis ende jarelycksche tien-
» den beneficens de accidentalia kan subsisteren. Dat boven
» die by hem in veele jaren herrewaerts ingevoerd is de
» beneficien soo van Onse Lieve Vrouwe als sinte Servaes,
» met het gene daer aen is dependerende.

» Wt welcke beneficien met noch eenighe andere annex
» aen de cappelrye lichtelyck eenen cappellaen oft prister
» kan leven, ende waer inne noodtsaekelyck dient versien
» te worden, nemen die supplianten haren toevlucht tot
» Syne voornoemde Hoogweerdicheyt, seer oidtmoedelyck
» biddende ten eynde Zyne Hoogweerdicheyt gelieve gediend
» te syn aen syne eerweerdichsten heer den prelaet in Ton-
» gerloo, oft den heere pastoor van Ravels voorschreven,
» te ordonneren van dat syne eerweerdichsten heere prelaet
» voor de voornaemde gemeynthe sal gelieven te stellen eenen
» soodanighen cappellaen oft anderen priester tot het doen
» van den dienst, als voren versocht is onder de presentatie,
» die de supplianten over desen syn doende, van aen hen te
» laten volghen alle ende iegelycke de beneficien ende erffe-
» nissen tot de gemelde cappelrye annex, te voren by de
» voorgaende heeren cappellaens geproffiteert ende geno-
» ten. Ende, in cas van geene acceptatie ende refues, dat
» aen haer supplianten sal wesen gepermitteert te stellen
» eenen soodanighen priester, mits by hem heere pastoor
» afstant doende van de gemelde beneficien van Onse Lieve
» Vrouwe ende sinte Servaes, of dat anderssints, enz. D'welck
» doende, enz.

Apostille : « Non obstantibus aliquibus impertinentiis in
» libello supplicii mentionatis, permitto, ut consensu illus-
» trissimi domini episcopi Antverpiensis in Ravels con-
» stituatur aliquis capellanus expensis communitatis et fruc-
» tibus in eum finem fundatis, salve jure meo et domini pas-
» toris. Actum Antverpiac, 20 septembris 1680. »

«Fr. Jacobus Rosnata, abbas Tongerloënsis». (26)

Abt Rosnata vond in deze smeekbrief wel enige zinnen,
die buiten de schreef lagen, en hem, en de pastoor enigzins

in minder goed daglicht stelden. Ze verweten vooreerst de prelaat de grote som van 100 gulden, die hij van het arme Ravels vroeg, om een onderpastoor of kapelaan te bekomen. Zoals in al de dorpen van de Kempen hadden ziekten, vooral de pest, en het gedurig heen en weer lopen van soldatenbenden, de parochie verarmd. De boeren moesten graan, stroo leveren en de troepen, die ingekwartierd waren, onderhouden. Verder bewezen de «regeerders des dorps van Ravels» dat de pastoor, een kloosterling van Tongerlo, rijkelijk kon bestaan met het inkomen van een «hoeve», van de jaarlijkse tienden en andere bijkomstigheden. Daarbij trok hij nog de beneficieën van de kapelanie van O. L. Vrouwaltaar als ook deze van Sint Servaas.

Wij twifelen sterk of die vraag voor een kapelaan aanstonds werd ingewilligd. Want op 24 Januari 1706, dus 25 jaar later, werd eerst dan een akkoord gesloten tussen de parochianen van Ravels en de abt van Tongerlo. Deze beloofde hun een priester uit zijn abdij af te staan op voorwaarde dat de gemeente de «kapelaan» een behoorlijke bijdrage schonk. Van de andere kant zou de prelaat van Tongerlo het honorarium van de pastorij en kerk op zich nemen; maar dan moest verder de «heren van Ravels» (het magistraat) het traktement van de onderwijzer bekostigen. Een van de eerste onderpastoors was Cyrillus-Korneel van Eyxsel.

Op 10 Juli 1758 werd hij door de Pruisen en de Hanovers naar Westfalie weggevoerd, samen met andere gijzelaars. Op 10 November kwam hij terug. Hij stierf op 27 September 1779. (Goovaerts, L. *Ecrivains Artistes et Savants de l'Ordre de Prémontré*, dl. II, bl. 301).

Van uit hun klooster te Turnhout nu kwamen de Minderbroeders dienst verrichten te Ravels. We vinden de naam van P. Korneel Schoofs dikwijls als handteken onder de tekst van dopen en begrafenissen, o.a. in 1780, 1782, 1785, en 1786. In 1794 staat er: «fr. Cornelius Schooffs, minorita, assistens in absentia pastoris». (27)

Gedurende de Besloten tijd, toen pastoor Oliva R. was ondergedoken, trokken de mensen om te trouwen over de grens. Alzo treffen we aan: 28 Novembris 1797... coram Rev. adm. D. Pastore de Alphen ex commissione mea (pastoris Olivae)».

«14 Januarii 1797... coram Rev° adm. D. Pastore de Hapert et Hogeloon, ad hoc a me (pastore Oliva) deputato».

«24 Novembris 1798... coram S. Sleurs, assistente in Hoo-

ge Mierde, ad hoc a me (Oliva) deputato...».

«28 Januarii 1799... coram Rev.^o Dom^o Pastore de Oostelbeerse ad hoc a me (Oliva) deputato...».

«30 Jan. 1800... coram Rev. adm: Domino Norberto Schgy, pastore de Laege Mierde».

Op 24 April 1815 zegent P. Jacobus Diels, «minorita», een huwelijk in te Ravels, «ex concessione mea (Pastoris Prins). G. P. Diels. (28)

Vanaf 1803 was Ravels onder de dekenij Geel; vanaf 1837 onder Turnhout.

Toen «den Eel», in 1896, zelfstandige parochie werd, kreeg Ravels, als vergoeding, een gedeelte van Oosthoven.

De oude toren, gebouwd rond 1500, bleef bewaard; toen pastoor Michiel Staets, in 1760, de huidige kerk liet herbouwen.

. . .

LIJST VAN DE GEKENDE PASTOORS VAN RAVELS :
1550 tot 1949. (29)

1. **SCHOYANS** Reniers, pastoor wellicht van 1550, nam ontslag in 1577.
2. **BORDUYNS** Jan, door Niklaas Metsius, bisschop van 's Hertogenbosch, en tevens abt van Tongerlo, voorgesteld op 1 Oktober 1577. (30)
3. **EVERAERTS** Paulus, pastoor in 1594. «Desservitor in Ravels»
4. **SUYS** Adriaan, 25 Mei 1605, nam ontslag in 1626.
5. **FLORENTII** Paulus, was pastoor van 1626 tot 1655.
6. **VERDONCK** Jordanus, van 17 Juni 1655 tot 1664.
7. **NICOLAI** Willem, van 17 November 1664 tot 1667.
8. **EMSCHEN** of **EMSEN** Hubertus, van 29 Oktober 1667 tot 1676, toen hij ontslag nam. Hij was eertijds pastoor van Oosterwijk waar hij op 13 November 1651 benoemd werd.
9. **MOLLEMANS** Everard (of Eborard), van 16 Maart 1676 tot 1679, wanneer hij ontslg nam.
10. **BAX** of **BOCX** Aalbrecht van 20 September 1670 tot aan zijn dood in 1680.
11. **HERMANS** Norbertus, van 2 Maart 1680 tot 1697, toen hij ontslag nam.
12. **CHARLIERS** Basilius, van 18 Februari 1697 tot 1700. Nam ontslag.
13. **VAN OPPERGEN** Frans, van 3 Mei 1700 tot 1726.
14. **CUYLEN** Cygillus, van 1 Mei 1726 tot aan zijn dood in 1739.

15. SLAETS Michiel, van 4 September 1739 tot 1765. Nam toen ontslag.
16. FORTUNE Jozef, benoemd op 22 September 1765 en in 1769 naar Orp-le-Grand gezonden.
17. BOONROY Jaak, «pastor» van 1769 tot Maart 1791.
18. OLIVA Remigius, «pastor in Ravels», van 1791 tot 20 April 1809. (31)
19. SMARIUS Jaak, «parochus», van 1809 tot 1812. (32)
20. PRINS Jan, «pastor in Raevens», van 1812 tot 1820.
21. PASTIJN Leopold, van 1820 tot 1827.
22. AERTS Jan Bapt., van 1827 tot 1831.
23. LUYCKX Jan Frans, «pastoor» van 1832 tot 1861. (33)
24. STROYBANT Egidius, onderpastoor in Ravels, wordt pastoor in 1861 en neemt ontslag in 1874. (34)
25. STOMMELS Jozef, «pastor», van 1874 tot 1886.
26. THYS Augustinus, «Turnholtanus», pastoor van 1887 tot 1900.
27. VAN MECHELEN Frans, pastoor van 1900 tot 1936. (35)
28. VANDEVEN Constanlinus, van 1936 tot 1946.
29. BIERMANS August, benoemd te Ravels 14 Juli 1946. (36).

LIJST VAN DE GEKENDE ONDERPASTOORS :

1779 tot 1949. (37)

1. VAN EYXSEL, Cyrillus-Korneel, «vicarius» van 10 Jan. 1747 tot 1779.
2. BUIJSEN Sulpitius, «vice-pastor», zeker vanaf Januari 1779 tot 1781.
3. HERMANS L., was in 1780 «assistent» in Ravels en van Maart 1780 tot Mei 1781 «vicarius».
4. VERBRUGGEN Clemens, «vicarius» van 1781 tot 1783.
5. BUETERS (of BUCTERS) Adriaan, ondertekent als dienstdoende «assistent» en «sacellanus» op 9 December 1782. Hij was «vicarius» van 1783 tot 1785.
6. VAN WIELICK F., «vice-pastor in Ravels, van 1785 tot 1786.
7. SWAANS Adelbertus, «vicarius» van 1786 tot 1795. Was «deservitor» van April tot Juni 1791.
8. WIJNANS Paulus, «vicarius» van 1795 tot 1802.
9. PEETERS (of PIETERS) Benedikt, «vicarius», van 1802 tot 1804.
10. ANIAERTS Pieter, «vicarius» van 1805 tot 1809.
11. SMARIUS Jaak, «vicarius» in 1809, wordt hetzelfde jaar «pastor» in Ravels.
12. NEELNEEF C. «Vicarius» van 1820 tot 1827 van pastoor Pastijn.

13. KRIJNEN Filip, «vicepastor» van 1827 tot 1836.
14. STROYBANT Egidius, «vicarius» van 1836 tot 1861, wanneer hij «pastor» te Ravels wordt benoemd. Tot 1874 vind ik geen «vicarii» vermeld.
15. ROOPTHOOFD Florentius, vicarius van 1874 tot 1886.
16. MIJNEN P., «vicarius» van 1886 tot 1891.
17. VAN DINGENEN Frans, «vicarius» van 1891 tot 1894.
18. VOORDECKERS J., «vicarius» van 1894 tot 1896 wanneer hij de eerste «pastor» te Ravels-EEL wordt benoemd.
19. VINCKX Antoon, onderpastoor van 1933 tot 1936. (38)
20. ROMMENS Jozef, onderpastoor van af 1936. (39).

* * *

In het «Register...» vinden we enige bijzonderheden omtrent sommige personen op het kerkhof te Ravels begraven. Ik geef hier enige namen aan, die van alle belangstelling niet ontbloeit zijn. (40)

- 1780: «19 Octobris sepultus est in coemeterio Cornelius Ansems, viduus Mariae Verhulst, olim villicus abbatiæ Tongerloensis, cum exequiis. Obiit 17 hujus hora 2da meridiana. j: Boonroy pastor».
- 1782: «24 Aprilis sepultus est in coemeterio Guilielmus Van Meerbeek maritus Gertrudis Amsens, et Magister ac Custos (onderwijzer en koster) hujus parochiae. Obiit 22a hujus hora 8tava matutina. j: Boonroy pastor».
- 1782: «30 Aprilis sepultus est Joes Bapt. Moerlants, coelebs, proeses schabinorum, in coemeterio. Obiit 28a hujus circa horam primam nocturam: j: Boonroy pastor».
- 1810: «j Junij obiit Cornelius Aerts, lijngee 6 leucis a Tour a Touraine, miles... 2da Junii a 2 civibus ibidem fuit sepultus».
- 1814: «9 Januarii sepultus est Ludovicus Pilet, natus ut credo, in Fontaine-l'Abbaye, Senator; Equetris undecimae turmae (11de Compagnie) exercitus Gallicani, pulsus in delitatione (?) (wellicht van delitago = twisten) que habuit locum in Ravels inter Gallos et Russos, septima hujus mensis, prope domum cui insigne est «Het Zwaentje». (41)
- 1819: «7 Aprilis sepultus est Rev. Dom. Josephus Thomas Van de Perre (of Sterre), Antverpiensis, Can. Regularis Ordinis Proemonstratenis et religionis sacerdos Tongerlensis, quondam per 39 annorum vicarius in Poppel, aet. suae 78 annorum, trium mensium et decem dierum. Obiit ja Aprilis». (Prins, Pastor).
- 1820: «28 Septembris sepultus est A. Geurts, ex Grave (Holl.), fugelier 2de bartelloin (bataillon)».

RAVELS — OUDE PASTORIJ.

De oude pastorijs werd door de abdij van Tongerlo gebouwd in 1737. Eertijds omgeven met vesten en brede wal. De ingangspoort was iets monumentaal. De pastorijs stond tussen de twee kerken: Ravels en den Eel. De ingangsheur was versierd met een fronton stijl Louis XIV. In een van de plaatsen vond men een merkwaardige schouw, ook in dezelfde stijl. Een trap met balustrade leidde naar de zolder, wiens schering eigenaardig is. Dikwijls zijn de eiken balken uit een stuk. Hier liggen drie balken op mekaar gezet, en maakte een mooie schering uit. — Te Ravels bestaat nog een «tiendeschuur» van Tongerlo. (AST. Doos: Ravels.)

AANMERKINGEN.

(1) RAVENSLO. Volgens Mansion betekent dit het «bos van Hraban». Lo wil zeggen bos. Hraban is een oud Nederlands woord en betekent raaf. Ravels = Ravenbos. — De abdij van Tongerlo bezat reeds gronden te Ravels. Een akte van paus Urbanus III bevestigt, in 1186, «terram de Ravenslo et in Hele (Eel). Deze gronden, voor Ravels 4 «mansus», voor den Eel 1 mansus of 12 bunder, werden, in 1165, door het S. Servaaskapittel van Maastricht aan de abdij van Tongerlo afgestaan voor de som of cijns van 20 «solidorum».

(2) Prims Fl. «Parochiewezenen in de Antwerpse Kempen», (1948), bl. 232.

(3) In de 15e en 16e eeuw schonken toen de inwoners van de Hegge nog giften aan de kapel van den Eel en aan de H. Geesttafel van Poppel.

(4) «Analectes...» III, bl. 45.

(5) Zie bl 13. «Lijst van de gekende pastoors te Ravels».

(6) «Analectes...», VI, bl. 476: «...ecclesie de Ravels, que est appendicium ecclesie seu quarta capella de Poppel».

(7) De deken immers mocht, bij ieder bezoek aan kerken of kapellen een cijns heffen als vergoeding van reiskosten.

(8) Prims Fl. o.c. bl. 51.

(9) «Hospitalis» (in vico...). Vermoedelijk een herberg of rustplaats (gastenhuis) te Turnhout.

(10) «Grossus antiquus», naam van een muntstuk.

(11) «Sterlingus antiquus», zilver muntstuk.

(12) Brief van goedkeuring door Jan van Hoensbergh, bisschop van Luik, bij de oprichting der kapelanie van O.L. Vrouw te Ravels, in «Analectes...», VI, bl. 470-471.

(13) Arn. SCHATS (of Scats, Scaet), geboren te Weelde, studeerde te Leuven aan het «Porcus» (afdeling «Het Verken») en passeerde op 27 Maart 1553. Hij was «vicepastor» (coadjutor) te Weelde vanaf 1561 tot 1562. Werd rector van de kapelanie van O. L. Vrouw te Ravels in 1570 en was tevens «pastor villae de Lil» in 1572. Over hem schrijft pastoor Schoyans in een nota van zijn verslag: «Rector altaris Beate Marie Virginis annexi cum matricularia, dominus ac magister Arnoldus Scaet, pastor ville de Lil, presbyter Antwerpiensis diocesis».

(14) KIEBOOM of VAN DEN KIEBOOM, geb. te Weelde, studeerde aan het «Porcus» te Leuven en passeerde op 28 Maart 1544. Onderpastoor te Weelde vanaf 1562 tot 1472, werd hij ook benoemd tot rector van het O. L. Vrouwaltaar te Ravels.

(15) Zie in «*Visitationes districtus Bredani ab anno 1587 usque ad annum 1757*» het uitgebreid verslag van deken Lieven des Smidt van Breda, onder titel: «*Rescriptiones ecclesiarum, beneficiorum ac officiorum ecclesiasticorum decanatus ruralis per concilium Bredense sub diocesi Antwerpiensi, collecte per Livinum de Smidt, decanum christianitatis dicti concilli Bredeni ac pastorem ville de Hoevis anno 1594*». «*Bijdragen...*» 9 jg. (1910), bl. 449 en vgg. uitgegeven door G. Juten.

(16) In «*Liber archidiaconalis*» van het oude bisdom Antwerpen.

(17) In «*Liber archidiaconalis*» van het oude Bisdom Antwerpen.

(18) «*Mansus*». De Antwerpse Kempen, met haar onvruchtbare en lang onbenutte gronden, werd bij uitstek het land der «hoven» of «mansus»; een «hof» was 12 bunder groot.

(19) Zie «*Index archiv. Tongerl.*», aangehaald door Prims, o. c. bl. 228, en door Goetschalckx in «*Bijdragen...*» VI (1907) en VII (1908) uitgegeven.

(20) In 1632 en vgg. jaren preekten de Minderbroeders hier op het feest van Sint Adriaan. «Den iij meert (1632) Pater Wellens en fr. Peeters gaende (van Herentals alover Turnhout) naer Ravels statie houden op Ste Adriaensdach...» (Archief stad Turnhout Bundel «Minderbroeders» en Archief Minderbroeders St. Truiden.

(21) In 1571

(22) Een «viertel», naam van een maat voor graan en andere droge waren. Ongeveer 7,5 liter inhoud.

(23) «*Analectes...*», 6, bl. 472.

(24) Zie «*Visitationes districtus Bredani...*» in «*Bijdragen...*» 10 jg. (1911) bl. 300.

(25) In ASTMB, Varia: «Den iij Sep: (1632) pater broghim met fr frans gaende naer Ravels kermisse prediken...». Dit is ter gelegenheid van het feest der kerkwijding.
Id. «Den xiiij^e mey (1639) Pater Maesmans met fr frans comende van Ravels up St Servaes dach tsavonts...»

(26) «*Analectes...*» 6 (1869), bl. 472-3 en bl. 507-8.

(27) P. Schoofs K., uit zijn klooster verbannen, overleefde de storm. Hij overleed te Turnhout, 25 November 1813, oud 74 jaar.

(28) Diels was frater toen hij naar Borcken vluchtte, waar hij in 1802, priester werd gewijd. In 1814 is hij te Turnhout, waar hij assistent werd (1827) op het Begijnhof alhier. Stierf op 15 Dec. 1840, oud 63 jaar. (Volgens zijn doodsprentje).

(29) A.P.R. (Archief der pastorijs van Ravels): «Register der gedoopte, getrouwde, ende dooden binnen de parochie/van Ravels begonst in het / jaar 1779 den 1 januarij».

(30) Onbekend is ons het ontslag of het afsterven van Jan Borduyns. Gedurende de beroerten van de 16e eeuw bleef de pastorijs lang onbezet, zoals blijkt uit een onderzoek, in 1614 gedaan, door pastoor Adriaan Suys. Uit dit verslag neem ik deze enige bijzonderheden: «Tot welck beneficie (van Sint-Adriaan) is eertyls achtergelaeten een cleyn veldeken geheeten Smeyers bempdeken. Nu soe ist dat het veldeken voirseyt in den troubelen tyt heel desolaet gheweest is, ende geheel zoude vergaen hebben, om datter noch pastoir noch rectoir en was in de voirseyde kercke».

(31) Onder pastoor Oliva Remigius brak de Franse Omwenteling en levens de kerkvervolgung uit. Hij weigerde de eed van haat te zweren en dook onder. Hij schreef in het «Register der gedoopte», de volgende nota: «Initio Octobris hujus anni (1797) Ecclesia nostra clausa est et est interdictum Officium publicum. Sequentes proles Baptizatae extra Ecclesiam». Na de storm kwam hij terug en overleed te Ravels. Zijn opvolger tekende zijn afsterven aan in het «Register...»: «Die 20 Aprilis 1809 obiit circa horam 9 vespertinam noster Dilectus in Christo confrater Remigius Oliva, Antverpiensis, Pastor in Ravels, et 24a sepultus est in nostro coemeterio juxta portam minorem in ipso introitu».

(32) In het «Register...»: «4 Octobris 1812 sepultus est post meridiem Rev. Dom. Jacobus Smarius, Pastor Ecclesiae succursalis in Raevens: obiit 3a hujus».

(33) «Nota:» 29 Octobris 1861 Circa horam quartam pomeridianam obiit adm. Dom. Joannes Franciscus Luyckx, aetatis circiter 65 annorum, Turnholtanus, pastor hujus parochiae. Sepultus est 31 ejusdem. — J.B. Vande Velde, Dec. Distr. Turnholt».

(34) Nota: Die 30 Dec. 1861 introduxi in realem possessionem S. Servatii de Raevens R^m D^m Aegidius Stroobant (sic). maximo cum applausu et exultate laetitiae parochianorum. — J.B. Vande Velde, Past. Dec. Turnholtanus».

Nota: «3 Martij 1881 sepultus est Rev. adm. Dom. Aegidius Stroybant (sic), quondam vicepastor et pastor in Raevens, Turnholtanus, filius J.B. Stroybant, Antverpiensis, et Mariae Van de laer, Turnholtanae, junctorum in Turnhout. — Obiit circa horam 6am mane, in Raevens. — natus 1a Novembris 1801».

(35) Nota: «31 Julij 1936 obiit Rev. adm. Dom. et dilectus in Christo confrater Pastor animarum parochi Raevens, Joannes Franciscus Van Mechelen, natus in Pulle, aetatis 66 annorum, filius Petri Josephi et Angelinae Bervoets. Olim professor Antverpiae (J. Jan Berchmans) per 3 annos; vicarius ad S. Petrum Turn-

holto per 5 annos, et Parochus hujus ecclesiae per 36 annos.
Sepultus 4 Augusti, hora 10a et depositus ad caput coemeterii communis, ducente Rev^o Pastore Dec^o Raeymaekers ex Turnhout».

(36) E. H. A. Biermans, geb. te Kasterlee 21 April 1898, onderpastoor te Kortenberg 31 Mei 1923, pastoor te Ravels op 14 Juli 1946.

(37) «Register...» Archief Pastorij Ravels.

(38) Vinckx Ant., geb. 22 April 1880, onderpastoor te Ravels van 18 Dec. 1933 tot 1936. Verblijft te Baarle-Hertog:

(39) Rommens Joz., geb. te Meerle, 30 Aug. 1904, onderp. te Kortenaeken van 20 Okt. 1930 tot 1936. Te Ravels onderp. van 27 Nov. 1936.

(40) «Register...» o.c.

(41) Dit gebeurde in «Klein Ravels», aan de herberg «Het Zwaentje», die nu verdwenen is.

*
*
*

GERAADPLEEGDE BRONNEN

1. ARCHIVALIA :

Archief Pastorij Ravels: Oud register der dopen, huwelijken en overlijdens.

op 1 fol^o r^o: «Register der gedoopte, getrouwde, /ende dooden binnen de parochie/van Ravels begonst in het/jaar 1779 den j januarij».

Op 2 fol^o r^o: «In het jaar 1778, heeft haer kizerlijke/en koninklijke majesteijt een edict/uitgegeven, waer in geordineert werdt/ dat in het toecomende, te beginnen/met den eersten dag van het volgende/jaar 1779, de doopen, getrouwde, ende/de dooden sullen geschreven worden op/twee registers, die alle jaren sullen vernieuwt werden, waer van eenen sal/alle jaren bestelt werden aen de Greffie/tot Brüssel ende den andere sal/berusten op de pastorije.

«Maer aengesien bij verloop van tijde/eenige van dese registerr soude konnen/vermist werden, soo heeft sijn hoog=/=weerdigheydt van Antwerpen j: Fr: j; Wellens/geordineert, dat men de gedoopte, getrouwde./en dooden noch in 't toecomende souden/schrijven in eenen register op de manier/als vooren./»

Archief Stad Turnhout:

«Minderbroeders», Varia.

«Ravels: bundel over de betrekkingen van Tongerlo met Ravels».

Archief aartsbisdom Mechelen:

«Visitationes districtus Bredani ab anno 1587 usque ad annum 1757».

«Liber archidiaconalis», archief van het oude bisdom Antwerpen.

Archief Minderbroeders St. Truiden:

«Minderbroeders te Herentals en Turnhout». Verscheidene bundels.
Rijksarchief Antwerpen:
«Kerkregisters (van Ravels): Doopsels 1658-1804; huwelijken 1665-1804; overlijdens 1664-1801.

2. LITERAIRE BRONNEN :

Goetschalckx, P.J. «Index Archivarum der abdij van Tongerlo» in «Bijdragen...», VI (1907), bl. 368-402, VII (1908), bl. 146-164.

Gramaye «Antiquitates» Antverpia, c. XII. bl. 43.

Juten G.-L., «Het Dekenaat Breda 1594», in «Bijdragen...», IX; (1910), blf. 449-472. — id: «Bijdragen...», X. (1911), bl. 283-301.

Kuyl P.D., «Documents. Paroisse de Raeveld», in «Analectes...» VI (1869) bl. 463-473 en 507-508.

Lamy H., «L'Abbaye de Tongerlo», bl. 107.

Leroy J., «Notitia marchionatus», bl. 414.

Prims, Kan. Fl., «Het parochiewezen in de Antwerpse Kempen», (1948), passim.

Schoolmeesters Mgr., «L'Archidiaconé de Campine en 1400», in «Analectes...», XXXII (1906), bl. 289-344.

Van Spilbeeck W., «De Abdij van Tongerlo», bl. 107.

De Keuren van Herentals (1410-1567)

door J. R. VERELLEN.

In de «Mededelingen van de Oudheidkundige Kring van Herentals» 1934-1936, begon R. Verstreyden de «Statuten ende ordinantien der stad Herentals» te publiceren, met vooraf enige bijzonderheden over het handschrift, dat in het stadsarchief berust. De uitgave, die halverwege bleef steken, wordt hier volledig, nagenoeg op dezelfde wijze, behalve dat de later bijgevoegde artikels telkens tussen haakjes () worden geplaatst.

Voor de moeilijke woorden, zie de «Verklarende Woordenlijst» hierna.

Voor de behandelde onderwerpen, zal later het «Alphabetisch Zakenregister» op 't einde volgen.

Fol. 29 r°

Vanden beesten die jn wygaerden ende anderen lieden heymingen gaen, van heymingen op te brekene, ende vanden scapen.

jnden wygaert niet te nemene

11. Soe wie in yemant anders wygaerden ghinge om wygaert druyuen, wyngaert hout oft wyngaertstaken te halene oft haelde, ende daer aff gecallengierdt wordde, zall verbuereen alsoe dicke als hy gecallengierdt wordde ij croonen vranckrijcx. jn drien te deylene, den heere, der stad ende diet voertbrochte, ende hier af zal een yegelijke calengieren mogen ende voertbrengen met zijnen eede. Ende die den voers. kuer verbuerde ende egheen goet en hadde mede te beteren, zall staen ter correctien (scheeren ende der stad.

jn wygaert niet te gane zonder den meester

Jtem nyemant en zall jn wygaerden moegen gaen dan metten ghenen dien die wygaert toebehoort, te verbuereen een croone vranckrijcx, te deyllene ende te calengiereen als voere.

niet te jagen jnden wygaert

Jtem nyemant en zall moegen jagen jnden wygaert opten voers. kuer. Ende oft enige kyndere jn dese kuere vanden wygaerde bruecken, dien koer salmen aen huere ouders verhalen. Ende hier op zullen de heere ende de stad tallen tyden moegen doen verhooren aenden heyligen eenen yegeliken daer hen aen twyfelē zall.

verkenen ende beesten uyten wygaerde

Jtem de verkenen diemen jn wygaerden vijndt zelen verbuert syn, ende den heere alleen toebehooren, ende de heere heeft geconsenteert, zoe wie hem een vanden voers. verborden verkenen thuyt bringt, die zall daer aff een vierendeel hebben, ofte voer elc verken te geueene sesse oude groote zonder verdrach, den heere, der stad

ende den calengierdere gelijk te deylene. Item elck ruyndt ende elck peerd jden wygaert gecallengiert zall verbueren xij groote, ende elke gheyte ende elc scaep vj groote te deylan als voere.

Item die beesten diemen vjndt jn qualijck geheynde wygaerden, dien kuer dien zij verbueren zelen, die zelen ghilden de ghene die qualijck geheyndt hebben.

vanden verkenen ewelije duerende

31. Item nyemant en zall verkene houden binnen der stad oft vriheyte van licentiaals opter straten gaende zonder heerde. Wie dat dade, die verkene zelen verbuert zyn, ofte voer elck verken te geue ne vj oude groote zonder verdrach, den heere, der stad ende den calengierdere diet voertbrochte jn drien gelijc te deylene. Ende vonde men die jn yemants (erfue oft) schade buyten oft binnen, datmen dan zall moeten ghilden de schade ende den brueck voers. alijt, behoudelijc den scuttere zinen gerechten schote, ende alleman zall calengierder zyn. Maer ofte yemande de verkene ontgingen buyten zijnen wutene ende buyten zinen wille, ende hy dat dorste houden by zijnen eede, die zoude dan daer aff ongehouden zyn. Sonder dat alleman wel mach houden verkene op zijne proper erue oft op chijsgoet zonder herdde. Maer waert dat zij dan daer aff ginghen, zoe salmense calengieren alzo voers. js zonder verdrach.

Item als vanden caritaet verkenen, dat die niet en zelen moegen gaen ongekennet, de kenneve wesende buyten gaets voets lanck, ende bouen eenen

Fol. 29 v°

haluen voet, noch ongeringt noch ongeteekent met eenen openbaeren teekene, oock op te verbuerene vj oude groote aen elck verken. Ende oft mense bevonde jn yemants schade, dat zij dan zelen moeten ghilden de schade, behoudelijc den scuttere zijnen schote. Ende dese schade ende brueck voers. zelen moeten ghilden de gene die dese verkene houden oft te verwarene hebben, te deylan als voere. Ende alleman mach calengierder zyn. Des zoe zall conyegelijke gestaan met zynder eedt, dat hy niet en wiste dat zij ongekennet, ongeringt oft ongeteekent waeren.

Item ende hier aff zall de vorstere hebben sdacchs j stuuere ende snachts eenen haluen stuuere, ende daer voere den verkene well te tene genen ende verwaeren die tot zijnen huyse gebracht worden.

heyminge op te breken ende beesten daer jnne te laten ewelije duerende

11. Item wie yemants heyminge op brake ende zijne beesten daer jnne dade, die beesten zouden verbuert zyn zoe well te wijntere als te zomere. Ende die dat dade zall daer thoe staen tsheeren correctien ende der stad. Ende hier op zall de heere eyden eenenyegeliken daer hem aen twifelen zall. Behoudelijc jn desen den scuttere zinen gerechten schote. Ende zoe wat bode dat dade zonder consent van zijnen meestere oft meesterssen, die zoude verbueren eenen gulden peetere. die voers. kueren all te deylene jn drien, den heere.

der stad ende diet voertbrochte. Ende hier aff zall eenyegelijke moegen calengieren.

beesten vanden kerckhoue

10. Item egheen beesten en zelen mogen gaen opten kerckhof ten waere by consente vanden kerckmeesteren, op te verbueren aen elcke beeste een ghelte Ryns. wyns, alzoe dicke als zij gecallengiert worde.

vanden scapen perpetue

8. Item soe wie scape wil houden jnder vriheyte van Herentals, die zall hy houden moeten op synsselfs erue, oft op weyde hem geueuen oft vercocht. Ende zoe wie scape hielde anders dan jnder manieren voers., ende daer aff gecallengiert worde, zall verbeuren aen elck scaep eenen stuere des daechs ende twee stuere des nachts, behoudelijc den heere zynder heerlycheyte altoes jn desen ende den schuttere zynen gerechten schote. (Ende hier aff zal eenijegelijc mogen calengierder zyn.).

Item eenyegelike die schape vijndt op zine erue oft weyde (oft op ijemants anders), die mach hy calengieren, ende cest dat hy derre houden aenden heyligen hoe menich dier scapen waere, zoe zall dan die voers. koer daer ane verbuert zyn, te deylene jn drien, den heere, der stad ende diese gecallengiert heeft euegelijc. Ende hier af zall eenyegelijke moegen calengierder zyn, zoewel op zijnsel erue als op anderen lieden erue.

Fol. 30 r°

beesten jn anders weyde te dryuen

20. Item zoewat scepere oft andere herdde zijne scapen oft andere beesten dreue, stouwede oft dade binnen yemants anders heyminge, het waere te wyntere oft te zomere, ende men dat ter waerheyte bevonde, hoe dicke dattet oeck geschiede, zoe zouden die scapen of andere beesten staen opt doude schot ende opter ordinancien hier voere gescreeuen, ende die scepere of herdde zal moeten gaen eenen wech tot st. Joannes, ofte geuen ste. Woutruyden fabrike eenen guldene, zondere met yemanden hier jnne te simuleren, oft yemanden te verdragen, behoudelijc den schuttere zynen schote. Ende oftmen den voers. kuer vanden voers. scepere oft heerdere niet geuechelike en conde geerigen, datten dan de ghene dier de beesten zyn zall moeten opleggen ende betalen.

grachten bevrijt

8. Item soe wiens scape oft verkene bevonden worden oppe oft aene yemants grechte of heyminge enige schade doende, waers aen elc van dien scapen ende verkenen op eenen stuere, den heere, der stad ende den calengierdere gelijc te deylene. Ende hier aff zall eenyegelike calengierdere zyn.

zeerige scape

34. Item nyemant vanden porteren, porterssen of jngesetene der stad ende vriheyte van Herentals en zall moegen halen noch brengen, binnen der seluer stad ende vriheyte van Herentals, scape die zeerich

zyn oft besmet, op te verbuerene aen elck scaep j guldene peeter zonder verdrach te deylene jn drien, den heere, der stad ende diet voertbroelite euengelijck.

26. Item datmen binnen der stad ende vriheyt van Herentals niet en zall moegen houden schape die zeerich oft besmet zyn met lazariën. Ende omme de kennisse vanden zeerigen te wetene ende die te verhuedene, soe zyn byden heere ende metter stad daer thoe gheordineert te nemene goede mannen, die daer thoe gheeydt zullen wordden, ende den welcken bevolen zall wordden by hueren eede dat alzoe te verwarene, gelijc hier nae gescreuen staet. Te wetene, jn elcken heerdganck een man. Ende twee van dien goeden mannen oft meer zullen bezuecken tot allen koeyen daermen scape vijndt houdende, ende wes twee van dien goeden mannen doemen zullen by hueren eeden, dat sall alzoe blyuen gedoopt ende zall voertganck hebben. Ende tot wat plaetsen oft koeyen twee vanden voers. goeden mannen comende, vijnden een of twee of drie scape daer hen aen twyuelen zall oft duncken zullen zeerich wesende, die scape zelen zij moegen vuyt den anderen scapen beziden doen zetten vj of viij dage lanck, tot dat die voers. goede mannen daer weder comen zullen. Ende wedercomende vinden zij dan daer meer schape daer hen aen twyuelen ende die hen zeerich duncken dan drie, soe zelen zij dan allen dien scapen van dier koyen verbieden heyde ende weyde, vroente ende de gemeyn strate. Welcke schape de houderen daer aff zelen moegen houden van dien dage voert sesse weken lanck

Fol. 30 v°

binnen niet langere, ende altoes binnen huerssels heymingen, op te verbuerene aen elck scaep ij stuuers. Ende wanneer die voers. goede mannen oft twee van hen enige alsulcken zerige schape vonden hebben, dat zelen zy ter stont moeten aenbrengen den heere ende der stad. Ende zoewie enige van dien zerigen schapen langer hielde dan de vj weken lanck, die zoude verbueren aen elc scaep ij stuuers, alzo dicke ende menichwerf als men dat beviynden zall moegen. Ende zoewat scapen zeerich waere, ende dat bevonden wordde ofte vroente of opte gemeyn strate, ende daer aff gecallengiert werdde, hoe dicke ende menichwerf dat oeck waere bevonden, al waert oeck op eenen dach meer dan eens, zoe zall aen elc scaep verbuert syn twee stuuers zonder enich verdrach oft yemanden daer jnne te verschonene, te deylene den heere half, ende half der stad, al tgene dat aen de voers. zeerige scape verbuert zal wordden. Ende zoe wie den voers. goeden mannen die aldus daer thoe gheydt zyn, oft enigen van hen, opsprake dade oft onweerde jn woerden oft jn wercken, die zall staen ter correctien tsheeren ende der stad. Actum XIII^{ij}c XXXVII^j, opten iersten dach van februario.

bremp te halen op bruylochten

Item datmen in egheene bruylocht en zall halen meer brempts dan eenen sack tot sbruygommen huys, ende noch eenen totter bruyt huys, alzoe dien een persoen zall moegen dragen, ende zoewie daer

meer brempst haelde, waers op een ghelte Ryns. wyns voer ele hood, te deylen in drien, den heere, der stad ende den calengierdere. ende nochtan sall hy den bremp moeten betalen den genen dien hy aegenomen js. Actum vj decembris A° XVc XIIIJ.

van byen te zetten

Item dat nyemant van buyten deser stad ende vriheyd van Herentals en zall binnen der seluer vriheyd zetten enige byen, zoe verre dien zyn van plaetsen daer dingesetenen van Herentals huere byen niet zetten en moegen om vliegen, op te verbuerene aen elcken stock oft yme twee stuuers, te deylen in drien, den heere, der stad ende calengierdere. Behoudelijck den wechverdigen die hier doro geuvert worden huere oude castuyme. Actum A° XVc XXIIJ, festo petrij et paulj

die gheen weye en hebben, gheen beeste te houdene

Item dat nyemant, binnen der stad ende vriheyd van Herentals geseten, en zall houden enige perden, koeyen noch scapen, hy en hebbe redelijke weye om die in zynselfs weye te weyen, op te verbueren aen elc perdt xxx stuuers, aen elc koe xxv stuuers ende aen elc scaep v stuuers, half den heere ende half der stad. Behoudelijke dat eleke die well mach houden op zynen stall zonder daer aen te verbuerene. Actum A° XVc XXIIJ, xij aprilis.

(Item dat niemant en zal moghen plucken noch gers oft groen in anderlieden crifue afsnijden, opte pene van daer voer bijden officier moghen aengesproecken ende gestraft te worddene als van dijeuerijen. Publicatum 2a maij 1577. Publicatum et renovatum 21 maij 1655.)

Fol. 31 r°

Hier volgen diverse articulen dienende tot brande ende om tvier well te verwarene ende daer aen cleuende.

brant op te gaene

5. Primo soewye zijne vier qualike wochte, zoe die brant opghinghe oft vuytsloeghe elders dan doere die schoersteen, oft dat dat vier dore den schoersteen vuytsloeghe of opginghe ende voerdere schade dade, die zoude verboren vj gulden peeteren. Ende die niet zoe rike en waere dat hy den voers. koer betalen konste, die zall also lauge vuytter stad moeten syn, totter tijt thoe dat hy den voers. koer betaelt heeft. Ende zoewaer den brandt opghinghe ende vuytsloeghe doer den schoersteen ende niet vorder schade en dade, die en sal niet verboeren.

Item soe wie huise gehuert heeft oft hem geleent zyn, ende dan schade quame van zynen viere, die zall den voers. kuer ghilden moeten. Ende zoewaer hy niet zoe rijck en waere den voers. koer

te ghilden, zoe soude dan de ghene, die die huysse verhuert ofte wechgeleent heeft, den voers. koer seluer moeten ghilden.

die vier stoecte daer hem verboden waere

11. Item soewie tot eniger plaetsen stoecte vier, nae dien dat hem vanden heere, vander stad, vanden koormeesteren oft vanden wijkmeesteren verboden waere, zall verbueren telcken male sesse seellingen groot brab., den heere ende der stad gelijc te deylene, ende hier aff zall eenyegelijc moeten calengierder zyn.

vier in potten ende lanternen te dragene

11. Item het en zall nyemant vier halen noch dragen buyten huys dan in potten of met kerssen in lanternen, op te verbuerene een ghelt Ryns. wyns diet haelde oft droege, ende oec daer men thaelde oft gaue dier gelijc te bekeerene als voere.

muer oft wande tusschen bedde ende berninge, ende vier

11. Item cenyegelijc zall moeten hebben eenen wandt of muer tusschen zyn vier, ende tusschen zijne bedde ende berninge, op te verbuerene een ghelt Ryns. wyns alzoe dicke als hy daer aff gecalen-giert worde.

asschen opte strate te dragen

11. Item soewie asschen vuytdroege oft dede vuytdragen, anders dan opte strate openbaer, dat die verbueren zall tot elcker stont eenen gulden peetere hoe dicwile dattet gebuerde.

vier op aschoopen nae de waeschelle

12. Item zoewaer men vier vijndt nae die waechselle op aschoope, de ghene daert ten huysse vuyt cornen waere, zoude verbueren eenen Royael, ende die dat voertbrochte zall tvierendeel daer aff hebben, ende dandere de heere ende de stad.

op messien ende in stallen voer tvier

12. Item zoewie ghinge met kerssen zonder lanternen oft met anderen lichte ouer messien, in schueren, in peerdtstallen, in koeystallen oft voederen syne beesten, ende desgelijcx

Fol. 31 v°

soe wie met enigen ketelen, werm viere comende, zyne beesten dranc-te inden stal oft op messien, ende oec die enige ketelen oft potte schuerde op messien, zall verboeren telcken male eenen Royael te bekeerene als voere.

dorsschen ende zwingen met lanternlichte

12. 10. Item soe wie dorschte zijne vruchten oft hekelde of zwingde zijne vlas, ofte dede dorsschen ofte zwingen by tvier, daer gheenen wandt oft muer tusschen en waere, ofte met lichte van viere, anders dan met lanternen daer inne dlicht besloten zal zyn, zall verbueren eenen Royael te bekeerene als voere.

hoey, stroo mutsaert, vanden schoersteen en ouens

45. Item zoe wie hoy, stroo, oft mutsaert leyde bouen opte solders aen de scouwen die daer doere opwaerts gaen, oft achtere ontrent den ouene, het en waere acht voete verre daer aff geleegt, dat die telcken male daer aene verbueren zouden ij goeden peetere, in drien te deylene, den heere, der stad ende diet voertbrochte.

vanden ouenen te funderene

49. Item nyemant en zal moegen maken noch doen maken, zetten noch doen zetten eenen ouen om jnne te backeno, hy en zal dien moeten zetten ende funderen op een steynen voute onder gewelft, oft metsen tfundament tallen zijden thoe, ende vullent met eerden, op te verbuere twee philippus guldene, half den heere ende half der stad te deylene. Ende zal nochtan dien ouen moeten maken ende funderen gelijc voers. staet.

byden vierigen ouen water te hebben

19. Item soe wye binnen Herentals backen wille, hy zij beekere oft andere, zal moeten hebben staende een cuype vol waters in zijue backhuys ontrent den ouene, eer hy enich vier in zijnen ouen zal moegen stoken, op te verbuere telcken male eenen pot Ryns. wyns, den heere, der stad ende diet voertbrochte gelijc te deylene.

(Item dat nyemant en sal mogen vier in ouen steken tsauens nae viij vren noch tsmorgens voer ende eer de wochter den dach geblasen sal hebben, als voere te verbuere onder haluen gouden peetere.)

verkene niet jnden huys te zengene

Item nyemant en sal zijne verkene binnen zijnen huys moegen sngen op te verbuere telcken male (drie s. gro. brab.).

potasschen niet te bernen

44. Item soe wie binnen vriheyden van Herentals van pruysschen aschvaten bernde asschen oft potasschen, het en waere een goet boechchoets weechs van allen woenhuysen, zouden telcken male verbuere een lb. gro. brab., den heere, der stad ende diet voertbrochte gelijck te deylene. Ende hier oppe zullen de heere ende de stad tallen tyden moegen verhooren aenden heyligen eenenygeliken daer hen aen twifelen zal.

leeren ende oesvaten te hebben

20. Item eenygelike die huys heeft zal moeten hebben tot elcken huys daermen vier jnn stoect, een leere reyckende tot zijnen hoechsten dake ende een oesvat, op te verbuere xij gro. brab. ende nochtans zal hy die leedere moeten hebben,

Fol. 32 r

vuytgenomen den ghenen die vanden heylighen gheest leuen ende die selue egheen huys en hebben.

Item die oeck zijne huys verbuere armen lieden oft die vanden heylighen gheest leuen, die zullen die voers. leederen selue moeten grigen opten voers. koer te verbuere.

vanden instrumenten ten brande te brengen, zonder hueycken

20. Jtem oft gebuerde ongevall te geschiedene van brande, dat dan nyemant ten brande waert comen en zall met stocken, pijcken noch stauuen, noch met hoeycken, maer met alderhande geweere dijnende totten brande, te wetene, cuypen, eemeren, akers, scoepen, oesvaten, houwen, scuppen, leeren, haecken ende dier gelike, opten voers. koer. Behoudelijc die daer quame met hoeycken, die hueycke zoude verbuert zyn half den heere ende half der stad.

**water ende leere voer de doere
publicatur tempore oportuno**

19. Jtem sall eenyegelike voere syn huys moeten hebben staende een leere ende een cuype voll waters, also lange als de groote droecheyt duert, op te verbuerene een pinte Ryns. wyns, den heere ende der stad, zoe diowile contrarie bevonden wordde. Ende oft yemant die leere oft cuype om stiete oft stortte, oft enich hynder daer aene dede, dat hy daer aff zoude staen ter correctien tsheeren ende der stad. Ende hier aff zall de heere ende de stad moegen verhooren eenenyegeliken daer hen aen twifelen zall.

(Jtem dat alle die ghene die het ambacht van backen selen willen hanteren, selen altijt bij heuren ouen moeten hebben staende een heerinkvat oft een half ameuat met twee haecken daer aene ende twee boomen daer neuen, ende die altijt houden ten minsten half vol waters om daer mede ten brande te comene. Ende zoo wanneer men bouonde dat het voers. heerinckvat oft half ameuat nijet half vol waters en waere, oft daer nijet en waere, die soude telcker reijsen verbeuren eenen scellinck gro. brab., jn drijven te deylene, den heere, der stad ende diet voertbrochte.)

(Jtem ende om den brant die hier geuallen mochte, te betere verwonnen ende nedergeleght te worddene, js noch geordineert byden. heere ende metter stad, dat doutste wijckmeester jn elcken wijcke met eenige vanden scepenen ende gezwoerenen selen besien ende waernemen inden brant, wijc dat daer meest arbeyden sal jnt beclimmen ende blusschen. Ende die gene die daer jn neernstelic arbeijden, sal die stadt bij heur ontbieden, geuende elcken van hen naer heur moderatie dat die gearbeijt sal hebben. Ende die salmen betalen metten voers. thien verbeurden carolus gulden.)

Fol. 32 v°

**Hier volgen ordinancien aengaende der stad
vesten, peynsepoelen, nuwe nethe ende
hameyen.**

doer de veste te wadene

6. Jtem soewie dat van buyten doere de vesten wuede oft quame binnen deser stad, ofte van binnen vuytwaert ghinge, ofte omme of overe de seutscelen of wegge ghinghe oft clomme, hy waers op drie

gulden Ryns, den heere, der stad ende diet voertbrochte, ende hier af zall eenyegelyk, daer af wete hebbende, moeten calengieren. Ende oft enige kyndere deser koer verbuerden, zoe zullen douders dien moeten ghilden ende betalen. Dadent enige dienstboden, zoe salmen den koer aen huere huere verhalen. Ende hier en bouen noch elcken te staene ter correctien isheeren ende der stad. Ende oft yemant wiste enigen die desen koer verbuerde ende dan dien niet voort en brochte aenden heere oft aende stad, die soude dan den voers. koer seluo moeten opleggen zonder verdrach.

visschen inde veste

6. Item soewie visschen vinge of vischte ergens jnder stad vesten zonder orlof vander stad, hy waers op viere gulden peeteren te bekeere als voere.

tuyne, waeckhuysse ende staketten opte vesten te brekene

47. Item dat nyemant en sall affhouden, breken, vuyttrecken, nedervellen noch ewechdragen de thuynen die opter stad vesten geloken staen, noch enige bolwercken of waeckhuysen, noch enige staketten of enigherhande hout cleyn noch groot vander stad vesten, op te verbuerene telcken male j gouden coervorstens gulden, den heere, der stad ende diet voertbrochte gelijck te deylene. Ende zall eenyegelyke den ouertredere van desen moeten calengieren als hy dat ziet, ende voertbrengen aenden heere of aende stad, op oec te verbuerene j gouden coervorstens gulden, te bekeeren als voere. Ende oft enige kyndere desen koer verbuerden, dien zoudemen dan aen huere ouders, oft aene de gene die die kyndere te verwaren hadden, verhalen. Ende dadent heyligheestproueniers, zy verbuerden huere prouene. Ende elcken hier en bouen noch te staene ter correctien isheeren ende der stad.

water vande veste niet te ontreyne

43. Item dat nyemant en zall stooten noch wasscheu, inde weteringe byde zantporte oft in enige der stad besloten vesten, enige geweycte cleere vuytten weycksel comende, velle, wolle metter ycken, peynsen ofte enige andere onreyn dingen, noch onreyn watere daer inne ghieten oft doen loopen, op te verbuerene telcken male alzoe dicke alst geschiede, drie s. gro. brab., den heere, der stad ende diet voertbrochte euengelyk te deylene, ende hier aff zall eenyegelyk moegen calengieren.

vesten bouen ende waechuysse te ontreunen

9. Item soe wie de vesten bouen ofte de waeckhuysen ontreynde, ofte de sloten op brake, oft stecken, slijck, eerde of andere dingen stake inde sloten vanden waechuysen

Fol. 33 r°

vanden poerten of vanden hameyden, zoude verbueren eenen Ryns. guldene, in drien te deylene, den heere, der stad ende den calengierdere. Ende zoewaer yemands kyndere dat dader, die ouders

daer aff zelen den voers. koer ghilden moeten. Ende dadent proueniers vanden heyligen gheeste, zij verbuerden huere prouene. Ende daeren teynden zal elck van desen staen ter correctien tsheeren ende der stad. Ende desen koer zal zyn verbuert als de calengierder dat name op zijnen eedt.

jnde veste te gaen daer de graten staen ende vanden garse ende beesten daer op

6. Item soe wie jnder vesten wiesche, oft daer uyt water haelde oft bleyete, elders dan daer die graten staen, ofte den vestberch verderiden, oft elders ganghe daer thoe maecte ofte daer jnnen ghinghe van binnen oft van buyten, ofte oeck gars snede ofte wiens beesten daerop bevonden wordden, oft oec den vestberch binnen tegen zijne erue niet alzo op en heynde of groeue, datter eegheene beesten op gecomen en consten, zal verhoeren aen elcke deser poenten ende telcken male eenen gulden Ryns. te deylene als voere. Ende daer thoe zal hy der stad die schade moeten beeteren.

water niet jnde vest te laten

6. Item soewie dat water jnder versten liete zonder orlof der rentmeesters, zal verbueren v lb. payments.

vanden vestberge de paeyen te houden

43. Item soe wie op oft aff ghinge binnen vander stad vestberge anders dan doere die gewoonlijcke wegen ende paeye, zal verbueren j croone, jn driene te deylene als voere.

op hameyden niet te ridene

14. Item soe wie oppe de reeken ofte oppe die hameyden rede, zal verhoeren eenen haluen gulden Ryns. Ende dadent kynderen, huere ouders zouden dan den koer betalen moeten te deylene als voere.

vande pensepoele tontreynen

43. Item nyemant en zal jnden pensepoel opter merct noch jn enige andere poelen der stad toebehoorende, moegen wasschen enige cleeren, laken, garen, cruyt, velle, wolle, peynsen noch andere dingen, noch die opten muer daer stooten oft slaen, noch onreyn water daer jnne ghieten ofte doen loopen, noch enige latten, dacroeden of vitroeden noch andere hout daer jnne leggen, noch enigerhande vuylnisse daer jnne worpen, noch te wyntertyde opt ijs worpen enige steenen, hout of eerde, op te verbuerene een halue croone, den heere, der stad ende diet voertbrochte gelijo te deylene. Dadent de kyndere, soe zelen huere ouders den koer betalen moeten. Ende zal eenyegelijc hier aff moegen calengieren. Ende verbuerden heyligheest-proueniers desen koer, zy verbuerden huere prouene.

Fol. 33 v°

de nyeuwe nethe ende trappen

43. Item soe wie jnde nuwe nethe werpe enigerhande vuylnisse ofte opte trappen vanden jngange oft opten muer vuytsloege ofte stiete

enige garen, laken of cleedere, zoude verbueren j croone, te deylen als voere. Ende zall elck hier aff moegen calengierdere zyn.

houdt opte veste binnen nyet af te houden

(Al eest zoo dat eenen tyt js gepermitteert geweest dat elcke tzeigen zyne erue liggende aender stadvestbergen binnen dese stadt, heeft moegen affhouwen ende hebben, het haechhout staende binnen opte voers. vestbergen, beneden die borstweeren, ten eynde det elcke tegen zyne erue, die borstweeren bouen ende oyck die bergen beneden, zoude grauen ende opmaken, ende die onderhouden tamelyck ende well, soo beviyntmen dat die voers. bergen ende borstweeren dagelicx zoo meer verrisen ende veruallen, zonder jn reparatien gehouden te worden, ende by dien js geordineert byden heere ende metter stadt, dat van nv voirtaene nyemant en zal hebben ennich recht tot ennigen houte staende opier stadt vestbergen voers., dan alleeno die stadt voers., die voertaene heure vestbergen ende borstweeren zal zelue repareren ende onderhouden. Ende zoo wie ter contrarie van desen, yet vanden voers. houte affhiewe oft dede houwen, zoude verbeuren eenen philippus gulden, halff den heere ende halff der stadt, nochtans zoude dat houdt der voers. stadt blyuen. Ende die gene die dat houdt dit jaer ende nv onlanx hebben affgebouwen oft doen houwen, zelen comen spreken ende ouercomen metten rentmeesteren ter stont, oft die stadt zal tegen hen prouisie nemen zoo behoirt. Aldus geordineert ende gepubliceert opten xven Martij, A^o XVc ende XXVIJ.)

borstweeren op te grauen

(Jtem dat elcken wyck zal opgrauen tamelyck ende wel zyne borstweeren opte vesten ende ruymen die vesten bouen, zoo datmen met pycken ende stocken keeren moege, binnen den twee nv naestcomende werckdagen. Dit zelen die wyckmeesters besorgen, ende zal elck daer jnne zynen wyckmeesters gehoorsaem ende onderdanig zyn, op te verbueren...)

Hier volgen ordinarclen dienende jn weckencljde van sterften.

daer yemant gestoruen waere

42. Jtem soe waer in enigen huysse oft zinen byvange yemant gestoruen waere vander haestiger zieckheyte, daer tlier mede mengde, als vander gauen pestilencien, oft vanden lichaeme, oft daer een ziecke van dier ziecken jn waere, daer salmen de doeren ende benedenste vensteren der straten waert moeten toe gesloten houden, vuytgenomen een venstere ter helft te moegen staene. Ende oft daer af yemant daer gestoruen waere, dan hange daer vuyte eenen walm stroos ter straten waert ende ter plaetsen daer men dien alderbest zien mach, all duerende eenen tijt van sesse weken nae den lesten dooden oft nae dat de leste zieck wordde, op te verbueren telcken male ij Ryns. gulden, half den heere ende half der stad te deylene.

Ende daer en teynden te staene ter correctien tsheeren ende der stad.

Jtem datmen inde huysen voers. egheen goet moegen verweren en sall noch rueren, noch cleedere, wullen noch lynden, noch enich laken vuythangen of leggen voere ter straten, in vensteren of andersins, noch oeck in huere houe of heyminge vuytleggen, voere dat de vij weken naeden lesten dooden geleden zyn. Maer daer nae salmen moegen verweren achter inde houe oft buyten de stad ende nergens elle, opten voers. koer te verbuerene, den heere, der stad ende diët voertbrochte gelijc te deylene.

Jtem en salmen binnen den voers. sess weken egheene dingen ter straten waert moegen vuyt ghieten. Ende zoewat enigen van dien zichten andere oft bouen afgact, dat en salmen niet moegen vuyt ghieten ter straten noch in water noch in grechte, maer alleen in eenen putte daer thoe gemaect inden houe salmen dat ghieten ende deekent daer met eerden, opten voers. kuere te verbueren.

Jtem de ghene die zyn in enige pestilencie huysse oft hueren byvange, zij binnen oft buyten llerentals, dat is te verstaene daer inne yemant zieck oft gestoruen is, zullen hen moeten houden vander straten, opten maendach of merctdach all vuyte. Ende oft hen geliefde binnen den sess weken op anderen dagen vuytten huysse te gaene ter straten, dat zij dan zullen moeten dragen inde hant een witte roede van ij elle lanck, zonder nochtans by nachte tusschen de werckclocken achter straten te gaene, ten waere by merckelycke nootsake, opten koer voers. te verbuerene.

16. Maer en zullen zij binnen den voers. vij weken niet moegen wandelen noch verkeerē onder andere menschen, te wetene, inder kercken oft huere gescheelten, opter meret, inden vleeshuysse, noch in oft by huere gebueren dooren, voervensteren naerdere dan j roeye, noch wasschen noch water halen daer andere lieden wasschen oft water halen. Maer oft zij water hebben wouden van enigen putte, zelen zij hueren gebueren bidden hen water te putten, opten kuere voers. Ende wes zij behoeuen van eten ende drincken, zalmen hen doen om hen ghelt.

42. Jtem duerende den weecken tijt, en salmen egheene lijcke, van wat ziecheyden die oec gestoruen waeren, moegen brengen indē kercke, maer die bestaden ter eerden zonder enige vuyvaert daer voere te doene, voere dat de sesse weken nae de doot verstreken zyn, op te staene ter correctien tsheeren ende der stad, behoudelyck al tijt der kercken ende prochiaen ende eenenygeliken zijnen rechte, het en waere by orloue sheeren ende der stad.

16. Jtem alle lijcken, die vander haestiger zieckheyt gestoruen zyn, salmen moeten grauen smorgens tusschen de dachclocke ende de werckcloke, ende tsauonts tusschen de werckclocke ende de slaepclocke, ende niet voere oft daer nae, op te staene ter correctien tsheeren ende der stad.

Jtem waert zake dat de erfgenamen van enigen dooden die vander

baestiger zieckheyt gestoruen waerc, dien dooden niet en daden grauen, doe zall de stad dan dien

Fol. 34 v°

dooden doen grauen van wege tsheyligen gheest, ende dan zoe zall de heyliche gheest van dies dooden goede alleene erigename zyn, ofte zullen staen moeten tot goetduncken tsheeren ende der stad.

Jtem wordde yemant zieck vander voers. ziecten in yemants huysse, die zall daer inne moeten blyuen tot dat hy genesen is of doot, oft die zall vortrecken vuytter stad, oftmen zallen doen vueren vuytter stad ende vriheyt van Herentals onder zijne vriende, ende so wie hier tegens dade zoude staen ter correctien tsheeren ende der stad.

Jtem zoewie enige huys vander voers. ziecten wil verweren oft die goeden rueren, die zall dat zinen gebueren te kennen geuen, op te verbueren v.s. gro. brab. zoe dicke hy gecallengiert wordde.

aengaende dien van buyten

15. Jtem nyemant en zall enige goeden van buyten vuyt huysen daert gestoruen is vander voers. ziecten, hier inde stad brengen, te coope, voer hem seluen oft anderssins, noch die huysen, houen oft ontfacen hier binnen, noch oeck ontfacen of herbergen yemande die quame van buiten vuyt huysen daert gestoruen waere vander voers. ziecten, ende hy dat wiste, op te verbuerene telcken male een lb. oude gro., half den heere ende half der stad, ende daeren teynden staen ter correctien tsheeren ende der stad.

Jtem dat nyemant huysen, houen noch herbergen en zall wandelende gezellen, rabbauwen of rabbolsteren den weken tijt geduerende, zonder consent vanden heere, also wel voer den ghenen die herbergen wille, als die geherbercht wil zyn, op te verbuerene j gulden croone, half den heere ende half der stad, ende die desen brueck niet en hadde ter stont te ghildene, zoude staen ter correctien tsheeren ende der stad.

14. Jtem nyemant en zall wolle buyten doen kermen, spinnen werken, noch lywaet doen spinnen ter stede daer sterfte is vander voers. zieckheyt, op te verbuerene die wolle ende vlas, te bekeerren als voere.

16. Jtem soe wie buyten wil gaen bidden broot, binnen den tide dat die voers. zieckheyt hier ontrent regneert, zall elcx daechs tsauonts wederomme moeten binnen komen. Ende wie langere vuytbleue, dat hy dan vuytter stad ende vriheyt

Fol. 35 r°

van Herentals zall moeten blyuen tot ste. meritensmisse ende vraghen dan orlof aenden heere ende aende stad omme binnen te moegen comen. Ende of hy zonder orlof eer in quame, dat hy dan opt pelderyn soude wordden geset.

Jtem soe wie binnen desen weecken tijde coopen oft vercoopen wille, frouyt, victualie, oude cleere, bedden, lijwaet oft dier gelike dingen, die zall ten verzuecke vanden heere ende vander stad moeten bewysen vuyt wat huysse die comen zyn. Ende oft hy des niet

gedoen en conde, dat hy dan telcken male daer aene verboeren zoude tselue goet, ende daer thoe eenen bourgoenschen guldene, in drien gelijc te deylene, den heere, der stad ende diet voertbrochte. Ende en zal nyemant hier binnen der stad oft vriheyd brengen noch ontfangen vuyt enigen steden, dorpen vriheyden oft plaetsen, daer die voers. zieckheyd regneert, enige oude cleeren, bedden noch lywaet, noch oeck enich garen, wullen noch lynden, om hier binnen geweuen te worddene, oeck opten kuer voers.

Jtem dat nyemant hier en zal ontfangen noch herbergen enige kynderen, personen oft goeden die vuyt enigen plaetsen mids der voers. zieckheyd vluchtich waeren, op te verbuerene telcken male een pont oud. groot, half den heere ende half der stad, ende daer bouen te stacne ter correctien sheeren ende der stad.

Jtem dat nyemant vuyt steden, vriheyden, dorpen oft plaetsen, daer die voers. zieckheyd regneert, hier binnen ter bruylocht comen en zal noch ter kermissen, noch en zal oec yemant van binnen yemanden van sulcken plaetsen hier ter bruyloft oft kermissen nooden of bidden, noch oeck aldaer ter bruyloft gaen oft ter kermissen, ofte verbuerene telcken male eenen philippus gulden, half den heere ende half der stad.

Jtem dat egheen beedealers noch beedelerssen en zeln omgaen om aelmoessen in enigen kercken oft capellen binnen Herentals, op te verbuerene telcken male een ghelte Ryns. wyns, half den heere ende half der stad.

Jtem nyemant en zal yemanden van buyten moghen herbergen oft zetten, noch bier noch wyn vercoopen, ten zij dat die vuyt eender claerder plaetsen quame, op te verbuerene telcken male v. s. gro. brab., half den heere ende half der stad. Maer als hem twifelt, oft hy dat weet dat die vuyt eender onclaerder plaetsen quame, zo mach hy dien zetten ende hem teten enden drincken langen buyten zinen huysse ende zonder verbueren.

Jtem zoewie van buyten hier binnen quame, ende onclær waer van deser ziecten, zal oec die voers. roede moeten dragen, op telcken te verbuerene twee philippus gulden, half den heere ende half der stad.

Fol. 35 vº

binnen

Jtem soe wie quame binnen de heyminge vanden ouden gastbuyse, ontrent den gaefhuysse (sic), als daer yemant vander pestilencien onclær inne waere, ten waere by consente vander vrouwen ende jouffr. aldaer, zal moeten gaen eenen wech tot st. Jacobs in Galis-sien, porrende binnen xxiiij ueren nae tfeyt oft zal geuen voer dien wech vier peeters den heere, vier peeters der stad, ende twee peeters den gene diet aenbrochte.

Jtem oft yemant vander voers. ziecten wordde leuende gedaen vuyt enigen huysse met zijnen byvange, soe zeln de genen die daer inne blyuen, dragen die voers. roeye. Ende zeln die doren ende ven-

steren gesloten blyuen, een maent nae dat die leste ziechte daer vuyt gedaen of gegaen waere, op te verbuerene, telcken dat werdde gecallengiert, twee Rynsche gulden, half den heere ende half der stad, ende daer en teynden noch te staene ter correctien sheeren ende der stad.

Jtem die ginge jn enich onclae huys, om wat zaken dat oec waere, oft enigen dooden van deser ziechten begroewe, zonder jn dat huys te blyuen, ofte die met enigen onclaren van deser ziechten onredelike conuersacie maecte, die zall daer nae dragen die voers. roeye twee weken lanck gelijc voers. js, op te verbuerene als voere. (Ende zal daer bouen noch verbueren eenen karolus gulden, ende dien zal hebben de gene die enigen vanden voers. kuere voertbrochte.)

Jtem zoewie ginge vuyt zijnen wijcke oft strate jn eenen andere wijck oft strate om dese ziecken te verwarene, oft onclae huysen te veegene ende schoen te makene, die en zall niet wederom jn zijne huys ende wijck moegen comen metter wone, hy en zij eer clae geworden nae jnhout deser ordinancien, opten kuer voers.

Jtem men en zal egheene doode van deser ziechten begrauen, zij en hadden tien ueren doot gewceest, zoe wie de contrarie dade zouden verbueren als voere.

Jtem en zelen de verwaerders, noch grauers, noch andere personen die van deser ziechten onclae zyn nae jnhout deser ordinancien, niet moegen maken, hebben noch houden met malckanderen vuyt verscheyden huysen enige vergaderinge van tsamen te etene oft te drincken, oft ander geselschap te hebben, opten kuer voers. te verbuerene, tzij by dage oft by nachte, opter straten oft jnden huysse. Ende zoewyc hen alzo vergadert zijnde, huysde, hoefde, herberchde oft tetene oft te drincken gaue, vercochte oft dade, zoude oeck verbueren den kuer voers. te deylen als voere.

Jtem de gene die van deser ziechten clae waere geacht, nae jnhout deser ordinancien, ende metten voers. onclaren maecte vergaderinge ende geselschap van eten ende drincken oft anderssins ombehoorlijck, van verre ofte by, tot wat tite oft plaetsen dat geschiede, zall oeck verbueren den kuer voers., te deylene als voeren.

Jtem de gene die enige ziecke van deser ziechten verwaren, oft huer huysen, oft die huysen veghen oft ververen, zelen winnen ende hebben van elcken dage vier stuvers ende redeliken cost, ende niet voerdere en zalen hem berichten noch recht doen.

Fol. 36 ^{ro}

Ende oft yemant vanden genen die dit dagelijcx gehanteert hebben ende hanteren, ende des van yemanden verzocht zijnde, dat alzo niet doen en woude, als hy jn nyemants anders werck en waere, die zoude verbueren telcken male sess philippus gulden, half der stad, ende daer thoe dese neringe een jaer lanck laten.

Jtem zoe wie vuytter stad vertrocke, ende nae de ierste vj weken nae zyn vertreck buyten zieck wordde, die zall buyten deser stad moeten blyuen tot hy genesen waere, op te verbuerene sess philippus gulden als voere.

Item de gene die huere gaten van deser ziechten noch open hebben, zeden hen houden vuyter kercken, vuyten vleeshuyse ende anders vuyten volcke nae deser ordinancien, dragende de witte roede, tot aen die tijt dat die gaten geheelije thoe zyn, op telcken dat zy gecallengiert wordden te verbuerene twee Rynsche gulden, te deylene in drien, den heere, der stad ende diet voertbrochte.

Item nyemant en zal aenverden te verwarene enige ziecken oft huysen die vander voers. ziechten onclaer zyn, noch die huysen te verwerene, by zij van buyten oft van binnen, zonder consent vanden heere ende vander stad, op te verbuerene telcken male drie philippus gulden, half den heere ende half der stad, ende daer bouen noch te staene ter correctien sbeeren ende der stad. Ende oft oec yemant enigen verwaerdere die van buyten waere tot deser ziechten aen naeme zonder consent vanden heere ende vander stad, die zoude oec verbueren als voere.

ordinantien dienede in tyden van sterften te wakene

(Inden ierste zoe wye van zijnen wijkmeester geordineert wordde, te wakene, tzij by daghe oft by nachte, zal een wererechtich man moeten zijn, in persone ende jngelijcx die gehuert oft geseynt wordt, op telcken male te verbuerene als hij gecallengiert wordt, ses stuvers, den heere, der stad ende diet voertbrochte in drien gelije te deylene, ende hier af zeden die wekers mede mogen calengieren.)

(Item tis oyck geordineert dat egheen guldebruer in zijne plaetse sal mogen stellen yemant anders dan eenen guldebruer van enich vanden vier gulden, op telcken male te verbuerene een gelte R. wijns, te deylene ende te calengierene als voere.)

(Item tis geordineert dat die waeckers van yemant daer passerende nyet anders en sullen mogen nemen oft ontfangen dan berninge nae doude castume, op te verburene telcken male een gelte R. wijns ende arbitralijcken gecorrigert te worddene.)

(Wordt voortgezet)

Verklarende Woordenlijst

Achterdeel: nadeel, schade.

Behoudelijc: behalve, mits.

bekeeren: aanwenden, uitgeven.

becker: broodbakker.

bernen: branden, verbranden.

berninge: brandstof.

bestaden: ter eerde — : begraven.

beteren: boete betalen.

bewacreden: in rechte bewijzen.

byvang: omtrek van erf of stad.

boechschoot: boogschot afstand.

boonifant: bon enfant, koorknaap.

boomen, met twee — : hefbomen.

bruylocht: bruiloft, huwelijk.

brueck: inbreuk, boete.

ghilden: betalen, vergoeden.

graten: trede, trap.

bruecken: inbreuk maken, misdoen.

Dicke, dicwile: dikwijls.

doemen: oordelen, veroordelen.

doere: deur, door.
Eyden: beëdigen, onder eed bevestigen.
elle: elders.
ergerincx: ergens.
Gau: gauw, schielijk.
gaerens: net.
gars: gras.
gecrigen: krijgen, bekomen.
geloken: gesloten.
geyoole: gevangeniss.
Haestige: ziekte, pest.
hameyde: sluitboom, afgesloten ruimte.
hanteren: een ambacht — : uitoeffenen.
 » iem. — : behandelen.
heerde, *herde*: herder.
heerdganck: gemeenteweide, gehucht.
heerlycheyt: heerlijke rechten.
heymen: afheinen, afperken.
heyminge: omheind grondstuk.
hoven, *huysen*: onderdak verschaffen.
Yecken, *wolle metter* — : vettheid.
ymc: bij(enkorf).
Calaengie doen: aanspraak maken.
calengieren: aanklagen, bestraffen.
castuyme: gewoonte(recht).
kenneve: halsbeugel voor runderen.
clær: zuiver, niet besmet.
coer, *kuer*: verordening, boete.
commer: last, belasting.
Lazarie: melaatsheid, besmetting.
leedere: ladder.
Misquaem: schade, ongeval.
Nooturft: wat men nodig heeft, kost.
Oesvat: hoosvat, om water te scheppen.
ongetempertheyd: onstuimigheid.
oncleer: onzuiver, besmet.

onweerde: smaad.
opsprake doen: smaad aandoen.
overgeven: overeenkomen, bepalen.
overhoorich: weerspannig.
Partrizeren: op patrijzen jagen.
pelderyn: kaak, schandpaal.
peynsen: pens, ingewanden.
pynen, *hen* — : moeite doen.
porren: zich op weg begeven.
prochiaen: pastoor der parochie.
provene: recht op spijs en drank:
 » prebende.
Rabbauwen, *rabbolsteren*: landlopers.
roep: wachtwoord.
Schot: afgeperkte ruimte, aandeel in belasting, boete voor het schutten van het vee.
schutter: die loslopend vee opvangt en in het schot opsluit.
snoed: misdadig.
stock: bijenkorf.
Transsoneringe: afpersing.
tuyn: omheining.
Verboeren, *verbueren*: een boete verdienen; verbeurd verklaren.
verdragen: kwijtschelden, uitstellen.
verrisen: afvallen, uiteenvallen.
verwaren: bewaren, bewaken.
verwaren: aan wind en zon blootstellen.
virtualie: levensmiddelen.
vierdagen: feestdagen.
voorderen, *hen* — : zich verstiten.
voertbrengen: bekend maken.
voervenster: uitstalraam of — bank.
voute: verwelf van een kelder.
Wechverdigen: op weg zijnde, reizigers.
winckel: kleine deur of venster.
wochten: wachten, bewaken.
Zeerich: besmet, schurftig.

Wetenswaardigheden over het Centrum van Oud-Geel

door E. SLEDSSENS, pr.

1 DE GROTE MARKT : Op de raadzaal van het stadhuis te Geel, prijkt een schoon schilderwerk uit het jaar 1632. 't Is een gewrocht van de Zammelse kunstschilder Wouter Micghiels (1). Benevens de zinnebeeldige voorstelling van de deugden, welke een openbaar bestuur moeten kenmerken, t.w. de rechtvaardigheid en de voorzichtigheid, blijft dit kunstwerk voor ons, een kostbaar bewijsstuk om vast te stellen, hoe er onze gemeente in de 17de eeuw uitzag (2). Typisch staat er het marktplein, met de sierlijke trapgevels en de afwisselende pannedaken afgebeeld, en onwillekeurig schiet, bij het aanschouwen van al dat schone, de gedachte op: Hoe spijtig dat zulke stijl, in later jaren, ging plaats maken voor een bouwtrant, welke er woningen deed oprijzen, die meestal stijf en stroef aandoen. Een enkele gevel, van vorige tijden bleef gelukkig gespaard, aan de Oosterkant. Dit heerlijk gebouw droeg destijds de naam van «Roode Poort» — en later «Hotel De Kempen». — Ten jare 1644 opgetrokken, kreeg het onlangs een gelukkige herstelling en zo blijft het thans, met zijn zwerige gevelspits, behaaglijk afsteken bij de andere huizen. Ook ernaast bleef een woning in Lodewijk XVI-stijl bewaard.

(1) Wouter Micghiels, te Zammel-Geel rond 1600 geboren, kreeg waarschijnlijk zijn opleiding tot kunstschilder in Holland. Het panorama op Geel uit de 17de eeuw, mag als zijn beste werk worden aangezien. In Ste Dimphnakerk, zijn er nog verschillende werken van zijn hand aanwezig; t.w. in een der straalkapellen, het gedenkstuk van kanunnik Paschasius en in de Noordelijke kruisbeuk, het schilderij met de patronen tegen de pest: H. H. Sebastianus, Antonius abt, Rochus, Macarius, Nicolaus van Tolentino, Christophorus en Carolus Borromeus; in de Kapel van den Groenen Heuvel het schilderij van St. Martinus, die zijn mantel deelt met een arme, en het schilderij van het altaar der kapel van Elsum. Ook op het hoogkoor, hernieuwde hij de luikdeuren van de altaartafel, die door de beeldbestormers erg gehavend waren.

(2) Hetzelfde schilderij geeft ons een schoon vergezicht van Geel uit die tijd. Men ziet er duidelijk de kerken van St. Amand en Ste Dimphna, benevens het Raadhuis, het Gasthuis en ook een terechtstelling op het zogenaamde Galgeveld.

In 't begin der 16de eeuw, onder drossaard Van Marbeke werden diefstallen «met bezwarende omstandigheden» met de koord of galg gestraft «zulks datter de dood na volgt.» Deze moordinstrumenten stonden op de uithoeken van de gemeenten, verre van de huizen, zoals op Galgvenne, aan de Heibloem, achter Larum, enz. Voor buitengewone misdrijven, werd de galg ook wel op de «Doelen» opgericht. Een brandstichter werd verbrand; een moordenaar door 't zwaard onthalsd.

In nog vroeger eeuwen, toen de woningen in hout en leem werden gebouwd en met stro bedekt, moet de Markt wel een heel ander uitzicht hebben gehad. 't Is dan ook geen wonder dat bij de branden, die de St. Amandskerk in 1400 en 1489 verwoestten, het grootste gedeelte van de Markt, Havermarkt en Nieuwstraat in de vlammen mee opgingen.

Ruim en breed is de grote Markt aangelegd, waarboven onze hoofdkerk majestatisch uitsteekt. En zoals dit dikwijls het geval is voor dorpen, die in de Frankische tijd ontstonden, lag er aan de Zuiderkant van de opene plein, een diepe vijver, de «Pensepoel» gebeten. In de Nieuwstraat, nabij de Dekenij en op Ste. Dimphna trof men dergelijke poel aan; in andere gemeenten, b.v. te Tielen, Lichtaart, Oolen, Noorderwijk droeg hij de naam van «Brandkuil». De brandkuil lag er bij voorkeur, zoveel mogelijk in het midden van de dorpskring. Door zulke geschikte ligging, kon hij telkens benuttigd, welke ook de richting was, waarin brand mocht ontstaan.

II. DE PENSENPOEL, op de grote Markt, staat reeds vermeld in 1453, als van ouds bestaande. Men droeg er zorg voor, dat de poel steeds een genoegzame diepte behield. Ten jare 1525 deed drossaard Aart Heym, de pensepoel op de markt uitdiepen en met een staketsel afsluiten, om bij duisternis ongelukken te vermijden. Zo hoopte hij, dat de diepe vijver voortdurend het nodige water bij brandrampen zou opleveren. Te dien tijd lagen trouwens nog overal in de kom van het dorp, de sporen te zien van de geweldige branden die Geel doorstaan had.

Ook gaf de drossaard aan zijn onderhorige de raad, voortaan hun huis in steen op te bouwen en met tichelen te dekken.

Op zijn beurt vaardigde drossaard Frans Bogaerts in 1539 het bevel uit de pensepoelen op de Markt en in de Nieuwstraat uit te diepen, nadat het volk weer was getuige geweest van een hevige brand in Hadschot.

Dat de pensepoel van de Markt, wel eens aan de gemeente kon last berokkenen leert ons het besluit, in 1759 door drossaard Vervloet getroffen en waarin te lezen staat: «Drossaert en Schepene verbieden aen alle degene van eenigh groente te wasschen, boter cuypen ofte andere vuyligheyt te leggen ofte worpen in de pensepoel op de Merckt, in de Nieuwstraat, ofte op Ste. Dymphna op de pene van dry guldens amende boven de verbeurte van het groen, houdtcuypen ende allent'gene daer in ende by, zal bevonden worden.»

Aen de pensepoel moesten de visverkopers hun waren laten keuren en van boven tot onder uit de manden nemen, om dan door de keurmeesters onderzocht te worden. De visverkopers moesten ook al het afval van de markt wegnemen en buiten de huizen begraven, zodra het verkopen gedaan was. Het was streng verboden in de pensepoelen vuiligheid te werpen, evenals daarin schapenvellen, geverfd linnen en laken te wassen, waardoor het water kon besmet geraken.

In beroerde dagen kon de pensepoel ook nog anderszins van nutte wezen: zo bleef er de enige klok van Millegem, tijdens de Franse Revolutie in bewaard; schrijnwerker J. B. Berghmans kreeg bevel het bronzen stuk in Ste. Dimphuakerk af te leveren; hij trok er echter mee tot op de

markt en wist de klok te behouden, door ze in de vijver te laten glijden. Tijdens het Franse schrikbewind hing het klokje van de Groene Heuvel aan 't gemeentehuis, om de dekadi's en de republikeinse feestelijkheden aan te kondigen, totdat het op zekeren nacht werd weggehaald en in de pensepoel eveneens geborgen werd, tot het na de beroerde dagen, weer zijn vroegere bestemmingsplaats verkreeg.

De Pensepoel besloeg Oostwaarts een ruim gedeelte van het marktplein en op het ander deel, strekte zich een grote- en daarnaast ten Noorden, een kleiner graszode uit, die de naam van «BLYCK» droegen.

De grote bleek stond meestal ten dienste (3) van de wevers: zij mochten er, onder zekere voorwaarden, hun stukken lijnwaad op te bleken leggen. De kleine bleek stond ten gebruike der bewoners van de Markt, voor het drogen van hun wasgoed, want in 1684 was daar, een zes meter diepe put gedolven die tot heden toe, fris en deugdelijk water oplevert; toen kwam men in volle markt, wassen, spoelen en bleken.

Tot het regelmatig bezigen van de Blyck, zag de gemeente-overheid in 1759 zich verplicht er volgend bevel over uit te vaardigen: «Alsoo de gene die alhier of opte ontrent de merkt woonen hun absoluut meester maecken van den Blyck, met hun nieuw lynwaet daer op te leggen en te blijcken geheele somers door wachtende d'een soo lanck tot d'ander gedaen heeft, om hunne stucken op en in de selve plaetse te leggen, waarop nog dikwijls grote rusie tot vechtens toe voorvalt, daer ten contraire de Blyck moet wesen tot gerief van de geheele Gemeynthe als sy wasschen, mits d'onkosten van de pompen, die groot sijn, door de geheele Gemeynthe betaelt worden, soo wordt bij den Heere Drossaert ende Schepene verboden, aen alle degene van een nieuw stuck lijnwaert op voors. Blijck te leggen op de pene van Drye Guldens amende, sonder alvorens betaelt te hebben aen den Caemerbode, ende Dienaer, voor ieder stuck lijnwaert dat sy willen leggen ende blycken op denselven blyck, dry stuyvers en halven tot proffyt van de Gemeynthe ende ieder stuck lijnwaert dat aldaer zal bevonden worden, waervan niet en sal wesen betaelt het voorgeschreven recht, zal door hen meegenomen worden ende behouden, tot dat sy sullen hebben betaelt de voors. amende van dry guldens; doch op den cleynen blyck noordwaerts van de pompe en sal noyt eenigh stuck nieuw lijnwaert mogen geleydt ofte geblijckt worden, op pene van voors.»

In de tweede helft der 18de eeuw, werd de graszode op het marktplein gans hernieuwd. Toen waren echter laken- en linnenlijverheden onbeduidend geworden, zodat de bleek door de wevers meestal ongebruikt bleef. De bewoners uit de omgeving, namen de gelegenheid te baat, om er hun

(3) Ook op de «Doelen» bestond er een «Blyckgracht» waar de wevers gelegenheid kregen hun lijnwaad te wassen en te bleken. Meermaalen echter werd de blyckgracht door de oorlog gans verwoest en onbruikbaar gemaakt, doch telkens hersteld. Zo leest men in de rekenboeken van de H. Geestmeesters; «Doen men schreef 1613 den 6n dach november, dit wel onthoudt, Doen worden de blyckgracht op de doellen deuer de gemcente wederom opgebout.»

vee te laten grazen tot wanneer de drossaard het in 1761 zou beletten :

«Alsoo die heeren Drossaert en Schepenen ter saccke van die swaere oncosten de welcke men heeft genoodtsaeckt geweest te doen, tot het stellen van eene bempd op deze merckte, hun hebben genoodzaekt bevonden, soo tot solaes van de selve costen, als van degene van het onderhoud der selve te resolveren, dat eenieder willende blycken eenige stukken Leynwaert op den Blyck, gelegen op de markt alhier, soudan betaelen van ieder stuck drij stuivers en eenen halven eens.

Breeder uytwysens d'ordonnantie des aengaende gemaect op den 8 July van den jaere 1759, en dat men als nu heeft becomen verscheydene clachten, dat d'een en d'ander hunne beesten stauwen ofte laten loopen op denselven Blyck; soo hebben die heeren Drossaert en Schepenen, geraden gevonden van te verbieden gelyck sy verbieden mits dezen, aen alle degene wie het saude mogen wesen hunne Beesten hetzij peerden, koyen, verkens, schaepen ofte eenighe ander vee te laten stauwen ofte lachten loopen op den selven Blyck, op pene van dry guldens amende voor ieder Beest executabel uyt crachte deser, met ordonnantie aen de respectieve Dienaers, van daer op, scherplyck te letten en toesicht te nemen, ende overtreders te calengieren ende aen het officie over te draegen, om d'amende t' hunnen laste ingevoordert te worden, en opdat niemant en soude comen pretexteren redenen van ignorantie, sal dese worden gepubliceert en geaffigeert desen 13 Juny 1761.»

De Penspoel kwam weldra aan het einde van zijn bestaan; hij werd in het begin der 19de eeuw godempt en na enkele jaren, door een monumentale pomp vervangen. Nu kon het volk gerust de grote was op de Markt gaan doen en er hun linnengoed, op de nog uitgestrekter graszode te bleken leggen. Wel bestond er een pomp aan de Noordkant; doch in 1857 werd deze tweede aan de Zuiderkant bijgemaakt.

Die waterput is 8 à 9 m. diep; twintig arbeiders waren er werkzaam aan; hij heeft 3 m. middellijn, bijna 9 m. omtrek en bevat voortdurend ten minste 180 Hl. water.

Tot in 1858 stonden er voor de huizen in de omtrek van de Markt bomen geplant, toen de gemeenteraad ertoe besloot, ze te verkopen en weg te ruimen. En enkele maanden later, ondergingen de bomen aan het kruis, nabij de kerk, hetzelfde lot. Toen was het kerkhof van St. Amand, ten Zuiden nog omringd door een lage muur «stichels» geheten, waarin twee ruime ingangen met vierkanten arduinen zuilen, bekroond door fraai uitgebeitelde vruchtenkorven. Twee van die zuilen bleven bewaard en dienen thans voor de inrijpoort van de oude herenwoning die uitgeeft op de Diestbaan. Voor de kruisbeuk stak, boven de omheining, een schoon hardstenen kruis uit met wit marmeren Christusbeeld. Daar waren de bomen geplant, die aan elkander geleid, het kruisbeeld ter zijde en van achter met hun takken omgaven. Het uitgestrekte grasplein was nu nog het enig groen, dat op de Markt overbleef. In Mei 1866 was het Gemeentebestuur weer van plan, op de Markt rijen bomen te planten, om het plein te verfraaien en aangenamer te maken. Meteen zou dan de blijk naar de Doelen verplaatst worden en ging men maatregelen treffen om

het te blijken goed behoorlijk te bewaken en middelen verschaffen, om het gemakkelijk te kunnen begieten.

III. DE PALMENMARKT zou voortaan ieder jaar over een ruime vlakte gaan beschikken en aan de kooplieden gelegenheid schenken, om er allerlei koopwaren ten toon te stellen.

Vrijmarkten, zoals de zeer oude Palmemarkt, bestonden vroeger tijds op weinig plaatsen. Daartoe moesten heel bijzondere vergunningen geschonken, die alleen door de vorst van het land werden toegestaan. Zo verleende rond het jaar 1200, Hendrik I, hertog van Brabant, die gunst aan onze gemeente. De oorspronkelijke vrijheidsbrieven van die tijd, gingen verloren, waarschijnlijk bij de alvernielende branden die hier woedden en een deel van het dorp in as legden.

De drossaard van den lande van Geel, jonker Jan van Amours, die dit ambt uitoefende van 1555 tot 1568, bekam van Filips II, koning van Spanje en de Nederlanden, nieuwe vergunningen en bewijsstukken tot het houden van de vroegere jaarmarkten te Geel, te weten: Op Palmavond, Beloken Pasen, op de Zaterdag voor Kerstmis en 14 dagen later. Door het verwerven van die nieuwe instellingsbrieven, wou de drossaard voor de toekomst een blijvend bestaan verzekeren voor deze vrijmarkten. Want alle vier, waren die jaarmarkten toch nog wijd en zijd vermaard. Doch in later tijden, bleef de Palmemarkt alleen voortbestaan en steeds blijft er dan op de Geelse markt een bedrijvigheid heersen, zoals er elders geen te vinden is. Op die vier dagen «mocht iedereen de «Vrijheid» binnen, 't zij onze onderzaten of uitlandige (elkeen bannelingen, criminele personen of onze vijanden of tegenpartij wesende) houdende pede vaste zekerlijk gelegde in veyligheid om vrij, vranc en onbelet te mogen gaen, staan, komen en helpene ende hunne waren brengen en verbeuren duerende die merkten. Alles in vuegen en manieren, gelyck oude van onzen lands van Brabant gelycke merkten hebben en genietende zijn ende zoo 't zelve tot hiertoe gedaen, geuseert en gebruikt is geweest.»

Veel handel in stoffen, tijk en lijnwaad werd er op die dagen gedreven, want in de 15de en 16de eeuwen, bloeiden deze nijverheden te Geel op ongewone wijze. Ook allerlei granen en zaden, paarden en koeien, schapen en verkens waren er te koop. In de Dreef — de tegenwoordige Statiestraat, waar nu de Gemeenteschool gebouwd is, — hadden de vleeshouwer uit Antwerpen, ten jare 1520 een dries gekocht, welke ze met een houten paalwerk omheinden, om er hun hoornvee en paarden, die ze hier aankochten in veiligheid te zetten.

Volgens het «Keurboek» mocht «een iegelijk vry en onbecommerd de merkten bezoeken; los, ledig en ook met alderhande soorten van granen, beesten, waren en comerschappen, gheene uitgezonderd, daarmede handelen en blijven t'elken merktdage vrij en ongemolesteerd binnen de vrijheid den tijd van 24 uren lang voor elke merktdag, zonder dat men iemand gedurende den voorschreven tijds zal mogen arresteren, doen arresteren of kommeren aan zijn lijve en goederen loen, ter zake van eenige schulden, op pene van nulliteit van zulken arrest. en zelfs van arbitrael

gecorrigeerd te worden naar gelegenheid van de zaken, uitgezonderd criminele feiten die onder den vrijdom niet begrepen zijn.»

Het signaal en uur der vrije inkomst voor alle vreemdelingen en kooplieden werd gegeven daags voor de merkt door het luiden der grote klok gedurende een half uur. Tot heden toe bestaat het gebruik, van op Vrijdag voor Palmen-avond, en op Zaterdag te 6 uur, de klokken luiden.

Nu nog zeggen de Gelenaren bij dat luiden: «Hoor! De klok van Palmenmarkt! Schurk en dief mag binnen!»

En 's Zaterdags avond: «Hoor! De klok van Palmenmarkt! Schurk en dief moet buiten!»

Door de eeuwen heen, waarin oorlog en revolutie onheil stichtten en menige jaarmarkt uitroeiden, heeft onze vrijmarkt zich schitterend heen getrokken en kent ze telken jare een overgrote volkstoeeloop. Want er ligt over Geel nog een sfeer van oudheid, vroeger welvaart en gebruiken. En de moderne huizen die zich opdringen, hebben de stoere St. Amandskerk en de kunstvolle Ste. Dimpnakerk nog niet belet, majestatisch hun wezen over het oude leven te spannen en in zijn grootste trekken te bewaren. Dit alles omvat het marktgewemel op Palmenzondag in een kader, waarin het moderne spel op de achtergrond wordt gedrongen, en ons op sprekende wijze de oude marktdrukke van jaren terug, laat zien.

Hoe het er toegaat, wist een Geelse geschiedschrijver — Kan. G. Janssens, «Gheel en beeld en schrift», — voor enkele jaren kleurrijk af te schilderen: «Geheel de beschikbare ruimte der Markt is met kramen overdekt. Tussen de bonte uitstalling van de voortbrengselen der ambachtslieden, als schoenmakers, pet-, mutsen- en zadelmakers, touwslagers en kuipers; tussen de fruitbomen en houtgewassen, zaden, tuinplanten; naast de kramen waar lekkernij of speelgoed, linten in schreeuwend kleuren, fabelachtig goedkope ellegoederen, of onverslijtbaar doek en laken ten toon gespreid en uitgevent worden, dwarrelt een menigte kooplustige dorpelingen en vreemde, die de waren onderzoeken en schatten of prijzen bedingen.

Hier, joelen de kinderen rondom den paardjesmolen; daar schateren de knapen het uit van de pret voor de tent van den Hansworst; ginds staan de boeren lurkend aan de nieuwe pijp, de reuzentoeren van den hercules te bewonderen of verbaasd te staren op het ontrolde doek van den onmisbaren straatzanger, wiens laatste liedje door de boerinnetjes zachtjes nagezungen wordt. De Palmmarkt is dus niet alleen de drukste handelsdag te Geel, maar ook een dag van volksvermaak, een ware kermis met groot vertier. De oude gewoonte, waarbij vrienden elkander verrassen met «geschenken van Palmenmarkt» wordt zorgvuldig in ere gehouden. Thuis blijft dien dag niemand, iedereen is kooplustig. De stemmige burger komt wat vroeger alvorens de markt van luidruchtige landlieden krioelt; de pachter slentert naar het dorp met moeder de vrouw en een hele zwerm kinderen; zelfs de snakerige studenten van het vermaard Latijns College zouden 't niet over hun gemoed kunnen krijgen, thuis te komen zonder van de Palmmarkt iets van hun gading mee te brengen.»

IV. HET PARK. Rond het jaar 1890 trof het Gemeentebestuur een besluit, er een PARK aan te leggen: Bomen en struiken werden geplant en tussen de grasperken kronkelde een brede wandelweg. Meteen werd het pleintje aan de voorkant der kerk, met struiken, rozelaren en bloemen versierd, en evenals het park, met een eenvoudige omheining afgesloten. Na enkele jaren echter, belemmerden de hoog opgeschoten bomen het zicht van de Markt, zodat men ertoe besloot, rond 1910, een fraaier park aan te leggen met een hardstenen omheining, versierd met ijzerwerk: drie dubbel deuren in ijzer gaven nu toegang tot de wandelwegen. Hoge bomen werden thans geweerd, afwisselend struikgewas en rozelaren geplant en een kiosk opgebouwd, om muziek- en zangmaatschappijen gelegenheid te verschaffen, er op Zon- en Feestdagen muziekuitvoeringen te geven.

Gelijk dit het geval was voor onze heerlijke kerken en honderden huizen, waren de bevrijdingsdagen van September 1944, ook noodlottig voor het schoon park van de Markt: zozeer was bij de beschietingen de sterke omheining geteisterd dat men meende verplicht te zijn het park te doen verdwijnen en enkel de erg gehavende kiosk nog te bewaren.

Indien het waar is dat het open marktplein voortaan gelegenheid schenkt, bij voor- en marktdagen, heel wat inkomsten ten voordele van de gemeentekas op te leveren, is het toch spijtig te heten, dat nu de grote Markt van Geel op de overige dagen van het jaar, een erg kaal uitzicht aanbiedt. Zou er niet, zonder bezwaar, in 't midden op het vroeger plein van 't park, een band met borduurstenen kunnen aangelegd met enkele laag-groeiende bomen en rozenstruiken? Zo dan meteen hoogopschietende masten, voorzien van kleurrijke vlaggen en wapperende vaandels, het rechthoekige plein afzoomden, dan kreeg onze Markt, heel de Zomer door, een feestelijk uitzicht.

Wanneer dan de voor- en achterkant der St. Amandskerk, nog met groen of bloemen versierd stond, zou de aanblik van de Markt er zonder twijfel, veel bij winnen en op de gewone dagen van het jaar, aan het open plein heel wat meer leven, afwisseling en frisheid schenken.

27 Juli 1949.

Een Bergens Polypticum met Documenten over Herentals

door Drs Fr. VERBIEST.

We hadden het geluk inzage te nemen van een polypticum van Ste-Waldetrudis uit het Rijksarchief te Bergen, gecatalogeerd onder hoofding: A.E.M. Cartulaire 49. Het draagt de titel: Scripta autentica ad honorem et commoditatem Montensis ecclesie posita et firmata a quibusdam dominis Committibus Hainoyensibus ipsius quondam ecclesie abbatibus et advocatis videlicet a viro venerabili Balduino comite milite Haincyensi, cujus corpus in ipsa ecclesia sepultum fuit in choro ante majus altare et ab ejusdem comitis filio principe illustre ac potentissimo Balduino comite Hainoyensi et Marchionensi primo Namucensi et quando(sic) Flandrensi cujus sepulchrum fuit ante cujus sepultum quaque(sic) die missa pro ipsi anima celebranda et atque ab hujus principis filio Balduino Flandrensi et Hainoyensi comite (1). Het stuk is een afschrift uit de 18de eeuw, meet 20 x 38 cm., telt 86 folio's, slechts beschreven op de rectobladzijden. Om reden van het verdwijnen van alle originalia betreffende Herentals in het tijdens de oorlog zo zwaar geteisterde archief van Bergen, heeft het document een grote waarde behouden voor Herentalse geschiedschrijvers (2). Is deze copie betrouwbaar? Daarop antwoorden is het doel van deze korte bijdrage.

Het stuk lijkt me tamelijk betrouwbaar. Inderdaad:

1) de afkortingen, die denkelijk in de originalia voorkwamen werden door de kopiist overgenomen en aangeduid op een persoonlijke en eenvoudige manier (door het plaatsen van horizontale streepjes). Afkortingen echter, die door de kopiist onbewust werden opgelost, werden weer geschrapt en vervangen door afgekorte, onopgeloste vormen.

2) Bij de vergelijkende studie van sommige teksten uit het afschrift bij originale acten, gepubliceerd door Devillers(3), vonden we niet zo heel veel varianten.

(1) In *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, T.38 (1912), p. 48, 146, 333 en vgl. publiceerde Dr Léo Verriest gedeeltelijk de tekst van een «Polyptique du Chapitre de Sainte-Waudru de Mons (1278-1279)». In het reeds gepubliceerde deel van het document geen bezittingen van of te Herentals vermeld. Spijtig dat schrijver niet voortgegaan is met publicatie van tekst.

(2) Archivaris Arnould van het Rijksarchief te Bergen schreef me daarover: «Les documents qui vous intéressent ont hélas été détruits en 1940 avec tout le fonds de Ste-Waudru» in brief van 29.9.'49.

(3) L. Devillers: *Chartes du Chapitre de Sainte-Waudru de Mons, Bruxelles, 1899.*

Dit zal blijken uit de hiernavolgende vergelijking van de respectieve stukken.

3) We durven het zelfs te betwijfelen of de copïist wel overal het gegeven der acten grondig heeft gevat of heeft willen vatten. Af en toe verrassen we hem op een interpretatie van een of ander woord, die kant nog wal raakt.

Die drie redenen pleiten voor de betrouwbaarheid van het polypticum. Stippen we tenslotte aan dat er in dit document drie reeds bekende teksten voorkomen, respectievelijk van 1186, 1185, 1182. Ook twee onbekende stukken komen er in voor betreffende Herentals. Daaraan hopen we later een bijdrage te wijden (4).

We vonden het echter noodzakelijk vooraf uit te maken in hoeverre het document als historisch stuk mag betrouwd worden (5).

De reeds bekende documenten. Vergelijking.

Bekijken we even de varianten voorkomend in het originele stuk, gepubliceerd door Devillers en door ons aangeduid met O, in vergelijking bij de tekst door ons aangeduid met letter C.

I.

A° 1186. Rogerus, bisschop van Kamerijk, bevestigt dat hij voor de rust van ziel en lichaam en voor de rust van ziel en lichaam zijner voorgangers, van zijn vader en moeder, het altaar van Herentals geschonken heeft aan de kerk van de heilige Waldetrudis te Bergen (6).

Varianten :

1. — O. *In nomine Domini. Rogerus, divina permissione ...*
C. Rogerus, divina permissione ...
2. — O...notitiam *clarius* elucescit ...
C...notitiam *claris* elucescit ...
3. — O...signari fideliter *volumus* ...
C...signari fideliter *volimus* ...
4. — O...altare de *Hernchalt* ...
C...altare de *Hernchald*...

-
- (4) Een acte van 1204 en een opsomming der goederen van het kapittel van Sinte Waldetrudis te Herentals van 1193 zijn de twee onbekende stukken.
 - (5) Ter illustratie voegen we hierbij fotocopie van f° 41 r° van het polypticum.
 - (6) Cfr Devillers: Chartes du Chapitre de Sainte-Waudru de Mons. T.I., (Bruxelles, 1899), p. 27-28. Voor het afschrift cfr: f° 38 r° en 39 r°.

5. — O...et firmavimus *perpetim* ...
C...et firmavimus *perpetuum*...
6. — O...S. Nicholai Sancti Germani de Montibus *prepositi* ...
C...S. Nicholai Sancti Germani *prepositi Montensis* ...
7. — O. Actum verbi incarnati M.C. LXXXV°, presolatus vero nostri IX°.
C. Actum verbi incarnati M.C. LXXXV°, presolatus vero nostri IX°.

Er komen slechts zeven varianten voor, een zeer klein getal in deze oorkonde van ongeveer 165 woorden op 31 lijnen. We menen slechts de aandacht te mogen vragen voor de varianten onder nummers 4 en 7. Devillers heeft gelezen «Hernehalt», de copïist las «Hernehald». Voor nummer 7 het jaartal van de oorkonding 1185 of 1186, controleerde we Gams (7). We lezen daar op bladzijde 527: «1179 consecratus Roger (Oger) de Waurin... in obsidione Accon.» Is 1179 het eerste bisschopsjaar van Rogerus, dan zou zijn achtste bestuursjaar slechts in 1187 geweest zijn. Maar Bisschop Alardus, de voorganger van Rogerus, stierf in 1178, zodat we wel mogen aannemen dat Rogerus reeds fungeerde als Bisschop in dat jaar en we dus crediet mogen geven aan Devillers' lezing, veelteer dan aan deze van de copïist. De oorkonding zal dan wel plaats gehad hebben in 1186, ten vroegste.

Stippen we ten slotte de titel aan, die deze oorkonde krijgt in het afschrift: De altari Hernehalt a Domino Rogero Cameracensi Episcopo Montensis Ecclesie collato et confirmato.

II.

Nummer 2 betreffende Herentals werd door de copïis getiteld: «Dequibusdam bonis Ecclesie confirmatis a Lucio, papa III.» 5). Vergelijken we afschrift met de overeenkomende tekst, gepubliceerd door Devillers (9).

25 October 1185.

Paus Lucius III bevestigt de bezittingen van het Kapittel van Ste Waldetrudis in verschillende plaatsen.

Varianten :

1. — O...justis petentium *desideriis*...
C...justis petentium *desideriis*...
2. — O...at vota que a *rationis* tramita...
C...at vota que a *rationis* tramite...
3. — O...filie *vestrae* *justis* postulationibus...
C...filie *uris* *usis* postulationibus...
4. — O...in villa que dicitur *Waldretum*...
C...in villa que dicitur *Waldrecum*...

(7) P. Pius Bonifacius Gams: «Series Episcoporum Ecclesie Catholice», Ratisbonæ, 1873, 527.

(8) A.E.M. Cartulaire 49, Bergen, 1° 40 r° en 41 r°

(9) Devillers, op. cit. I, blz. 26-27.

5. — O...Cencum *de Geslin...*
C...Cencum *Deslin...*
6. — O...vobis et *per vos* Ecclesie *vestre* auctoritate apostolica confir-
mamur...
C...vobis et *vol.* Ecclesie *iure* auctoritate apostolica confirmamus...
7. — O...se noverit *incursurum.*
C...se noverit *inorsurum.*
8. — O...Datum Verone...
C...Actum Verone...

In deze variantenlijst geven nummers 1, 2, 3, 6 en 7 ons het bewijs dat de copïist niet steeds de context heeft begrepen van de oorkonde, dat hij dan ook fouten maken kon, die paleografisch gemakkelijk te verantwoorden zijn, maar die, wat de betekenissen der woorden betreft, geen zin hebben. We mogen ons dan wel de vraag stellen of de copïist wel voldoende Latijn kende, hetgeen het afschrift des te meer betrouwbaar maakt. De copïist zal immers verplicht geweest zijn af te schrijven, letter na letter.

III.

Het derde document, ons reeds van vroeger bekend, draagt de titel «De Bonis et Dignitate Ecclesie quas Lucius papa III confirmat data benefactoribus benedictione, malefactoribus autem maledictione» (10). In dit afschrift van ongeveer 130 lijnen zullen de varianten veel talrijker zijn, wanneer we de copie vergelijken met het door Devillers gepubliceerde oorspronkelijke stuk (11).

18 Februari 1182 (n.s.)

Paus Lucius III bevestigt nogmaals de bezittingen en privilegien van het Kapittel van Ste Waldetrudis.

Varianten:

1. — O...in Christo filiabus *Helisabet...*
C...in Christo filiabus *Elyzabeth...*
2. — O...Sancte Walde(r)udis *ejusque...*
C...Sancte Walde(r)udis *jusque...*
3. — O...forte cuiuslibet temeritate
C...forte cuiuslibet temeritate...
4. — O...justis modis *prestante...*
C...justis modis *presante...*
5. — O...apud villam que dicitur *Nimis...*
C...apud villam que dicitur *Nimi...*
6. — O...altare de *Coemes...*
C...altare de *Comis...*
7. — O...altare de *Braina Leguiota...*
C...altare de *Braina Lcuiota...*

(10) Bergen, A.E.M. Cartulaire 49, f° 41 r° en 45 r°.

(11) Devillers, op. cit. I, blz. 20-23.

- 8.— O...quod dedit nobis *Liebertus*...
C...quod dedit nobis *Lietbertus*...
- 9.— O...villam de *Quarignun*, villam de *Hal*...
C...villam de *Quarignun*, villam de *Hall*...
- 10.— O...aut sumptibus colitis seu *de nutrimentis animalium*...
C...aut sumptibus colitis seu — — — — — animalium...
- 11.— O...salua tamen *justitia*...
C...tamen *justicia*
- 12.— O...conseruentur eorum *pro* quorum gubernatione...
C...conseruentur eorum *q.* quorum gubernatione...
- 13.— O...concessa Sancte *usibus*...
C...concessa Sancte *ubique*...
- 14.— O...Canonica *iustitia* si...
C...Canonica *iusticia* si...
- 15.— O...secundum *tertiove* commonita iusi *reatum*...
C...secundum *terciove* commonite iusi *reactum*...
- 16.— O...Domini Redemptoris nostri *Ihesu Christi*...
C...Domini Redemptoris nostri - - - Christi...
- 17.— O. Sit pax Domini nostri *Ihesu Christi*...
O. Sit pax Domini nostri - - - Christi...
- 18.— O...iudicem premia *eternae* pacis inueniant. Amen, amen, amen.
C...iudicem premia - - - pacis inueniant. Amen, - - - , - - - .
- 19.— O. Het oorspronkelijk stuk geeft hier een aanroeping, die in het afschrift niet terug te vinden is: Rota: Sanctus Petrus, sanctus Paulus, Lucius Papa III, Adjuva nos, Deus salutaris noster.
- 20.— O. Ego, Lucius ... subscripsi. *Bene valete*.
C. Ego, Lucius ... subscripsi. - - - .
- 21.— In de lijst der elf medeonderschrijvers van deze acte is de volgorde wel enigszins anders in de twee te vergelijken copijen. In het O. komen Petrus en Vivianus eerst, terwijl in de copij als eersten vermeld staan, Theodinus en Petrus Tusculanens, terwijl Petrus en Vivianus er als 4de en 5de getuigen vermeld staan. Devillers las overal: *tituli sancti*...; de copiist las echter verkeerdelijk *ca.*, verwarrend de letter t met c, een gemakkelijk voorkomende paleografische missing (5 maal dezelfde fout).
- 22.— O. Datum *Laterani*, per manum...
C. Datum - - - , per manum...
- 23.— O...sancte Marie trans *Tiberim*...
C...sancte marie trans *Tyberin*...
- 24.— O...Ego, *Iacinctus*...
C...Ego, *Lacinctus*...
- 25.— O...sancte Maria in *Cosmydym*...
C...sancte Marie in *Cosmydm*...
- 26.— O...Datum *Laterani* per manum *Alberti*...
C...Datum - - - per manum *Alberti*...

Deze variantenlijst brengt ons grotere differenties tussen de twee vergeleken teksten, weglating van een paar woordenreeksen naast omwerping van de volgorde der «testes» of medcondertekenaars. Ook moeten we wijzen op het verschil in schrijfwijze, vooral wat betreft de eigennamen der personen en plaatsen. Is het afschrift betrouwbaar om de reeds aangegeven redenen, volledig betrouwbaar is het echter niet.

De copie is ons minder nuttig voor de gekende documenten, maar krijgt dan weer een grotere waarde, omwille van de teksten, die tot hertoe niet bekend waren.

Jaarverslag 1949.

door J. NUYTS

De aanloop was schitterend en alles liet verhop en voorzien dat 1949 in activiteit en belangstelling voor geen der voorgaande jaren zou moeten onderdoen; want de Voorzitter koesterde grootse plannen. — De eerste vergadering op 20 Januari, waarop de heer Procureur Lepaige met de grondige zakenkennis en de uitgebreide belezenheid die hem eigen zijn, ons onderhield over Erasmus, was gekenmerkt door een intens meeleven der aanwezigen, dat tot uiting kwam in een drukke bespreking. Op 17 Maart was het opgekomen publiek zo bemoedigend talrijk dat velen genoodzaakt waren rechtstaande, maar toch met de meest sympathieke belangstelling te luisteren naar de zakelijke en met pikante folkloristische details gekruide uiteenzetting die de Voorzitter, Z. E. H. Kan. Jansen, gaf over de Familie Van Genechten en haar verwantschap t: Turnhout: een der meest interessante causeries die we de laatste tijden te horen kregen.

Reeds waren de oproepingskuarten geschreven voor de vergadering van Mei, waarop de Turnhoutse Foto- en Kinokring ons op een reportage zou vergasten, toen Taxandria getroffen werd door de zwaarste rouw die over de Kring kon neerkomen. Gans onverwacht, midden in zijn volle werkzaamheid, werd onze Voorzitter, Z.E.H. Kan. Jansen, op 9 Mei uit het leven gerukt, den vooravond zelf van de plechtige bekroning van zijn levenswerk door de Provincie. Den 12 Mei hebben we hem ten grave gedragen. Niettegenstaande hij zelf had gewild dat alles in de grootste eenvoud en intimiteit zou geschieden, hadden het Stadsbestuur en de vele vrienden uit de Geschied- en Oudheidkundige kringen waarin hij werkzaam was, door talrijke delegaties aan deze rouwplechtigheid den luister bezorgd dien hij waardig was. Deze rouw heeft in het bestuur een grote leemte geslagen. Maar dadelijk werd onder de leiding van den heer Ch. van Nyen, ondervoorzitter, beslist, vanwege Taxandria in de Collegiale S. Pieterskerk een plechtige ziele dienst te doen opdragen, en in samenwerking met het Stadsbestuur en de betrokken Wetenschappelijke Kringen een groots huldebetoon ter nagedachtenis van Z.E.H. Kan. Jansen op touw te zetten. Na vele onderhandelingen kon dit eindelijk geschieden op Zondag 6 November in de bovenzaal van het Stadhuis. Voor een select publiek werd op deze academische zitting de persoon en het werk van Z. E. H. Kan Jansen veelzijdig belicht, met een historische nauwgezetheid die de bewondering voor het gepresteerde werk en de genegenheid voor den persoon niet vermocht uit te schakelen. Door de meest bevoegde personaliteiten uit de betrokken verenigingen en bestuurlijke corpora werd er het woord gevoerd, nl. Rechter Ant. van den Hove d'Ertsenrijk, Schepene Lode Peeters, Max Winders, Bestendig Afgevaardigde Spillemaeckers, Maurice De Hasque, en Inspecteur Claes. Het uitgebreid verslag van deze huldiging, aangevuld met de volledige bibliographie opgemaakt door de heer Raymond Peeters, zou het dubbel-

nummer 3-4 van den jaargang 1949 van onze annalen uitmaken en tevens als Gedenkboek kunnen doorgaan.

Was deze onverwachte rouw de ontworpen plannen grotendeels komen vernietigen, het Bestuur was intussen niet onledig gebleven.

Eerst kwam het er op aan, de *wettelijke toestand* van Taxandria in verband met de statuten weer in orde te brengen. De overblijvende bestuursleden waren de mening toegedaan, dat omreden van de steeds meer uitgebreide activiteit van den Kring het aantal bestuursleden of beheerders moest verhoogd worden; «van minstens 7 tot hoogstens 15», luidde het advies van den heer advocaat Fr. De Vel, die met de herziening der statuten gelast was. Deze statutaire wijziging samen met de aanstelling der nieuwe bestuursleden — rekening gehouden met het ontslag van den heer Grietens uit Meerhout, en de benoeming van den heer Lode Peeters, schepen-volksvertegenwoordiger, als afgevaardigde van het Stadsbestuur — werden in de algemene vergaderingen van 12 en 30 Augustus besproken en goedgekeurd, en door de Rechtbank van Eersten Aanleg te Turnhout op 15 September bekrachtigd. Zodat het *Bestuur* er thans uitziet als volgt :

Pre-Voorzitter : de hr. Ch. van Nyen, grondeigenaar te Beerse.

Voorzitter : de hr. Ant. van den Hove d'Ertsenrijck, rechter bij de Rechtbank van Eersten Aanleg te Turnhout.

Ondervoorzitter : de hr. Alfons Claes, inspecteur L.O. te Turnhout.

Schatbewaarder : de hr. Raymond Peeters, archivaris, Conservator te Turnhout.

Secretaris : de E.H. Jozef Nuyts, aalmoezenier der gevangenis te Turnhout.

Leden : de heren : François Boone, sociaal assistent te Turnhout.

de Weledele Heer Baron Raymond de Borrekens, burgemeester te Vosselaar.

Jean Caron, beheerder te Turnhout.

Gaston De Geeter, ingenieur, bestuurder der Stadswerken te Turnhout.

Francis De Vel, advocaat te Turnhout.

Adrien Glénisson, burgemeester te Meerle.

Lode Peeters, volksvertegenwoordiger, schepene te Turnhout.

Ch. Alfons Van Bael, nijveraars te Turnhout.

Emiel Van Hemeldonck, hoofdinspecteur, letterkundige te Vosselaar.

In den schoot van dit Bestuur werd een *redactiecomité* aangesteld, gelast met met de verantwoordelijkheid over de inhoud en de typografische verzorging der Annalen, en bestaande uit de volgende leden : R. Peeters, Em. Van Hemeldonck en E. H. Nuyts.

Voor wat den aankoop betreft van belangrijke werken als aanwinst voor de bibliotheek en van kunststukken en interessante voorwerpen ter verrijking van het Museum, werd volmacht verleend aan den heer Raym. Peeters, conservator, bibliothecaris, die echter voor het uitgeven van aanzienlijke sommen het advies zal inwinnen van den Voorzitter, den Ondervoorzitter of een terzake bevoegd bestuurslid.

In opdracht van het Bestuur werd aan het College van Burgemeester en Schepenen een *verzoekschrift* gericht tot het benoemen van den hr. Raymond Peeters tot Archivaris-bibliothecaris en tevens tot Conservator van het Museum, — wat intussen is geschied; — en ook, in verband met het verbouwen van het Torenhuis ten centralisatie van de Stadsdiensten, tot het behoud van het architectonisch uitzicht dat sinds een paar eeuwen den westerkant van onze Grote Markt karakteriseert.

* *

De Bibliotheek deed in 1949 een aanwinst van ruim 300 boekwerken, waartussen vele ons kosteloos werden aangeboden, o.a. een gift van 65 boeken vanwege het S. Victorsgesticht. Vermelden wij enkel de meest markante werken :

E. P. Mens: Begijnen en Begardenbeweging.

E. U. Konstant Van Genechten: Het antieke Rome.

E. P. Van Helmond: Mas'oud du Tour'Abdin, nl. zijn thesiswerk tot het verwerven van het doctoraat in de Oosterse talen.; — en nog drie andere brochures.

E. P. Van Mierlo: de tweedelige Nederlandse letterkunde der Middeleeuwen.; — en nog een paar andere kleinere studies.

Verschillende uitgaven van onze middeleeuwse letterkunde, o. a. de Rijmkronijk van Melis Stoke.

Sneyers: Geschiedenis van Retie.

Ter Laan: Folkloristisch woordenboek.

De volledige uitgave van het Vaderlands Museum.

Huyghebaert: Sint Hubertus.

Van Immerseel: Hollandse en Vlaamse Kunstschilders, graveerders en bouwmeesters.

Petrus Divacus: Rerum brabantiarum libri 19.

En de zeldzame «Geschiedenis van Hierentals, door Verstreyden, naar het handschrift van Van Spilbeeck, geschonken door Z.E.H. Deken Van Elst.

En op het Steentje kwamen nog terecht: een verzameling doodsprentjes vanwege ZZ. EE. HH. Misonne en Coveliers, een partij doodsbriefven, en voornamelijk een hele ladenkast gevuld met kostbare en zeldzame sanctjes uit de nalatenschap van Z. E. H. Kan. Jansen.

* *

Het Museum kreeg het vererend bezoek van de Provinciale Commissie voor Geschiedenis en Folklore, en deed eveneens kostbare en interessante aanwinsten. O.a. Turnhoutse drukken van zeven gebedenboekjes, twee lange duitse pijpen met zilverbeslag en een gouden monogramplaatje, een jachthoorn met het merk van den muziekhandel Franz Andelhof, de bugel van de laatste torenwachter, Bongers, het zeventiende-eeuwse slot met deurslopper van «De Spiegel», de ijzeren deur van de Valkenjacht, afkomstig van het Stadhuis, studieprogramma's uit de Latijnse school van De Nef, een uithangbord, een collectie zichtkaarten uitgegeven door de firma Van Roy-Mariën, en een andere van 32 kleur-zichtkaarten uitgegeven door de firma Prévot van Antwerpen, een menigte medailles en

munten en assignaten, nl. gedeeltelijk vanwege de Hr. Fern. Van Bael, gedeeltelijk afkomstig uit Spera door bemiddeling van den Hr. René Caron, en voornamelijk de 217 zilveren munten, daterend van voor 1300, meestal van Jan I, Hertog van Brabant en Heer van Turnhout, en gevonden op de Cassiman onder Geel, en aangekocht door bemiddeling van de Hr. Jan Van Gorp; — verder nog: getekende portretten van Dr. Renier Snieders en echtgenote, een achttiende-eeuws register vanwege de Hr. Marcel De vel, tekeningen van Ooms, en enkele schilderijen, nl. een op koper, een van Albert Van Dijck, een van Boom, t.w. het interieur van de Lodderhoeve te Hoogstraten, en een van Witdoek, nl. «Dit jaar geschoten hazen». En ten slotte nog enkele schilderijen, tekeningen en etsen en een gekleede kempische boerin uit het legaat van Z. E. H. Kan. Jansen.

We kunnen niet nalaten buiten de reeds vernoemde begiftigers nog even dankbaar te vermelden het Turnhouts Stadsbestuur, de heren Alf. Claes, Jules Crockaert, de heer en Mevrouw de Chaffoy de Courcelles, Mevrouw Dergent-Bouvin, de heren Louis Goris, Jongelings-Heyman, Frans Roymans en Ruts, die waardevolle geschiedkundige en folkloristische voorwerpen aanbrachten.

Naamklapper op het Weeskamerarchief van Baerle-Hertog.

door F. J. NOOYENS.

Herhaaldelijk werd de laatste jaren in Taxandria een pleidooi gehouden voor de studie van de afstamming der Kempische geslachten. Telkens werd er met nadruk op gewezen dat men het onderzoek wenste uitgebreid te zien tot alle geslachten, die de Kempen tijdens de voorgaande eeuwen bewoonden. Zulk onderzoek vergt echter veel voorbereidend werk, dat vooraf moet verricht worden, indien men verlangt dat de familiestudie renderend zal worden in de toekomst. Ook hier mag men de wagen niet voor de paarden spannen.

Eén van de eerste opdrachten der Kempische familiekundigen is er zorg voor te dragen dat de belangrijkste familiekundige bronnen van hun gewest door de zoeker gemakkelijk en zonder veel tijdverlies kunnen geraadpleegd worden. Er dienen naamklappers gemaakt op de voornaamste archieffondsden, die voor hun onderzoek in aanmerking komen, zoals dit tijdens de vorige eeuw voor de parochieregisters gedaan werd. Het archieffonds, dat het eerst hiervoor in aanmerking komt, is o.i. dat van de weeskamer der onderscheidene gemeenten, omdat dit het familiekundige archief bij uitstek is en tevens omdat hier wegens de aard van de bewaarde documenten de mogelijkheid bestaat het werk in enkele jaren voor gans de Kempen tot een goed einde te brengen, wanneer slechts een klein getal familiekundigen zich hiervoor inspannen. Dit wordt metterdaad bewezen door de bijdragen van Hub. Thys, die op zijn ceentje een zestal weeskamers uit de Rupelstreek bewerkte (Zie: De Schakel Jrg. I, 1946, en volgende).

In de hoop navolging en medewerking te vinden hebben we de klappering van het weeskamerarchief van enkele dorpen uit de Noord-Oost-hoek van de huidige provincie Antwerpen aangevat. Principieel beperken we ons tot de namen van de ouders der wezen, waarop de verschillende stukken betrekking hebben. Van deze regel weken we af, wanneer de kinderen — gewoonlijk de gehuwde en de meerderjarige — in de hoofding of het slot van de mombersrekeningen of van de sterfhuisinventarissen uitdrukkelijk met naam vernoemd worden; indien dit het geval is, maken we er melding van. Het aanduiden van de naam van enkele kinderen betekent echter niet dat er in de loop van

het stuk niet meer vernoemd worden. Onze bedoeling is alleen de familiekundigen een hulpmiddel ter hand te stellen om hen zoveel mogelijk nutteloos zoeken te besparen. Wie het door ons aangewezen materiaal wil benuttigen, moet evenwel de bronnen zelf raadplegen.

Voor de opsteller der geschiedenis van een familie zijn, zoals we reeds aanstipten, de inventarissen van sterfhuizen en de mombersrekeningen een bron van allereerste rang. Ze geven uitvoerige inlichtingen over 't roerende en onroerende bezit van de familie, over de opbrengst der wezengoederen en over de uitgaven die voor het onderhoud en de opvoeding der wezen gedaan werden. Verwanten, die dikwijls elders woonachtig zijn, treden op als mombers of als aannemers van weeskinderen en de wezen zelf ontvangen meermalen gelden of goederen uit de erfenis van hun grootouders of van kinderloze familieleden. Het zal voor eenieder wel duidelijk zijn dat deze overvloed van gegevens niet in een naamklapper kon verwerkt worden en dat de navorser bijgevolg nog steeds naar de oorspronkelijke stukken moet teruggrijpen.

Beneden delen we de klapper op de weeskamer van Baarle-Hertog mede. Dit archief bevat tien registers mombersrekeningen en berust op het Rijksarchief te Antwerpen (Fonds Baarle-Hertog nr. 66-75). De inventaris van hetzelfde fonds vermeldt bovendien nog vijf «pakken wezen» (nr. 100-104), die in werkelijkheid echter met de weeskamer niets te maken hebben. N° 99, insgelijks vermeld als «pak wezen», bevat een gehavend register (midden 17e eeuw), waarin de schepenacten, waarbij wezen als partij betrokken waren, geregistreerd werden. Daar een klapper op dit register te veel plaats zou vergen, laten we deze hier terzijde, temeer daar de mombersrekeningen meestal de inhoud van deze acten weergeven.

Bij het gebruik van de klapper weze opgemerkt dat de familienaam tijdens de gegeven periode te Baarle-Hertog, vooral wegens het veelvuldig gebruik van patronymica, nog onvast is, zodat éénzelfde persoon onder verschillende namen kan voorkomen. Eén voorbeeld moge volstaan ter illustratie. Cornelis Lenaert Mathijs Rombout Vermeeren d.i. Cornelis, achterkleinzoon van Rombout Vermeeren, kleinzoon van Mathijs Rombout Vermeeren en zoon van Lenaert Mathijs Rombout Vermeeren, kan men ook aantreffen onder volgende namen: Cornelis Vermeeren, Cornelis Lenaert Mathijs Rombouts, Cornelis Rombouts, Cornelis Lenaert Mathijssen, Cornelis Mathijssen, Cornelis Lenaerts. De identificatie van soortgelijke namen wordt aan de verstandige lezer overgelaten.

- z. d. : Peeter Jacob Laureyssen x † Geertruijt Mathijssen (89 r° - 100 v°)
 1652: † Adriaen Mathijssen (101 r° - 107 v°).
 1650: † Margriet Smeekens (???) (108 r° - 112 r°).
 1650: Hendrick Daniels van Gorp x † Cathelijm Adriaen Claes Dries
 (113 r° - 124 v°).
 1650: † Marynus Cornelis Coenraerts (127 r° - 133 r°).
 1651: Jan Pauwels Vervoort x † Lijntien Aert Swanen (134 r° - 140 r°).
 1651: † Peeter Jan Jacobs x Maeyken Jan Mathijssen (141 r° - 148 v°).
 1651: † Neltien Gijs Brauwers x † Dielis Geertsen (150 r° - 154 v°).
 1651: † Dirck Michielssen x † Elisabeth Rijck Geertsen, waarvan: Isack
 en Jenneken (155 r° - 160 v°).
 1651: † Margariet Jan Jan Smeekens (161 r° - 164 r°).
 1651: † Leenaert Reyms, waarvan: Nicolaes en † Lisken x † Peeter Jan
 Jacobs xx Maeyken Jan Mathijssen. † Peeter Jan Jacobs heeft
 vijf voorkinderen (Jan, Adriaen, Syken, Lenaert en Marieken) en
 twee nakinderen. (165 r° - 166 v°).
 1652: † Adriaen Cornelis Jacobs, waarvan: Elisabeth en Jenneken 167
 r° - 168 v°).
 1652: † Peeter Lenaert Stoffels x Claesken Mathijs Rombouts (169 r° -
 172 v°).
 1652: † Dingentien Jaspas Cruysaerts x † Adriaen Geert Mertens, stad-
 houder (173 r° - 179 r°).
 1652: Hilleken Adriaen Ansems (180 r° - 183 v°).
 1661: † Jan Mathijs Rombouts (184 r° - 187 v°).
 1652: Jan Corstiaenssen x † Cathelyn Merck (188 r° - 194 r°).
 1652: † Cornelis Ansems, waarvan: Peeter (199 r° - 202 v°).
 1660: † Peeter Jan Jacobs xx Maeyken Jan Mathijssen (204 r° - 215 r°).
 1652: † Adriaen Cornelis Vervoort (215 v° - 222 v°).
 1653: † Huijbrecht Aertssen (223 r° - 225 r°).
 1653: † Ansem Geertsen x Mayken Jan Aertssen Coeckhovens (226 v° -
 253 v°).
 1654: † Adriaen Cornelis Vervoort (254 r° - 256 r°).
 1654: † Goris Aertssen, waarvan: Adriaen, Jan en Elisabet (257 r° -
 260 v°).
 1655: † Jan Aertsen van Dael x Tanneken Jacob Gorissen xx Peeter
 Adriaen Dirck Buijcx (261 v° - 265 r° en 269 v° - 271 v°).
 1655: † Peeter Huijbrecht Smekens (265 v° - 269 r°).
 1656: † Jan Pauwels Vervoort (271 v° - 276 v°).
 1656: † Rameys Willemssen, waarvan: Willem en Simon Remeysen
 (227 r° - 283 v°).
 1656: † Huijbrecht Aertssen (285 r° - 287 v°).
 1656: † Mathijs Rombouts (Vermeeren) x Ida Cornelis Scheyltiens,
 waarvan Lenaert, Heyltien x Nicolaes Stoffels, Maeyken x Mathijs
 Nicolaes Verheijen, † Claesken x Peeter Lenaert Stoffels en Tanne-
 ken x Jaques Govaerts te Wichelen onder het land van Aalst
 (288 r° - 292 v°).
 1656: Peeter Lenaert Stoffels x † Claesken Mathijs Rombouts (293 r° -
 296 v°).

REGISTER nr 66.

- 1628: Pauwels Jan Hendrick Goderts, waarvan: Adriaen (3 r° - 8 v°).
1628: Lenaert Jacop Reijns, waarvan: Lisken Lenaert Jacopassen x Peeter Janssen (9 r° - 17 r°).
1628: † Jan Merck Joosten, waarvan: Syken x Jan Cornelis Rombouts (18 r° - 23 v°).
1628: † Cornelis Anthonis Coenraerts, waarvan: Marinus (21 v° - 29 v°).
1628: Cornelis Adriaen Cornelis Hillen x † Lyntien Wouter Olislagers (29 r° - 33 v°).
1628: † Peeter Adriaen Anssems x Anneken Jan Adriaen Smekens Prince (35 r° - 41 v°).
1629: Wouter Cornelis Peeters (43 r° - 49 r°).
1629: Jacop Jan Aertsen (50 r° - 53 v°).
1629: Heyltien Dirck Aertssen (54 r° - 57 v°).
1629: Peeter Willemssen van Antwerpen x † Tanneken Anssem Borchmaus (59 r° 65 v°).
1629: † Josijntien Geert Abrahams x Adriaen Anthonissen (66 r° - 72 v°).
1629: Jan Merck Jois (73 r° - 75 r°).
1629: Jan Tomissen x † Naentien Cornelis inde Hese (76 r° - 83 r°).
1629: Wouter Cornelis Peeters (84 r° - 90 r°).
1629: Peeter Jan Snels (91 r° - 96 v°).
1629: † Jan Symon Bartholomeus Princen van Alphen x Adriaentien Mathijs Willemssen xx Mr Evert Marinis (90 r° - 102 v°).
1630: † Daem Mijssen (103 r° - 120 v°).
1630: Cornelis Adriaen Cornelis Hillen x Lyntien Wouter Olislagers (121 r° - 123 v°).
1631: Wouter Cornelis Peeters (124 r° - 127 r°).
1631: † Bartholomeus Jacop Brauwers (129 r° - 137 v°).
1631: Jan Tomissen x † Naentien Cornelis inde Hese (138 r° - 142 r°).

REGISTER nr 67.

- 1648: † Pauwels Adriaen Smeekens x Anneken Adriaen Swanen (xx Adriaen Peeters van den Corput), waarvan: Adriaen Peeter, Heyliger en Cornelis (1 r° - 2 r°).
1649: † Adriaen Matthijssen, waarvan: Mathijs, Symon en Adriaen (2 v° - 11 v°).
1649: † Dilis Geertsen (12 r° - 27 r°).
1649: Hilleken Adriaen Ansems (28 r° - 35 v°).
1649: † Remeyns Wilms x † Tanneken Geert Cleeren (36 r° - 54 r°).
1649: Joris Jan Aertsen (van Miert?) xx † Maeyken Adriaen Jan Ansems (55 r° - 64 v°).
1649: † Marynus Coenraerts (65 r° - 68 v°).
1649: † Lenaert Reijns, waarvan: Nicolaes en † Lisken x Peeter Janssen (70 r° - 85 r°).
1649: † Stoffeltjen Hendrick Scherders x Huybrecht Aertssen (85 v° - 88 v°).

- 1660: Joris Jan Aertssen, waarvan: Adriaen, Jan en Lisken (296 v° - 299 r°).
z. d.: Hilleken Adriaen Anssems (301 r° - 308 v°).
1662: † Cornelis Adriaen Vervoort (310 r° - 320 r°).
1658: Adriaentien Peeter Anssems (321 v° - 327 v°).
1663: † Jacob Cheeus en Thomas Servaes Moerlants (328 r° - 339 v°).
1659: Willem Jacobs Cheeus (340 r° - 343 r°).
1656: † Neeltien Adriaen van Reuth (343 v° - 347 r°).
1660: † Marynis Cornelis Coenraets x Maeyken Hautermans, waarvan: Madaleentien x Jesper Adriaen Schooten, Mayken en Anneken (347 r° - 354 r°).
1659: † Peeter Jan Jacobs x † Elisabeth Lenaert Reyns (356 r° - 378 v°).
1661: † Cathalijn Cornelis Jan Matheussen x Bernaert Vogels (378 v° - 390 r°).
1660: † Hans Cornelis Willemssen x Eva Pauwels Romeijssen (390 v° - 393 v°).
1660: † Peeter Lenaert Stoffels (393 v° - 395 r°).
1661: Aelbrecht Cornelis Ruts (395 v° - 399 v°).
1661: † Elisabeth Reyns x † Peeter Jan Jacobs xx Mayken Jan Mathijssen, waarvan: Sijken x Anthoni Kerckhoven, Adriaentien, Lenaert en Marieken Peeter Janssen (400 r° - 412 v°).
1662: Cornelis Adriaenssen Vervoort x Judich Adriaen Mosmans (413 r° - 417 v°).
1661: † Cathalijn Cornelis Matheussen x Bernaert Vogels (420 r° - 425 r°).
1661: † Jan Pauwels Vervoort x Cathalijn Aert Swaenen, waarvan: Josyntien Janssen x Gysbrecht Adriaenssen, Arnout en Merten Jan Pauwelssen (425 v° - 428 r°).

REGISTER nr 68.

- 1661: † Jan Janssen Oomen, waarvan: Jan Adriaen, Cathelijn en Anneken (1 r° - 12 v°).
1662: † Peeter Jan Jacobs x Maeijken Jan Mathijssen, waarvan: Jan (13 r° - 19 r°).
1663: † Leenaert Corstiaenssen van Lier (20 r° - 22 v°).
1662: † Dilis Geirtsen, waarvan: Cathalijn te Antwerpen (23 r° - 25 v°).
1663: † Jacob Cheus, waarvan: Willem (26 r° - 30 v°).
1663: † Lenaert Corstiaenssen van Lier (32 r° - 37 v°).
1663: † Wouter Peeter Huijbrechts (Smeeckens) x Perijntjen Andries Baltens, waarvan: Perijntken (38 r° - 40 v°).
1663: † Jan Joos Duijveners x Engeltjen Cornelis Anssems, waarvan: Jenneken x Gijsbrecht Janssen en Peeter (41 r° - 47 v°).
-

Een stuk zestiende eeuwse wegengeschiedenis : de brug te Bruystel op de baan Breda-Turnhout-Diest.

door R. PFETERS.

In de loop van 1534 had Engelbrecht van Hasselt (1), die toen als kastelein van de hertogelijke burcht (Keizer Karel V was hertog van Brabant) te Turnhout fungeerde, een brug laten slaan over de Kleine Nethe te Bruystel, op het tegenwoordig gehucht Houtum, te Kasterlee, waar men destijds een belangrijk kruispunt aantrof van twee oude en voorname

(1) Engelbrecht van Hasselt was vermoedelijk van Noord-Brabantse afkomst en moet tot de personeelskringen van het huis van Nassau hebben behoord. Hij was «schildknaap» en vervulde van 1517 tot 1520 het schoutenambt te Turnhout (J.E. Jansen. Turnhout in het verleden en het heden, d. II, blz. 164). Een Turnhoutse schepenakte van 23.III.1534 (n.s.) vermeldt dat hij van zijn ouders de helft van de tienden van Baertwijk, in Zuid-Holland, had geërfd, en dewelke hij aan de drossaard van het Land van Breda, Frederik vander Nissen, had verkocht.

Volgens G.C.A. Juten (in «Taxandria», Bergen-op-Zoom, 1931, blz. 119) had hij een broeder, Hendrik, die stadhouder was van het Brédase leenhof. De inventaris van het archief van de Nassause Domeinraad (onder redactie van Dr S.W.A. Drossaers en in Den Haag uitgegeven 1948/49) treft men hem aan als «hofmeester» van Engelbrecht II, van Nassau in 1487/88 (regist nr 2171); als «kasteleyn te Turnhout» in 1497 (regist nr 2284); ook als zaakgelastigde o.a.: bij de ruil van Diest in 1499.

Als kastelein te Turnhout komt Henrick echter niet voor op de lijst der kasteleins die kanunnik J.E. Jansen (o.c., d. II, blz. 168-174) heeft gepubliceerd. Wel komt zijn heer, Engelbrecht II, van Nassau daar op voor. Die functie was, zeker nog in de 16de eeuw, een erepost waaraan de namen van verschillende voorname Brabantse geslachten zijn verbonden. Het geslacht van Nassau heeft niet min dan vier kasteleins geleverd. Het kasteleinschap van Hendrik zal dus moeten opgevat worden als een interim tijdens de afwezigheid van de titeldrager.

Engelbrecht II, van Nassau werd opgevolgd op 26.VI.1504 door Wenclijn 't Serclaes, die echter ten behoeve van Hendrik III, van Nassau resigneerde, in November 1505. Deze laatste zag enkele jaren later van het ambt af, om in 1518 voor de tweede maal het ambt van slotvoogd waar te nemen. Waarschijnlijk bleef hij het tot aan zijn dood in 1538.

In verband met het kasteleinschap is een schijnbare moeilijkheid ontstaan doordat men uit de jaren 1528 en 1538 documenten bezit, waarin Engelbrecht van Hasselt als kastelein wordt genoemd (J.E. Jansen, o.c., d. II, blz. 164). In 1538 ging het met zekerheid om een interim, na het overlijden van graaf Hendrik. En dit is waarschijnlijk voor de andere data ook het geval geweest.

verkeerswegen (2). Daartoe was het consent bekomen van de heerlijkheid van Merode, aan dewelke de halve rivier van Bruystel toebehoorde.

Die belangrijke, elkaar snijdende banen waren: 1) de weg die Breda en Turnhout over Bruystel met Diest verbond en van het Noorden naar het Zuiden was georiënteerd; 2) in de richting Oost-West, de verkeersweg die de Limburger en Luijker streken, over Herentals met Antwerpen verbond.

Engelbrecht van Hasselt was tot die bruggenbouw overgegaan «nuul last ende bevel» van Hendrik III, graaf van Nassau en heer van Breda(3). Het gebruikelijke wad, langswaar

In de hierna gepubliceerde bijlagen bestaat de zelfde verwarring. Engelbrecht van Hasselt wordt er kastelein genoemd. Doch bijlage IV, «Memoirie voer den castellein», geeft in de tekst duidelijk te verstaan dat graaf Hendrik van Nassau wordt bedoeld.

Het interimschap lijkt echter volkomen normaal daar Hendrik van Nassau van 1522 tot 1530 met keizer Karel V in Spanje vertoefde.

Juten stelt het overlijden van Engelbrecht van Hasselt in 1516, wat op een klaarblijkelijke vergissing moet berusten.

(2) Dr. J. Van Gorp. Kasterlee, toerisme, geschiedenis, folklore... Kasterlee, 1947, blz. 46.

(3) Hendrik III, van Nassau (1483-†1538) had in 1504 zijn kinderloze oom, Engelbrecht II, opgevolgd als Heer van de Stad en het Land van Breda. Diest was in 1499 door Engelbrecht II verkregen door ruil met Willem van Gullick tegen Gulkse heerlijkheden. Zie verder: P. Scherfft. De heren van Breda in de Bourgondisch-Habsburgse tijd; in: De Oranjeboom, 1948 blz. 1-26.

Na zijn terugkeer uit Spanje (zie voetnoot 1), had graaf Hendrik met zijn Spaanse echtgenote, Mencia de Mendoza, meer dan een jaar zijn residentie te Turnhout gehouden. Uit de rentmeestersrekeningen van Frederik Derghent over 1531/32, blijkt dat: «myn vrouwe van Nassou te Turnhout langen tyt ende meer dan een jaer luere Residentie gehouden hadde ende noch dagelicx houdt». De slaapkamer die de graaf van Nassau in gebruik had genomen, was de bay- ofte rode kamer, het voornaamste staatsievertrek, aan vorstelijke personen voorbehouden.

De jonge gravin schijnt een bijzondere voorliefde te hebben gehad voor een kamer die men «t' ziferdich» noemde, naar een soort erker of loggia, die over het water van de borchgracht was uitgebouwd. Van daar uit had men een prachtig uitzicht op de warande.

De reden van dit verblijf ligt wellicht in de grootscheepse verbouwingswerken die toen aan het Nassauslot — de eerste Renaissance-bouw in de Nederlanden — aan gang waren. Zie: P. Placidus. Rombout Keldermans en het kasteel van Breda; in: De Oranjeboom, 1948, blz. 109-131.

Graaf Hendrik was bovendien geen onbekende in de Kempen. Over zijn relatie's met de Renesse van Oostmalle leze men Th. De Molder, Willem de Zwijger, Prins van Oranje, te Oostmalle; in: Oudheid & Kunst, 1933.

men te Bruystel de rivier over stak, leverde tal van moeilijkheden en gevaren op en vormde derhalve geen ideale verbinding tussen de Brabantse steden Breda en Diest, wier welvaart het bijzonder oogmerk was van graaf Hendrik, die er ten andere rond voor uit kwam, ook ten dele zijn persoonlijke belangen daarmede te willen dienen. Beide steden immers, behoorden tot zijn persoonlijke bezittingen. Tevens achtte hij dat een dergelijke verkeersverbetering ook de welvaart van andere Brabantse steden, zoals Leuven en Thienen, kon ten goede komen.

Ongetwijfeld was graaf Hendrik III van Nassau een aanzienlijk en invloedrijk man in Brabant. Zijn functie's aan het Hof van Philips de Schone, en later van Keizer Karel, als opvoeder, groot en eerste kamerling, als kapitein-generaal, als bijzonder ambassadeur voor 's keizers meest vertrouwelijke en delicate opdrachten, en daarenboven de posten die hij bekleedde bij de verschillende Raden van het Brabantse bestuursapparaat, in de Raden van State, van Oorlog en van Financiën, zijn buitengewoon veelzeggend op dit stuk.

Er spreekt trouwens een zeker machtsbewustzijn uit die eigenmachtige bruggenbouw en uit het feit dat het bevel zo punctueel door kastelein van Hasselt werd opgevolgd, die, zelfs buiten het gebied van zijn kasteleinschap, tot de tenuitvoerlegging over ging. Men schijnt inderdaad alleen met de Merode te hebben onderhandeld. Deze is althans de enige van wiens instemming wordt gewaagd, toen het tot een dispuut kwam met het magistraat van Herentals (4).

De bruggenkwestie te Bruystel, had zich in feite reeds een eeuw vroeger gesteld. In 1420 (5) had hertog Jan IV van Brabant, op verzoek en met instemming van de Brabantse steden en staten, aan diezelfde Brabantse steden en in het bijzonder aan Herentals, Kasterlee en de naburige plaatsen («den omgeseten aldaer»), een privilege verleend dat het afbreken gebood van de brug, die te Bruystel over het water was geworpen. Het privilege sloot tevens in, dat aldaar nooit een brug meer mocht worden aangelegd, en dat, indien zulks toch mocht gebeuren, in het bijzonder de schouten van Antwerpen of Herentals, hetzij de markgraaf van het Land van Rijen, of andere officieren en dienaren van de hertog, op eenvoudig verzoek, en zonder nader bevel van 's hertogen wege, die brug mochten afbreken.

De reden van dit drastisch privilege wordt even aangeraakt in de eerste regelen van het document: men had de hertog aangetoond welke schade en nadeel er voor hem zelf, voor

(4) Zie bijlage IV, 7e alinea.

(5) Het privilege dagteekent van 10 Juli. Zie verder bijlage II.

het land van Brabant, en bijzonderlijk voor de goede lieden van Herentals, Kasterlee en omliggende, uit de nieuw aangelegde brug kon voortvloeien.

Van uit het economisch standpunt gezien, moest de bruggenbouw te Bruystel, een belangrijke verkeersverbetering met zich hebben gebracht, en de ons onbekend gebleven bruggenbouwer van 1420, moet het probleem uitsluitend langs die zijde hebben bekeken.

Doch de Brabantse Statenleiding zag enkel het strategisch aspekt. Die brug kon de toegang tot Brabant vergemakkelijken voor legers die uit het Noorden, of uit Limburg en het Luikse, aanrukten. Voor de lansknacht en de ruiter leverde het gewad ongetwijfeld geen bezwaar op, doch de legertros, de bagagewagens, konden er een quasi ernstige hinderpaal in aantreffen. Voornamelijk wat dit laatste betreft, vindt men een schilderachtige beschrijving van deze moeilijkheden, opgetekend uit de mond van enige Turnhoutse vrachtrijders en waarop aan het einde van dit artikel nader wordt ingegaan. En vermits men in 1420 nog kersvers het gewapend konflikt met de te duchten Jan van Beieren in het geheugen had, waarbij Jan IV het jaar te voren, nogal roemloos het Hollandse gedeelte van de erflanden zijner vrouw, Jacoba van Beieren, aan haar oom had verloren, na het vergeefse beleg van Dordrecht (6), was de vrees wellicht niet denkbeeldig dat het geschil heropflakkeren kon (7).

Omstreeks 1470/75 had men opnieuw getracht een brug te slaan aan Bruystel. Maar ook deze werd, op grond van het privilege van 1420, andermaal door die van Herentals afgebroken (8). De onderneming van Karel de Stoute tegen Luik (1469) en later tegen Gelderland (1473) droegen allicht bij tot dat gevoel van onveiligheid, hetwelk aan zulkdanige voorzorgsmaatregelen een zijnsreden gaf.

Men kan zich afvragen of het bezwaar, dat de regeerders van Herentals tegen de brug van 1534 opperden, niet een uiting was van stedelijk particularisme, tuk op de handhaving van zijn overwicht op het gewest. Of was men werkelijk, op een eeuw afstand, zo verre afgedwaald van de oorspronkelijke bedoelingen van het verleende privilege? De voorliggende documenten schijnen in de richting van de eerste hypothese te wijzen.

Verlies van weggeld, en «die usantie van den weechvaerden man comende uuter heyden», door die van Herentals in-

(6) F. Quicke. Het Bourgondisch tijdvak; staatkundige geschiedenis.

(D. III der Geschiedenis van Vlaanderen). Antwerpen, 1938, blz. 114.

(7) Zie bijlage IV, 3e alinea.

(8) Zie bijlage I, aan het slot

geroepen, bleken, na het onderzoek dat graaf Hendrik van Nassau deed instellen, weinig steekhoudend. Het waren nochtans de enige naar voren gebrachte schadeposten (9). Van het militaire gevaar dat uit de brug kon voortspruiten werd niet eens gerept.

Daar de graaf van Nassau geen inbreuk wenste te maken op het goed recht van Herentals, beval hij aan Engelbracht van Hasselt om een onderzoek in te stellen over de door Herentals opgeworpen bezwaren en tevens met het magistraat over de aangelegenheid te gaan onderhandelen.

Eveneens onderwierp hij het geval aan zijn Brusselse raadgevers Meesters du Sart (10) en diens schoonzoon Meester Jacob. Hij verzocht hen ook het advies van de andere leden van zijn raad in te winnen en er daarenboven ook met de heren van de Rekenkamer over te praten, opdat men hem zou raden wat er diende te worden gedaan (11). Misschien bevat de «Memorie voer den castellein op dantwoerdeby dien van Heerenthals gedaen» (12), het advies van 's graven Brusselse raadgevers, of is althans daarop gebaseerd.

Engelbrecht van Hasselt had zich, zoals hem bevolen was, tot het magistraat van Herentals gewend en met verschillenden onder hen besprekingen gevoerd. Hij had hun gewezen op de eenzijdige en egocentrische interpretatie die zij aan het oorspronkelijk privilege gaven, in strijd zijnde met alle recht en billijkheid, waarop toch een goed privilege behoorde te steunen. Het was niet verleend geworden om de Herentalse inkomsten van het weggeld te verhogen, maar moest al de plaatsen uit het omliggende van Bruystel, behoeden voor oorlogsschade.

Bruystel-brug, zei hij, kon geen schade toebrengen aan het weggeld waarop Herentals recht had, tenzij misschien hoogstens 20 st. op een jaar, wat waarlijk de moeite niet was om er zich over te beklagen.

Het moet zijn dat graaf Hendrik een snelle en definitieve oplossing nopens het bruggen-dispuut wenselijk achtte. In alle geval, Engelbrecht van Hasselt kwam met een paar voorstellen voor de dag die van aard konden zijn om de weigerachtige

(9) Zie bijlage I.

(10) Laureys Dubloul heer van Sart, ridder, audiencier en eerste secretaris van de hertog van Brabant, griffier van de Orde van het Gulden Vlies en raad van Hendrik III van Nassau.

(11) Authentieke brief, de handtekening van de graaf van Nassau dragende, berust in het archief van de Nassause Domeinraad, Algemeen Rijksarchief, Den Haag, onder regest nr 2797. Zie nota bij bijlage III.

(12) Zie bijlage IV.

houding die Herentals zich had gegeven, te vermurwen, en tijdrovende procedurekwestiën te vermijden.

Het eerste voorstel hield in dat men hem, Engelbrecht, de aan de brug ten koste gelegde sommen zou terug betalen, waarna de graaf zijn invloed zou aanwenden om aan Herentals het weggeld over de brug te doen toekennen. Het tweede voorstel kwam hier op neer, dat, ingeval Herentals wilde instemmen met de brug, zonder weggeld op te vorderen, de graaf op de eerstvolgende bijeenkomst van de Staten, waar hij de kwestie van de brug zou op het tapijt brengen, bij die zelfde Staten zou tussenbeide komen opdat, uit de toestemming die hij van de Staten hoopte te verkrijgen, geen nadelen voor Herentals zouden voort vloeien. Het kan niet worden ontkend, dat in dit laatste voorstel, niet even, met een licht dreigement, op 's graven grote invloed bij de staatslichamen werd gedoeld. Als speciale voorwaarde zou daarenboven worden gestipuleerd dat, bij oorlogsgevaar, de brug door de belanghebbenden, zonder enig bezwaar van wie ook, zou mogen worden afgebroken (13).

Maar uit de compromis-voorstellen, waardoor aan Herentals méér werd aangeboden dan waar het recht op had, bleek toch nog klaar met welk een respect men zelfs een hinderlijk privilege bejegende.

Jammer genoeg, ontbreekt tussen de stukken van het bundel, waarin deze interessante brug-geschiedenis opgeborgen ligt, en dat behoort tot het archief van de Nassause Domeinraad, het antwoord van het magistraat van Herentals, waarop in verschillende stukken wordt gezinspeeld (14).

Uit de reeds eerder vermelde «Memorie voer den castlein...» kan afgeleid worden dat het magistraat van Herentals staande hield dat het privilege van 1420 op hare rechten van het weggeld en de bevoordeliging van hare stads-«passagie» sloeg. De baan die van Kasterlee naar Geel leidde behoorde tot hare verijnsde erven, wat echter in tegenspraak scheen met het feit dat die baan bij elkeen als een openbare en gemeenschappelijke heerbaan bekend stond. Wat ze waarschijnlijk al sedert een paar honderd jaar moest zijn.

Maar de particularistische oogmerken van Herentals, strevende naar een overwicht op de buurtschap, traden helder aan de dag in een tegenvoorstel dat door hen werd geformuleerd. Zij gingen akkoord met het principe van het weggeld voor de karren van Breda en Diest, maar wensten alle andere plaatsen van het gebruik van de brug uit te sluiten.

De «Memorie...» gispt het ongerijmde van dit voorstel.

(13) Zie bijlage III.

(14) O.a. in de «Memorie...», zie bijlage IV.

Zelfs Kasterlee, om niet te spreken van Turnhout, Vorselaar, Ravels en andere gemeenten, zou uitgesloten zijn! Maar het voorstel werd bepaald onmogelijk wanneer men bedacht dat zelfs aan de graaf van Merode, mede-eigenaar van de stroom, die brug zou zijn ontzegd.

De stellers van de «Memorie...» vonden voor het overige, dat, vermits de graaf van Nassau een was «vanden principalen leden slants van Brabant», deze wel zeer goed geplaatst was om de belanghebbende gemeenten, bij dreigend oorlogsgevaar, tijdig te verwittigen. Zij oordeelden ook dat, indien aan Herentals het weggeld werd vergund, het bruggebruik voor iedere wagen die uit enigerlei plaats uit Brabant kwam, moest vrij zijn. Zo zoude Herentals toch nog groter voordeel genieten dan de andere gemeenten aan wie het privilege van 1420 ten slotte toch evenveel rechten had verleend.

Is men uiteindelijk tot een vergelijk geraakt? Iedere aanwijzing in die zin ontbreekt.

Om zich te documenteren over de gevaren aan het oversteken van het wad verbonden, en tevens over het verlies dat Herentals gebeurlijk zou kunnen hebben lijden in «de usantie van den wechvaerenden man comende uiter heyden», had Engelbrecht van Hasselt zich gewend tot de kringen van de Turnhoutse vrachtrijders op Diest. Men vergete niet dat de Bruystel-brug alleen van tel was voor het verkeer in zuidelijke richting en dat de Turnhoutse vrachtrijders, die dagelijks de baan gebruikten, derhalve uitstekend geplaatst waren om zich over de lasten en gevaren van het gewad uit te spreken.

De verklaringen die door zes doorgewinterde voerlieden, vóór de Turnhoutse schepenen, werden afgelegd (15), zijn onder meer dan één opzicht interessant en wijzen o.a. voor het economische op oude en drukke handelsrelaties en goederenverkeer met Diest.

Jan Embrechts was onder hen de ouderdomsdeken, want hij reed meer dan 40 jaar, *dagelijks* over de baan tussen Turnhout en Diest. Volgde dan Gheert Coppens, die men ook Langh Heins heette, met een dienststaat van meer dan 35 jaar; Dielen Knebbbers met meer dan 16 jaar; Jan en Hendrick Gevarts met meer dan 12 jaar en Jacop Coppens met meer dan 10 jaar.

Ze hadden altijd gebruik gemaakt van het gewad te Bruystel. Langs daar liep de kortste weg en kon men, binnen de

(15) Schepenakten op het stadsarchief te Turnhout. De akte is van 24 December 1534.

tijdsspanne van één dag, Diest bereiken. Dat was niet mogelijk indien men over Herentals zoude varen omdat men alsdan een omweg had te maken van bijna drie uren.

Zolang als het hun heugde, was het veelgebruikte gewad door schoren versterkt geweest. Doch het ging niet altijd zonder gevaar daarvan gebruik te maken. Het gebeurde dat zij niet sterk genoeg meer waren en onder het gewicht van de vrachtwagens wegzakten.

Somtijds was men genoodzaakt de wagens te ontladen en ze met koorden en strengen over de rivier te slepen. De vrachtgoederen moesten dan stuk voor stuk, al wadende, naar de overzijde worden overgebracht. Het viel nogal eens meer voor, en 't had hun al menige stuiver van over dragen gekost, verklaarden de Turnhoutse voerlieden.

In het kwade seizoen, wanneer het water gezwollen was, of bij vloed, viel er in de laatste tijd niet meer aan te denken, om het gewad over te steken. Vooral in de laatste 7 à 9 jaren was de toestand, wat dat betrof, aanzienlijk verergerd, terwijl men er voordien geen noemenswaardige hinder van had ondervonden.

Wanneer het over Bruystel niet mogelijk was, dan voeren zij over de watermolen van Retie, op het huidige gehucht Brasel (16), naar Geel. Het was weliswaar een omweg van ruim één uur, maar men bereikte toch nog de Diestse wallen binnen redelijke perken.

Maar in ieder geval, zo verklaarden ze, trotseerden ze veel liever de gevaren en de moeilijkheden van het Bruystelse gewad, of voeren ze langs Retie om, dan hun weg over Herentals te nemen. Door de al te grote omweg was zulks alleszins uitgesloten.

(16) E. Sneyers. De molens van Retie; in: De Zuiderkampen, 1940, blz. 62.

Bijlagen

I

Regest n° 2796 van het archief van de Nassause Domeinraad, berustende op het Algemeen Rijksarchief te Den Haag. De bijlage I en II, uitgaande van de schepenen van Herentals, zijn er bij elkaar gevoegd.

A Aan mynen genadigen heere den grave van Nassouw

Thoonen in alder oetmoet die Scpenen ende gezworenen Raedt der stadt van herentals inden naeme vander zelver stadt hoe dat inden jaere xiiijC xx den xen dach in Julio wylen hoger memorien hertoge jan hertoge van lothrycke ende van brabant etc., ten eernstigen versuecke vander goeden steden ende staten vanden lande van brabant voerscreven, verleent heeft gehadt voer hem, zynen hoire ende nacomelingen, den voerscreven goeden steden ende principalick zynder stadt herentals ende zynen dorpe van casterle, dat hy noch zyn oin ende nacomelingen voerscreven nemmermeer gedogen, noch consenteren en zullen, noch laeten geschien, dat men enige bruggen slaen, zellen, oft maken en zouden over dwater van bruystele, oft daer omtrent, neffens voerszeide dorp van Casterle ende in dien daer ennige gemaect waere in tyden toecomende, gemaect wordde, dat men die aff breken zoude. Nu es waer hoe dat Engelbrecht van hasselt, Castelleijn tot turnhoudt, hem heeft gevordert binnen desen Jaere te maken een brugge over voerszeide water te bruystele, contrarie ende in prejudicie vanden voerszeide privilegie, daer aff die voerszeide supplicanten den voerszeiden Engelbrecht gelycke copie, aen dese supplicatie gheecht, gesonden hebben op dat hy vanden voerszeide privilegie nyet en zoude ignoreren. Ende seght die voerszeide Engelbrecht, zoe die voerszeide supplicanten verstaen, dat hy tzelve gedaen heeft uuyt laste van uwer Genaden. Ende want die voerszeide supplicanten doer dmaken van de voerszeide bruggen groot Interest hebben zouden, ende daer door verliesen zouden hennen recht vanden wechghelde ende oeck die ussantie vanden weechvaerenden man comende uuytcr heyden, dwelck zijn vanden principalen Recepten ende Inkomen vander voerszeide stadt. Mits welcken zy nyet en zouden connen vervallen ende betalen die Lasten der voerszeide stadt, ende subventie van de K.M. ende comen tot totale destructie ende ruijne. Bidden daeromme die voerszeide supplianten dat uwer genaden gelieven wille, der voerszeide stadt te laeten gebruijcken ende genieten het voerszeide privilegie, bij wijlen hoeger memorien, hertoge Janne der voerszeide stadt ende den dorpen daer omtrent gelegen, verleent ende gegeven, ende dat doende, belasten den

voerszeide Engelbrechten die zelve brugge, by hem begonst, weder af te breken, oft den voerszeide supplianten te laeten affbreken, gelyck oock vanden gelycken hier voertyden, over lx Jaeren, geschieft is ende dat die voerszeide stadt mach blijven by haere rechten, ende oude heercommen dwelck die voerszeide supplianten hopen dat uwe genade haer nijet en will affnemen. Dwelck doende zy bidden zullen voer uwer genaden prosperiteyt ende welvaeren.

II

Dit privilege werd reeds gepubliceerd door W. Van Spilbeek (uitgave R. Verstreyden). *Geschiedenis van Herentals*. Herentals, 1938. blz. 66, met verwijzing naar A. Heylen. *Analecta pleraque spectantia Diest et Herentals*, fol. 52 v° - 53 v° (HS).

Voor het gemak van de lezer en omwille van de zeldzaamheid van dit werk, wordt het privilege hier nogmaals afgedrukt.

Copie

Jan, byder gracen goids, hertoge van Lothrycke, van Brabant ende van Limborch, Merckgreve des heylichs Ryex, greve van henegouwe, van hollant, van zeelant ende heere van vrieslant. Allen den genen die dese onsse Jegewoerdige briefve zelen zien, Saluyt. Wy doen te wetene overmits dat ons onsse goede steden van Brabant In heuren gemeynen gebreken overgegeven ende gethoent hebben hoe dat men over dwater te Bruijstele, neven onssen dorpe van Casterle, een brugge gemaect heeft, daer aff ons, onssen goeden Lande van Brabant ende zonderlinge den goeden luden onsser stadt van Herentals, van Casterle ende daer omtrent geseten, grooten hynder ende achterdeel comen mochte, en worde In tyts daer op nyet versien van Redenen, daer om zy ons oetmoedelic gebeden hebben/

Soo eest dat wy die altyt begeerende zyn den welvaert ende voerdernisse van onssen ondersaeten ende te verhueden daer hen schade oft achterdeel aff comen mochte, In eenigerwijs nyet gedoogen en willen datmen voertaene en enige brugge make oft zette oft laet slaen, over voerszeide water te Bruystel, nevens onsen voerszeiden dorpe van Casterle, den zelven onsen goeden steden georloeft ende geconsenteert hebben, oerloven ende consenteren met desen onsen Jegenwoerdigen briefve, voer ons, onsse oir ende erfgename dat wy van nu voertaene nyet meer gedoogen en zelen, noch laten geschieden, datmen aldaer enige brugge slaen, zellen oft maken zal, over voerszeide water te bruystel oft daer omtrent In enni-

gerwijs. Ontbieden daeromme met zonderlingen eernste be-
veelene onssen schoutet van Antwerpen en de Merckgreve on-
sants van Rijen, onssen Schoutet van herentals ende allen
anderen dienaeren ende officieren, dien dat enichsins aengaen
mach ende elcken van hen bezondere die nu zyn, oft nae-
maels ten tijde zyn selen, dat zy voertaen zonder meer beveels
van ons te verwachten, ter stont ten versuecke van onssen
goeden Luden van herentals, van Casterle, oft vanden omgese-
len aldaer, die voerszeide brugge tot bruystele nyet en laten
maken oft zetten ende Js zyge maect, dat zy se dan te nieute
ende afbreken doen, oft laten afbreken by den voerszeiden
goeden Luden van herentals, van casterle, oft by den ghenen
daer omlrent geseten, Ende des nijet en laten op onse hulde
ende vrientschap te behouden, want ons dat genuecht ende
alzoo om beters wille gedaen willen hebben. In orconden des
briefs daer wy onssen zegel aen hebben doen hangen. Gegeven
In onsser stadt van bruessele thien dage In Julio Int Jaer
ons heeren duijsent vierhondert ende twintich. Opte plike
stont gescreven: By mijnen heere den herloge ter Relativen van
zijnen Raede gemeynlick, ende geteekent de Amerssoijen (.

Bevonden accorderende metten originalen briefve by mij
(get.) De moy

III

De bijlagen III en IV dragen het regestnummer 2797.
Een brief van graaf Hendrik van Nassau aan Meester
du Sart te Brussel, eveneens tot het zelfde nummer
behorende, wordt hier niet afgedrukt, als weinig ter
zake dienende.

Bijlage III is waarschijnlijk de «status quaestionis»
zoals deze aan de Brusselse raadgevers van de graaf
van Nassau werd onderworpen.

Bijlage IV bevat waarschijnlijk het advies van deze
raadgevers.

Misschien ontbreekt hier een stuk: het antwoord van
Herentals. De stukken zijn immers met een letter ge-
merkt waarbij de letter C ontbreekt.

B.

Alsoe mynen genadichen heer den grave van Nassouwen,
die gedeputeerden der stadt van heeren thals, midts zekeren
hueren supplicatie, ende eender copien daer aen gehecht, zyn-
der genaden overgegeven, hebben verthoont het groot inte-
rest, prejudicie, jae de geheel destructie ende ruïne dat ge-
schaepen waer der selver huere stadt van Herenthals toe te
comene, ende te gebueren, doer die nieuwt gemaecte brugge
tot Casterle, over het waeter te Bruystel by Engelbrecht van
Hassell, uut last ende bevel vanden voerszeiden mynen gena-
dighen heer, ter conservatien vander meester welvaert zynre

genaden goeder steden, Breda ende Diest, ende anderen als Loven ende Thienen, ende ter verhuedenissen van veele ende diversche periculen ende inconvenienten die by gebreke vander voerszeide bruggen, dicwils ende mennichwerven zyn gebuert, ende om der voerszeide stadt van herenthals oft oock jemanden anders in zyne doer die voerszeide brugge te vercortten oft te prejudicieren, heeft myne genadighen heer voerszeit gelieft de voerszeide supplicatie metter voerszeide copien vander privilegien met zekeren brieven te dirigeeren aenden voerszeide Engelbrecht van Hassell, zynre genaden diener. Den selven belastende om hem te jnformeeren ende doen jnformeeren, vanden interest dat der voerszeide stadt van herenthals doer het maeken vander voerseide brugge soude moegen gebueren ende wes daerass inder waerheyt weesen mocht. Ende nadien de voerszeide Engelbrecht, achtervolgende zynen last, daer aff jnformatie genomen hadde, ende de selve jnformatie der ge// (sic) myns genadichs heeren voerszeit jnl gescriefte, ende jn zynder jnformatien van vele ende diversche voerluyden ende andere de voerszeide banc over Bruystel over emennich jaeren gefrequentleert hebbende, nyet bevynden en conste der voerszeide stadt van heerenhals ennighe merckelycke interest doer het maeken vander voerszeide bruggen gegenereert oft gemaect te zyne. Mynen genade Heer Greve van Nassouwen begheerende om der goeder stadt van Heerenhals Jn hueren goeden recht nyet te vercortten ende de zaake jn goeder waerheyt te verstgane, vanden gelegentheyt vanden interest, dat de voerszeide gedeputeerden door die voerszeide brugge alligeerden, ende om de zaake by goeder vuegen te doen dirigeeren, heeft zynder genaden noch gelieft, den voerszeiden Engelbrecht te bevelen, aldaer by den heeren van Heerenhals te reysen, ende by onderlinghe communicatien van tgene des voerscreven staet met hen, hom selven te jnformeeren, ende de zaake met goeder vuegen te dirigeeren, begheerende zyne genade soe verre als dien van Heerenhals, nyet en soude redundere tot hueren merckelycke interest dat zy ter gemeynder welvaert zynre genade metter voerscreven brugge woulden believen. Zyne genaden woude des aen hen wederom bekennen ende vrientschappe bewysen, alzo de voerscreven Engelbrecht gedaen heeft. Ende hem getranssporeert al byden heeren der stadt van Heerenhals voerscreven ende nae veele communicatien byden eenen ende den anderen vander voerscreven bruggen. Jtem vanden interest. Dat die voerscreven stadt van Heerenhals daer by, nu oft jn toecomende tyden souden moegen allegeeren. Is byden voerscreven Castelleyn geweest gepreponceert ende geseet datmen metter waerheyt, nae allen voergaende informatien, nimmermeer bevynden en souden, dat der voers-

ereven stadt van Heerenthals als jn hueren wechgelt soude prejudiceeren des jaers jn egheen vyff st., x st. oft ten hoochsten egheen xx st., ende datmen om alsulcke cleyne jmportantie ende soe cleyne jnterest, al waert des jae, de meeste ende gemeyne welvaert van de voerscreven steden ende ander plaetschen daer vuere hebbende te lydene, nyet en behoort daer om te blyven gepostponeert oft verachttert, bezunder want het voerscreven water tot Bruystel allen jaer meer ende meer verdyept ende alzo periculoser wordt, dan het plach, ende datmen tot alsulcken verstande dit privilegie nyet en behoort te verstaen, mer jn goeder equyteyt ende redene, daer op alle privilegien naer recht behoeren te rusten. Te meer gelyck claarlyck blyct by jnspectie vanden voerscreven privilegien oft der copien voerscreven dat de voerscreven privilegien nyeten zyn verleent alleentlyck dien van Heerenthals, noch oeck om ter augmentatien van hueren passagien oft wechgelt, oft dier gelycken. Mer zyn verleent geweest jn tyde van oorloghe by wylen hertoch Jan die voerscreven stadt van Heerenthals, Casterle ende andere plaetsschen daer by gelegen, tot hender verzekertyet van allen schaden die hen doer alsulcken brugge soudent gebueren, alsoe oeck genoeg de voerscreven heeren van Heerenthals bekendt. Ende was daerom, byden voerscreven heeren van der stadt van Heerenthals als geseet ende verhaelt, dat wandt die privilegie was verleent den voerscreven plaetsschen, ten versueck vanden staten van Brabandt ende vanden gemeynen lande tot hender bester verzeckerheyt, dat jn hoorder macht nyet en soude wesen by hen selven alleentlyck te consenteeren jnde voerscreven brugge, aldaer te gedogen te liggene. Om van welcken redenen der stadt van Heerenthals genoeg te doene, js byden voerscreven Engelbrecht by goeder vueghen ende ter besten middele geproponeert ende geseet geweest dat, soe verre men metter waerheyt bevynden soude, dat de voerscreven stadt van Heerenthals, midts der voerscreven bruggen, te hueren wechgelt soude lyden ennighe jnterest of achterdeel. Des nochtans de voerscreven Engelbrecht seyde neen, gelyck als voeren. Ende de voerscreven staet, om het meeste gerieff ende gemeynen welvaert van myns genadichs heeren goede steden ende anderen steden ende plaetsschen, daer over van noots weegen hen passagien nemende, nyet en woulden believeen, dat dat dan die stadt van Heerenthals hem Engelbrecht voerscreven soude restitueeren zynen gedebourserden penninghen, jnt opmaken vanden voerscreven bruggen by hem verleeht ende verschooten, ende voerts onderhouden de selve brugge. Ende dat de voerscreven Engelbrecht soude doen goet rapport mynen genadigen heere den greven van Nassouwen, daer zynder genaden gelieven soudent, zulcken adress te doen ende recom-

mendatie aenden heere vander cameren oft elders, daer des van noode weesen soude, dat der stadt van Heerenthals zal worden gegunt ende geconsenteert den ontfanck vanden wechgell over de voerscreven brugge, ter onderhoudenisse vander selver bruggen. Ende voerts, ingevalle dat die van Heerenthals hen te vreden hielden vander voerscreven bruggen, sonder het bueren vanden voerscreven wechgell gelyck zy wel behoorden te doen, midts den redenen boven verhaelt, dat om den redenen wille vanden voerscreven privilegien ende voerscreven supplicatiegehecht, mynen genadigen heere den grave van Nassouwen souden jnder naesler vergaderinghe vanden staten slants van Brabant, zoe veele den staten doen remonstreeren vander brugge voerscreven, ende hoopen hueren consent daer jn te verwerben, dat tselve consent ten last nyet en zal comen van dien van Heerenthals. Met condicien daer jnne gecondicioneert, soe verre ende wanneer ennighen plaetsschen daer by gelegen als Heerenthals, Casterle, ende andere, jn tyden van orloghe hen beduechten zullen van ennighen overloop doer de voerscreven brugge oft dier gelycker schade, dat hen, ende elck van dien, sonder ennich misdoen oft misgryp, zal georloft zyn die brugge aff te werpen. Alle welcke presentationen byden voerscreven Engelbrecht gedaen zyn, byden heeren van Heerenthals jnt gescriefte begheert om daermede hem beraet te hebben met hoorder stadt ende daer leynden antwoorden.

IV

D. Memorie voer den castellein op dantwoorde by dien van Heerenthals gedaen

Ten jersten dat byden voorszeyde castelleyn van weghen des genadich heeren sgreven van nassou dien van heerenthals is geweest geproponeert, verthoont, ende geseit, datmen metter waerheyt nyet en berynden en soude, dat by die nieuwe brugge te bruystel over het water gemaect, dien van heerenthals enighe prejudicie gedaen waere jn hueren wech gell des jaers egheen v st. x st. of ten hoochsten xx st. Ende dat men om alsulcken cleijnen impost ende die meeste welvaert vande gemeyne steden als Diest, breda, ende andere plaetsschen, daer over van noets wegen hebben te lydene, nyet en behoort te laten verachten.

Item dat al waeren die privilegie by den gedeputeerden der stadt van Heerenthals verthoont, tol hueren verstand te verstaene, te wetene, ter augmentatie van hueren wech ghelt oft huer stadt passagie, des nochtans neen, datmen die privilegie gelijk allen anderen behoert in goeder equileyt te verstane en te gebruykene.

Ten iijien is byde voirszeide castellein dien van heerenhals geseet, ende verthoont, datmen by inspectien vanden selven privilegien nyet bevindt en zal dat die zijn verleent geweest dien van heerenhals alleene, noch oeck nyet, om ter augmentatien van hueren wech geu, oft waerachtich souden passagie, mer zijn verleent geweest, dien van heerenhals, castelle, ende andere plaetsschen rondlomme gelegen, als zijn turnhout ende andere, tot verhuedenisse van schade die elcken van hen doer die brugge soude mogen gebueren in tyd van orloghe, als dier tyt wesende inden tyde van orloghe van luydick.

Ten ven is byden voerszeiden castellein geweest geproponeert dat soe verre men metter waerheyl bevynden conste dat de stadt van heerenhals doer die voerscreven brugge tot bruystele gemaect, soude lyden enighe interest oft achterdeel, des hy nochtans seyde neen. Ende de voerszeide stadt, om hel meeste gemeyn gerieff ende welvaert van myns genadichs heeren steden ende andere plaetschen, mynen genadigen heere, nyet en woude believen, dat zij in dien geval, dan soudent Engelbrecht van hasselt ristitueren zijn gedebourseerde penningen, etc. ende soudent bueren hel wech gelt etc. gelijk die presentatie dat inhoudt.

Nu opt Antwoorde by die van heerenhals gedaen, is te verstaene, dat die van heerenhals allen desen verswygende, presupponeren dese voergaende condicien voer waerachtich, te wete dat zij zoudent lyden enighe merckelyke interest doer die brugge meer dan zij plaghen. Item dat die privilegie tot hueren stadt wechgen ende hueren passagie augmentatie soude zijn verleent, des beye of egeen van dien nimmermeer en zal blyken.

Ende die legens der waerheyl gepresupponeert van waerachtich, acceptieren zij die conditie ende presentatie vanden wechghelt te bueren ende tongsangen over die voirszeide brugge met oeck die geheel administratie van dien, tot hueren profeyt ende behoefft alleen usurperende, ende sluyten uut over die voerszeide brugge op nochtans hueren behoortlyke wechghelt niet te mogen vaeren, enighe wagens oft kerren die nyet en soudent zijn van Breda oft diest. Ende alsoe, al waeren zy oeck van castelle, turnhout, vorslaer, Ravels ende andere plaetschen rondlomme gelegen, die even diep inde privilegie zijn gericht als die van heerenhals, hoewel de stadt van heerenhals als een voer al ende een hofstadt der kempen voer al ende met specificatie staet benoempt.

Ten anderen soudent zy oeck alsoe uut sluyten allen wagen, ende kerren, comende van oft tot den plaetsschen en de heerlykheyt van merode, dien den halven stroom toebehoert van bruystele ende gedoecht heeft, die brugge te laten maken ende daer over te leggen ende noch gedoecht, hetwelck wel soude wesen een groote iniquiteyt ende jncubiteyl.

Ende om tselve ennighe couleur te geven die van heerenthals in hueren jersten artikel huerder antwoorde, baptizeeren die straele ende herbane, die tol casterle gaet na ghele over het water, te zyne derluyden verschynsde erve, ende wordt alsoe hueren stadt passagie daer doer benomen ende meer souden indien de brugge bleeff ligghen etc. soe zy zeggen. De waerheyt van dien is kennelyck ende blykelyck eenen jeghelyck dalmen daer over allen mans gedenck daer over gevaeren heeft als gemeyne herbaen over C. ijC jaeren ende meer zonder vragen, oft aensiene van jemanden

Ende soe verre enighe wagen ende kerre enighen anderen wegen oft pasagien suken over der luyden erven, die ghene die daer by gebreck lyden, mogen den selven voerluyden verbieden ende die wegghen opgraven

Allen desen geconsidereert onder correctie ende op welnemen van uwer genaden dunckt my want myns sheeren genaden een is vanden principalen Leden slants van brabant, ende in uwer genaden macht wel is dien van heerenthals ende andere plaetschen rondtomme wel in tyts te versiene ende te waerschouwen in tyden van orlogen vanden voirszeide brugge om die aff te worpen ende zonder jndignatie in zulken tyde aff geworpen, te mogen wordden ende dat daer mede den gerechtigen redenen vander voerszeide privilegien genoeg zal wesen voldoen. Ende soe verre dien van heerenthals wordde gegunt, het bueren vanden wechghelt over de voerszeide brugge, tot hueren behoeff alleen, dat hen gracie ende privilegie genoeg wordl gedaen boven allen anderen plaetschen daer inne even diep met dien van heerenthals gericht zynde. Behoudelyck dies dat allen waghen ende kerren daer over hebben te lyden ende uut enighen plaetschen van brabant coomende, op huere behoortlyke wechghelt, soe groot als men int stadt gheeft, zal daer over lyden, passeren ende vaeren.

V

Uit het Schepenregister van Turnhout 1534/35, 6e folio v. de 2e helft.

Allen den ghenen die dese onse Letteren zullen wordden verthoont, Bezunderlyck den Edelen welgeboeren heer den Grave van Nassouwen, Wij Scepenen der vryheyt van turnhout, Saluyt. Doen condt met kennissen der waerheyt hoe dat ten versoeke van Engelbrecht van Hasselt, Castelleyn shertogen hoeffs tot turnhout, midts zekeren brieven des ons heeren sgreven van Nassouwen, ons verthoont, zyn voer ons gecompereert dese navolghende personen, ende hebben by hoeren eede die zy hieraff deden, vercleert ende geaffirmeert gelyk nabescreven staet. Gheert Coppens, diemen heyl Langh heyns, Jan embrechts, Jan gevarts, Jacop coppen, Hendrick gevarts,

Dielen knebbers, voerluyden, tuyghen dat zy daghelycx vaerende over de bane van turnhout na Diest, hoeren wech nemen over bruystel te castell ende noeyt huere wech en hebben genomen over herenthals. Ende dat den wech over heerenthals wel by nae drye uren varens om soude wesen, Alsoe dat hen voerluyden geladen met vrachte nyet wel mogelyk en souden wesen van turnhout tot Diest op eenen dach jnne te comenen over heerenthals, ende vuerende den Rechten wech jnne, wel jnne comen. Ende dat zy tot bruystel over het water dicwel hebben moeten lyden ende vaeren met hoeren waghens in perikel van huere lyven, van huere wagens, ende huere goeden. Ende hen goet hebben moeten omladen ende over doen draghen ende menighen stuyver gegeven van over draghen. Ende deden huere waghens met zeelen ende corden doer het water trecken. De selve tuyghen ende vercleeren dat zy voerluyden lieber jnt voirsz. perikel hadden te reysen ende te lyden over ende doer bruystel dan doer heerenthals midts dien dat daer soe verre weechs om js. De selve voerlieden en tuyghen noch dat zy met huere waghens wel een groote ure vaerens liever souden vaeren ende huere wech nemen tot Rhety over die molen dan doer heerenthals, wanneer zy over bruystel nyet en consten gevaeren. De selve voerluyden vercleeren dat jnden tyden van seven, oft acht, oft neghen jaeren het water van bruystel soe zeere verdiept js, dat, soe wanneer enighe vloet js, oft water, zy met huere waghens nyet en connen gelyden oft passeeren daer zy hier voer tyls geuechelyck doer passeerden. De selve vercleeren dat zy de voersz. bane van diest hebben gevaeren, gheert coppens over xxxv jaeren, Jan embrechts over xl jaeren, jan gevaerts over xij jaeren, henrick gevaerts over xij jaeren, Jacop coppens over x jaeren, dielen knebbers over xv jaeren. Ende dat soe langhe als hen gedenckt hebben geweten leggen een schoore jnder luyden erve aldaer de vracht wagens ende anderen over voeren Ende dat dickwel tot huere groete perikel van huere goeden midts dien die schooren dikwel nyet stercken, waeren Ende dat zy liever hadden te vaeren over de voersz. schoore oft doer het water noch jn perikel oft over de molen van Rhety dan over heerenthals om dat dat soe verre om js Aldus getuycht ende vercleert byden voersz. voerluyden jn orkonden van mynen hantleucken hier onder geseth den xxiiij dach decembris anno xxxiiij.

Kempische Kronijk.

door R. PEETERS.

DE MUNTSCAT VAN GEEL

Men zal zich herinneren dat «Taxandria» verleden jaar een derriendeeuwsse geldschat aankocht welke ter streke «Cassinan» te 'Ten Aert, Geel werd gevonden door landbouwer Vervoort, bij het onjloegen van een stuk heide.

De 218 zilverstukjes waaruit de schat bestond, werden voor bestudering overgemaakt aan de diensten van het Muntenkabinet te Brussel.

Het resultaat van deze studie werd onlangs gepubliceerd door de heer P. Naster, in de *Revue Belge de numismatique*, t. 95, 1949, blz. 128-136.

De auteur noemt de vondst één der belangrijkste van de laatste jaren, omwille van de talrijke gegevens die zij verschaft. Ze voegt niet alleen verschillende nieuwe stukken en varianten toe aan de reeds bekende reeksen, maar zij werpt ook een nieuw licht op verschillende punten der muntgeschiedenis.

Met terzijdelating van enkele hoogst belangwekkende, zuiver numismatische probleemstellingen, lichtten we uit de hiervoor genoemde studie, nog de volgende wetenswaardigheden.

Op de 218 stukken behoren er 136 tot de kleinere waarden zoals de denier en dezes onderverdelingen, wat te verklaren is door de destijds recente invoering van een zilvermunt met grotere geldwaarde. De munten zouden omstreeks 1296 of ten laatste 1300, op de vindplaats zijn verbor-gen geworden.

Het aantal Brabantse munten is sterk overwegend (142 of 143), terwijl de overgrote meerderheid (129) tot de regeringsperiode van Jan I behoort. Tussen de vreemde munten zijn deze van het graafschap Holland het talrijkst (25 of 29) vertegenwoordigd. Andere vreemde munten zijn herkomstig van de Heerlijkheid Herstal (6), Hertogdom Limburg (2), Graafschap Looz (5), Prinsbisdom Luik (5), Graafschap Namen (7), Graafschap Luxemburg (7), Graafschap Henegouwen (3), Graafschap Vlaanderen (2), Hertogdom Gelderland (1 of 2), Koninkrijk Frankrijk (1), Graafschap Sancerre (1), Bisdom Kamerijk (1), Artesië, Graafschap St. Pol (1).

Door haar samenstelling heeft de vondst een werkelijk Brabants karakter, terwijl het aantal munten uit het Graafschap Holland op tamelijk drukke handelsbetrekkingen met die streek wijst.

* *

Op zeer toevallige wijze achterhaalden we dat de oorspronkelijke vondst groter was dan deze die hier boven werd beschreven. Een achttal mooie exemplaren van de grotere waarden werden er uit weggeschonken, wat de vinder heeft gemeend te moeten verzwijgen.

Zal men onze mensen ooit kunnen doen begrijpen dat men, door aldus te handelen, alleen maar grotere wetenschappelijke schade toebrengt, terwijl er hun persoonlijk voordeel evenmin door wordt gediend?

EEN MOOIE EN EERVOLLE ONDERSCHIEDING

Zopas heeft de jury, aangesteld voor de toekenning van de jaarlijkse prijs van de Provincie Antwerpen, voor het beste ingezonden handschrift, handelende over een geschiedkundig onderwerp, uitspraak gedaan.

De jury was unaniem in haar oordeel, dat in uiterst lovende termen is gesteld, om de prijs toe te kennen aan het handschrift van de Z.E.H. Alois Ferdinand Jozef De Laet, en dat als titel draagt: «Werd Sinte Reinhilde te Condé of te Kontich geboren?»

Z.E.H. De Laet is een Turnhouts inboorling. Hij werd hier geboren op 16.V.1878. Op het St.-Jozefcollege was hij een klasgenoot van Pater Fleerackers. Nog student zijnde, publiceerde hij reeds geschiedkundige bijdragen over Turnhout in de lokale pers. Hij hield zich ook veel bezig met archeologisch onderzoek. In de «Liereman» en op het Looi heeft hij met zijn vriend Surinex tal van oude grafheuvels ontgraven.

Na zijn priesterwijding in 1903, werd hij aangesteld tot onderpastoor te Neerheybissem in 1904. Daar voltooide hij zijn eerste groot werk over: «Turnhout, hoofdstad der Kempen» dat in 1905 het licht zag. Onderpastoor te Bouchout sedert 1913, werd hij vanaf 1928 deservitor en later pastoor te Kaggevinne-Diest.

Uit zijn Diestse periode blijft ons het werk: «Sint Jan Berchmans en voorouders», dat in 1938 verscheen.

Als rustend pastoor verblijft de Z.E.H. De Laet thans te Kontich, waar hij zich nog volop met lokale geschiedenis en archeologie inlaat.

Aan deze zeer verdienstelijke stadsgenoot, die door zijn jongste studie blijk heeft gegeven van nog ongebroken geesteskracht, stuurt «Taxandria» een zeer hartelijk proficiat toe.

De Provinciale Prijs voor geschiedkundig werk bestaat thans twee jaar. De eerste maal werd de prijs toegekend aan het werk van Kanunnik Jansen zaliger; en thans kaapt andermaal een Turnhoutenaar de prijs voor het beste handschrift weg.

Groot-Kempische Cultuurdagen

door Dr B. L. VAN HELMOND O.P.

In de voorgaande aflevering van dit tijdschrift werden reeds met korte woorden de groot-Kempische cultuurdagen vermeld, welke in de zomer van verleden jaar, op Zaterdag 23 en Zondag 24 Juli, doorgingen zoals de twee vorige jaren, te Hilvarenbeek, het stemmig Noord-Brabants grensplaatsje tusschen Turnhout en Tilburg. Het weze ons veroorloofd nogmaals de aandacht van de lezers te vestigen op dit voor onze Kempen belangrijke cultuurgebeuren, dat in de toekomst wellicht in een ruimer kader en op een bredere basis zou kunnen voortgezet worden. Groot-Kempisch zijn deze dagen in deze zin, dat ze ingericht zijn door instanties, — *Brabantia nostra* en de *Vereeniging van Kempische schrijvers*, — en voor belangstellenden van benoorden en bezuiden de staatsgrens. Zaterdag namiddag werden ze, na een hartelijk welkomwoord van burgemeester Meewese, ingeleid door Mgr. K. Cruysberghs met een lezing over «christelijk humanisme», dat, in tegenstelling tot het historisch humanisme, niet alleen de geest, maar de gehele mens wil brengen tot zelfontplooiing en opvoeren tot volkomener menselijkheid, en dit onder de leiding van het geloof en langs de weg van de christelijke moraal. Daarna besteed Eerste-Kamerlid Dr H. van Velthoven het podium om aan de hand van cijfers de nog steeds door de Nederlandse regering gepleegde achterstelling aan te klagen van Brabant en de overige randgebieden (Limburg, Friesland en Groningen) bij het Westen (Holland en Utrecht). 's Zondags kwamen aan het woord Prof. P. Sobry die, af en toe lezend en improviserend, een boeiende voordracht hield over «de andere Gezelle», en de dichter en essayist G. Smit, die de pijnlijke situatie van de nieuwe mens belichtte in de huidige religieuze conjunctuur.

Deze lezingen wisselden af met minder academische nummers: de inhuldiging van de nieuwe beiaard in Beek's vijf eeuwen oude toren met een concert van Staf Nees, de reeds traditionele en zo gezellige koffietafel op het marktplein, muziekkuitvoeringen door de twee harmonieën Concordia en Sint Leonardus, reidansen en turnoefeningen door de Beekse boerejeugd, enz. 's Zondags werd de bijeenkomst besloten met orgelconcert, lof en een feestpreek door pastoor Dr E. Koecken en de opvoering van het openluchtspel van Lode Cantens «De kathedraalbouwers» door het Reizend Volkstheater uit Antwerpen.

Zo eindigden deze derde Kempische cultuurdagen, welke hiermede hun leefbaarheid en hun belang nogmaals bewezen hebben. Jammer genoeg, was de belangstelling precies niet overweldigend. En onder het geringe aantal deelnemers waren de Vlamingen dan nog een kleine minderheid. Wellicht kon hieraan verholpen worden met enige wijzigingen in de inrichting en het programma van deze cultuurdagen. Het mooie Hilvarenbeek en zijn gastvrije bevolking hebben de blijvende eer en verdienste de Kempische cultuurdagen in zo 'n voorname en stemmige atmosfeer te

hebben ingezet. Men kan zich echter wel de vraag stellen of een meer centraal gelegen stad bv. om beurt Tilburg en Turnhout of een ander centrum in de Kempen, geen groter deelname zou bevorderen. Ook zouden buiten *Brabantia nostra* en de *Vereniging van Kempische schrijvers* de andere Kempische cultuurlichamen aan de inrichting er van kunnen medewerken. Zo zouden deze cultuurdagen dan uitgroeien, — het woord is er wellicht te indrukwekkend voor — tot een congres, dat allen die belang stellen in het behoud en de bevordering van het Kempisch cultuurbezit, zou bijeenbrengen. Daar zou dan het eigen Kempisch cultuurleven, in zijn verleden en heden en geheel veelzijdigheid (geschiedenis, literatuur, architectuur, sociaal en economisch uitzicht, enz.) kunnen behandeld worden. Er is op deze verschillende gebieden toch heel wat gaande in onze Kempen, dat overvloedig stof levert tot mededeling en bespreking. Voor eng provincialisme ligt hierin geen gevaar, indien daarbij steeds de aansluiting bij de algemeen Nederlandse en West-Europese cultuur op het oog wordt gehouden.

Kempische Bibliographie

Dr M. A. ERENS *De oorkonden der abdij van Tongerlo. Deel I. Antwerpen, Commissie voor geschiedkundige en folkloristische opzoekingen der Provincie, 1948. XVI 423 blz., in-4°.*

Er zal wel niet nader moeten worden op gedrukt dat deze tekstuitgave, van de charters uit het archief van de abdij van Tongerlo, van onschatbaar belang is voor elkeen die zich met kempische geschiedenis inlaat. Is er wel één Kempische of Noord-Brabantse gemeente die er niet bij betrokken is?

Na een inleidend woord, waarin de geschiedenis van de Tongerlose verzameling wordt geschetst, komen dan in chronologische volgorde, beginnende met 1130/33 en gaande tot 1294, in totaal 284 akten.

Aan iedere akte gaat telkens een bondige maar substantiële inhoudsopgave vooraf, waarna een volledige historische en bibliographische nota over het document in kwestie volgt.

Een uitgebreid register op de persoons- en plaatsnamen ontbreekt niet, zodat de zoekers er vlot en vlug hun weg in vinden kunnen.

En dit alles wordt aangeloden onder zeer smaakvolle afwerking, ruim formaat, mooi en overzichtelijk lettertype, brede marge.

Het is een Kempisch monument van wetenschap en nauwgezetheid, een wetenschappelijke modeluitgave in haar soort, die haar vervaardiger en tevens ook haar uitgever, alle eer aandoet.

R. Peeters.

Em. VAN HEMELDONCK. *Regenboog der Kempen. I. Land en volk. Tielt, J. Lannoo, 1950. 97 blz., 21x15. Met foto's van E.P. Longinus De Munter o.f.m. en bandtekening van E. H. R. Lens.*

Het eerste deel van een trilogie die de heer Van Hemeldonck aan onze Kempen heeft gewijd.

In een reeks korte hoofdstukjes tekent de auteur met lichte toetsen een stemmig beeld van ons landschap en een waarachtig silhouet van ons volk. Nooit vervallende in langdradige beschrijvingen en belletristische uitwijdingen, wijst hij op het typische en eigendommelijke in natuur en mens, die hij in een veelzijdig facettenlijpsel flonkeren laat.

Als een kommerloos toerist-in-eigen-streek, vermeit hij zich in die wereld van Kempische schoonheid, waarvan hij de eenvoudige ingrediënten met speelse en liefkozende vingers even aanraakt. Hedie, duin en den, de bossen en vennen, de Kempische woning en het Kempische volk, het leven en de humor, het kind en de Kempische vrouwen, dat is de stof-fering van «het land van ons hart».

Tussen de vlotte teksten strooide Pater Longinus De Munter verschillende mooie en sprekende foto's, waarin hij het karakter van mens en landschap met veel expressiviteit en kunstzin heeft vast gelegd.

Wij zijn benieuwd naar beide nog ontbrekende luiken der triptiek, en die heten zullen: II. — Volk aan de arbeid, III. — Glans van het verleden.

R. Peeters.

MONKHOUSE, F. J., M. A. — The Belgian Kempenland. Liverpool, University Press, 1949. - 8° - 252 blz. - geïllustreerd.

Op streng systematische en onberispelijk wetenschappelijke wijze behandelt de auteur, docent in de geographie aan de Universiteit te Liverpool, de physische, economische en anthropologische aardrijkskunde van de Kempen. De geologische structuur en het reliëf van de bodem, de heide en haar plantengroei, de ontwikkeling van de landbouw en van de bebossing, het steenkolenbekken en zijn uitbating, de industriële evolutie, de ontwikkeling van het wegnnet, de verspreiding van de bevolking, de verscheiden types van de landelijke nederzettingen, de factoren die de localisatie der dorpen hebben bepaald, dat alles en nog veel meer werd door Monkhouse op de meest grondige wijze bestudeerd. Het is overduidelijk dat de auteur ter plaatse zelf herhaaldelijk al de feiten die hij bespreekt heeft nagegaan, en een ontzagwekkende hoeveelheid statistisch materiaal in België heeft verzameld. In dit boek verwerkt hij zijn rijke documentatie tot een uiterst belangwekkende studie. Elk onderdeel van zijn uiteenzetting is overvloedig gestaafd met sprekende statistische tabellen, graphieken, schema's, plans en kaarten, waaronder vele op treffende wijze de evolutie van de Kempen in de loop der tijden weergeven, en tot een dieper inzicht in de behandelde problemen dwingen. Bij Monkhouse voelt men zich op vaste grond. Met echt Angelsaksische zakelijkheid brengt hij feiten, al maar door feiten en cijfers, en uit die feiten en die cijfers trekt hij ten volle verantwoorde, onbetwistbare, als 't ware mathematische conclusies. Hierin juist ligt de zeer hoge waarde van deze studie, die wellicht de meest wetenschappelijke is die tot nu toe over de Kempen verscheen. Wel doet ze de Kempische lezer enigzins koud aan. We zijn het zo gewoon in een verhandeling over de Kempen, ze zij dan nog zo wetenschappelijk, iets van onze romantische liefde tot land en volk geprojecteerd te vinden. Dit element ontbreekt hier volkomen. Monkhouse neemt de Kempen als geographisch phenomeen onder de loupe, met het onbewogen oog van een wetenschapsmens. Het beeld staat scherp. Aan duidelijkheid laat het niets te wensen over.

A. Claes.

'T ZWAANTJE — Volksalmanak voor het Land van Heist. 1950. Uitgegeven door de Heistse Heemkring «Die Swanen» — 1949 - 8° - 128 blz. geïllustreerd.

Almanakken zijn wel soms zeer mooi en interessant. Na het jaar is echter hun rijk uit, en ze stranden bij de hoop waardeloos oud papier, waarvan we ons graag ontdoen bij de eerste gunstige gelegenheid. Met

«T ZWAANTJE» is het evenwel anders. Dit is nu eens een almanak van blijvende waarde. De bloeiende heemkring van Heist-op-den-Berg heeft een splinternieuwe almanak-formule de Vlaamse gouwen ingestuurd. In dit lijvig, mooi boek, beslaat de eigenlijke almanak slechts enkele bladzijden, al bevat hij dan ook een schat van heem- en volkskundige wetenswaardigheden. De overige 100 bladzijden vormen een bundel uiterst belangwekkende historische, volkskundige en heemkundige studiën met betrekking tot het Land van Heist, allerhande nuttige inlichtingen en statistische gegevens, een dorpskronijk, e.m.a. We moeten in het bijzonder vermelden de zeer interessante bijdrage van Lodewijk Liekens, «Wat de Wegen van ons Heistse Heem ons veropenbaarden», die het volgende jaar zal voortgezet worden. Verder nog een «Bijdrage tot de studie der Kermissen in het Land van Heist», ornithologische aantekeningen van Jef Van den Brande, verscheidene merkwaardige studiën van Dr Jozef Weyns, o.m. over de klederdrachten en over toeristische merkwaardigheden. Bij het boek is een losse Toeristenkaart van Heist-op-den-Berg en omgeving gevoegd, ontworpen en getekend door Dr J. W., en die een echt meesterstukje is. Kortom, dit eerste «Zwaantje» dat, hopen we, door vele andere zal gevolgd worden, is een heemkundig document van ongemeen belang voor alle heemminnaars en voor het plaatselijk onderwijs. We wensen het een welverdiend succes en een ruime verspreiding toe.

N.B. : Het werk is niet in de handel. Het is te bestellen door overschrijving op postrekening nr 4404.70 van Dr Jozef Weyns, te Heist-op-den-Berg. Genaaid kost het 25 fr., gebonden 50 fr. (+ 2 fr. voor verzendingskosten.)

A. Claes.

Inhoudsopgave.

	Blz.
<i>E.P. P.B. de Meyer.</i> — De parochie Ravels	3-19
<i>E.H. J.R. Verellen.</i> — De keuren van Herentals (1410-1567).	20-36
<i>E.H. E. Sledsens.</i> — Wetenswaardigheden over het centrum van Oud-Geel	37-43
<i>Drs. Fr. Verbiest.</i> — Een Bergens polypticum met documenten over Herentals	44-49
<i>E.H. Joz. Nuyts.</i> — Jaarverslag 1949	50-53
<i>F.J. Nooyens.</i> — Naamklapper op het weeskamerarchief van Baarle-Hertog	54-58
<i>Raym. Peeters.</i> — Een stuk zestiendeeuwse wegengeschiedenis: de brug te Bruystel op de baan Breda-Turnhout-Diest	59-75
<i>Raym. Peeters.</i> — Kempische kronijk : De muntschat van Geel — Een mooie en eer- volle onderscheiding (Z. E. H. Al. De Laet)	76-77
<i>E.P. Mag. Dr. B.L. Van Helmond.</i> — Groot-Kempische kultuurdagen	78-79
<i>Kempische Bibliographie :</i>	80-82
<i>Dr. M.A. Erens.</i> De oorkonde der abdij van Tongerlo.	
<i>Em. Van Hemeldonck.</i> Regenboog der Kempen. I. Land en volk.	
<i>F. J. M. A. Monkhouse.</i> The Belgian Kempenland.	
't Zwaantje. Volksalmanak voor het Land van Heyst.	